

วิทยานิพนธ์

การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์
ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

**COMPARING COMMUNITY-BASED FOREST MANAGEMENT
AND NON- COMMUNITY-BASED FOREST MANAGEMENT:
SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS AND UTILIZATION
OF NTFP IN KHAO ANG RUA NAI WILDLIFE SANCTUARY**

นายธวัช เกียรติเสรี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2551

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

ปริญญา

การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า
ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่าง หมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

Comparing Community-based Forest Management and Non-Community-based
Forest Management: Socio-economic Characteristics and Utilization of NTFP
in Khao Ang Rua Nai Wildlife Sanctuary

นามผู้วิจัย นายรัช เกียรติเสรี

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์, Ph.D.)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วิพัทธ์ จินตนา, Ph.D.)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิติ กันตังกุล, Ph.D.)

ประธานสาขาวิชา

(รองศาสตราจารย์พรรณนภา ศักดิ์สูง, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ชีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. ....

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษา
พันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

Comparing Community-based Forest Management and Non-Community-based Forest
Management: Socio-economic Characteristics and Utilization of NTFP
in Khao Ang Rua Nai Wildlife Sanctuary

โดย

นายรัช เกียรติเสรี

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

พ.ศ. 2551

ชวช เกียรติเสรี 2551: การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์
ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่า
ชุมชน ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่าง
ยั่งยืน) สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการ
ระดับบัณฑิตศึกษา ปรธานกรรมการที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์, Ph.D.
132 หน้า

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์
ผลผลิตจากป่าที่ไม่รวมเรื่องของการใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ระหว่างครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ การประเมินชุมชน
อย่างเร่งด่วน และใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหัวหน้าครัวเรือนหรือ
ผู้แทน ในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนจำนวน 55 คน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนจำนวน 95 คน รวมทั้งสิ้น 150
คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา และใช้ t - test และ chi-square test ทดสอบสมมติฐานการวิจัย
โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติไว้ที่ 0.05

ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพหลัก, อาชีพเสริม, รายได้เสริม, รายได้
รวม, การกู้เงินต่อปี และสถานะการออมเงิน ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่า
ชุมชน ต่างกัน ลักษณะทางสังคม พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกบ้าน, สถานภาพ
ของผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้าน, การถือครองที่ดินทำกิน, การใช้ประโยชน์ที่ดินในที่อยู่อาศัย, การเข้า
ร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้าน, ความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน, การใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร,
การใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร, การใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อเป็นแหล่งพืชอาหาร, การใช้
ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเพื่อเก็บหาสมุนไพร, การใช้ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือ
เครื่องใช้ และการใช้ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน
และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ต่างกัน ในส่วนของการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าประเภทพืชในพื้นที่เขต
รักษาพันธุ์ฯ พบว่า จำนวนครัวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ, และจำนวนชนิดของ
ทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์ ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนไม่
ต่างกัน

Thawat Kiatseri 2008: Comparing Community-based Forest Management and Non-Community-based Forest Management: Socio-economic Characteristics and Utilization of NTFP in Khao Ang Rua Nai Wildlife Sanctuary. Master of Science (Sustainable Land Use and Natural Resource Management), Major Field: Sustainable Land Use and Natural Resource Management, Interdisciplinary Graduated Program. Thesis Advisor: Assistant Professor Somsak Sukwong, Ph.D. 132 pages.

The purposes of this study are to compare the characteristics of socio-economics and the utilization of Non-Timber Forest Product which is confined only to plant resources uses from Khao Ang Rue Nai Wildlife Sanctuary between The Community-based Forest Management and Non-Community-based Forest Management village. The study was made by compiling secondary data, using Rural Rapid Appraisal (RRA) and questionnaire as a tool for collecting data from 55 household leaders or representatives from the village with community forest and 95 from the village without community forest. Therefore, there were 150 samples households altogether. The data collected were analyzed through descriptive analysis and by t - test and chi-square test at the 0.05 level.

The results indicated that economic characteristics, namely the major occupation, minor occupation, minor income, total income, loan and saving of households between Community-based Forest Management village and Non-Community-based Forest Management village are different significantly. Regarding the social characteristics, the results revealed that numbers of household, members working outside, status of land holding, land use in habitation, frequency of participation in the community activities, problems within the village, water resource use for agriculture, catch fishing and forest use for herbs, tools and foods of community-based forest management village and non community-based forest management village are different significantly. In terms of the utilization of NTFP s from Khao Ang Rue Nai Wildlife Sanctuary, the numbers of households and resources types used are not different.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

___ / ___ / ___

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์ ประธานกรรมการ ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ พร้อมทั้งตรวจทาน และให้การแนะนำ ในการแก้ไข ในกระบวนการวิจัยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ วิพัทธ์ จินตนา กรรมการที่ปรึกษาวิชาเอก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปิติ กันตังกุล กรรมการที่ปรึกษา วิชาการอง ผู้ช่วยศาสตราจารย์จรงค์ วัชรินทร์รัตน์ ผู้แทนบัณฑิตวิทยาลัย และรองศาสตราจารย์ รังสฤษดิ์ กาวิตะ ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ และคณะเจ้าหน้าที่โครงการหลักสูตรวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (SLUSE) มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ที่ให้การศึกษ และอนุเคราะห์อุปกรณ์สำนักงาน ในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

ขอขอบคุณ คุณอยู่ เสนาธรรม หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน คณะเจ้าหน้าที่ หน่วยพิทักษ์ป่าสามพราน หน่วยหลุมจังหวัด ที่อนุเคราะห์ในการให้ข้อมูล ตลอดจนการอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในพื้นที่

ขอขอบคุณ คุณบุญเลิศ ชัยสอน ผู้ใหญ่บ้านร่วมโพธิ์ทอง คุณบุญมี อังกระโทก ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ร่วมโพธิ์ทอง คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สมาชิกในชุมชนบ้านร่วมโพธิ์ทองทุกท่าน คุณโชคชัย หนูแก้ว ผู้ใหญ่บ้านเทพประทาน สมาชิก ในชุมชนบ้านเทพประทานทุกท่าน และครอบครัวคุณวิบูลย์ แซ่ซื่อ บ้านเขากล้วยไม้ หมู่ 14 ที่กรุณาให้ข้อมูล และอำนวยความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณ คุณแสงรวี อุ้นจันทร์ คุณปรีชา เพชรประไพ และเพื่อนนิสิต SLUSE 3 ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้ คำแนะนำ และเป็นกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณภรรยา และบุตรที่ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือ และเป็นกำลังใจ ในการศึกษาในระดับปริญญาโทจนสำเร็จ

ธวัช เกียรติเสรี

พฤษภาคม 2551

สารบัญ

	หน้า
สารบัญ	(1)
สารบัญตาราง	(2)
สารบัญภาพ	(5)
คำนำ	1
วัตถุประสงค์	3
การตรวจเอกสาร	8
อุปกรณ์และวิธีการ	53
อุปกรณ์	53
วิธีการ	53
ผลและวิจารณ์	65
สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	106
สรุปผลการวิจัย	106
ข้อเสนอแนะ	110
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	113
ภาคผนวก	119
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	132

สารบัญญัตราง

ตารางที่		หน้า
1	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม อาชีพหลักของครัวเรือน	66
2	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม อาชีพเสริมของครัวเรือน	67
3	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายได้หลักของครัวเรือน	68
4	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายได้เสริมของครัวเรือน	69
5	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายได้รวมของครัวเรือน	70
6	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายจ่ายนอกภาคการเกษตร	71
7	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายจ่ายภาคการเกษตรของครัวเรือน	72
8	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายจ่ายรวมของครัวเรือน	73
9	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม การกู้ยืมเงินของครัวเรือน	74
10	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม ภาวะหนี้สินของครัวเรือน	75
11	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม ความถี่ในการกู้ยืมเงินของครัวเรือน	76
12	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม สถานภาพการออมเงินของครัวเรือน	78

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
13	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม จำนวนสมาชิกของครัวเรือน ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน	79
14	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม สถานภาพของสมาชิกครัวเรือน ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน	80
15	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม สถานภาพการถือครองที่ดินทำกิน ของครัวเรือน	82
16	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ อยู่อาศัยของครัวเรือน	83
17	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม ความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ในหมู่บ้านของครัวเรือน	84
18	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม ความรุนแรงของปัญหาในหมู่บ้าน	85
19	ทัศนคติของราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	91
20	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ในหมู่บ้านเพื่อการเกษตร	93
21	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร	94

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
22	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งพืชอาหาร	95
23	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งสมุนไพร	97
24	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้	98
25	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร	99
26	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม จำนวนครัวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน	100
27	การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนกตาม จำนวนของชนิดผลผลิตจากป่า ที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน	101

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านที่ศึกษา	26
2	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินบ้านร่วมโพธิ์ทอง	33
3	การสัมภาษณ์เชิงลึกหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน	55
4	เวทีเสวนากลุ่มย่อยในพื้นที่ศึกษา	56

การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

Comparing Community-based Forest Management and Non-Community-based Forest Management: Socio-economic Characteristics and Utilization of NTFP in Khao Ang Rua Nai Wildlife Sanctuary

คำนำ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี สระแก้ว จันทบุรี และระยอง มีพื้นที่ 674,352 ไร่ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 118 ตอนที่ 75 ก. ลงวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2544 (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2547) เป็นพื้นที่อนุรักษ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย เนื่องจากมีพื้นที่ที่มีลักษณะโดดเด่นคือ เป็นป่ากลุ่มต่ำผืนสุดท้ายของประเทศที่มีสภาพป่าอยู่ในบริเวณที่ต่ำกว่า 200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง (ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์, 2538) เป็นแหล่งพันธุกรรมของผลไม้ป่า และสัตว์ป่าหลายชนิด นอกจากนี้ยังเป็นต้นน้ำที่สำคัญของแม่น้ำหลายสายที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ภาคตะวันออก เนื่องจาก มีขอบเขตที่กว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ถึง 5 จังหวัดของภาคออกดังนั้น โดยรอบพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ จึงมีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบ ซึ่งยังคงมีวิถีชีวิต และวัฒนธรรมในการดำรงชีพที่ยังต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในรูปของป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2547)

การใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน นับเป็นกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ เมื่อเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าปฏิบัติหน้าที่โดยเคร่งครัด มักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างราษฎร และเจ้าหน้าที่ เป็นสาเหตุให้ราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบขาดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ขาดประสิทธิภาพ จากบริบทดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิดของการปกป้องพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ โดยวิธีลดแรงกดดันจากภายนอก ในขณะที่เดียวกันชุมชนที่ยังต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีวิตสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยใช้พื้นที่แนวกันชนเป็นเครื่องมือ ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบ มีทั้งชุมชนที่มี และไม่มีการอนุรักษ์แนวกันชนในรูปของ “ป่าชุมชน” การใช้ประโยชน์ และสถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ทั้งเพื่อการดำรงชีวิต และการสงวนรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง

พิจารณาถึงมนุษย์ และทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้ดุลยพินิจ และหลักการที่เหมาะสมบนพื้นฐานทางวิชาการเพื่อประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย มีการพัฒนาระบบติดตามตรวจสอบร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่และผู้ใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ และความอยู่รอดของคน ด้อยโอกาสในชุมชน ที่ยังต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ซึ่งเป็นประเด็นที่มีมิติทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ อันเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ หากรัฐจะดำเนินการจัดการเขตอนุรักษ์ในประเทศให้ยั่งยืน

แนวคิดด้านป่าชุมชน สมศักดิ์ (2543) ได้สรุปไว้ว่ามีมิติที่เกี่ยวข้องกับชุมชน 2 มิติ คือ (1) มิติการพัฒนา และ (2) มิติการอนุรักษ์ ซึ่งทั้งสองมิติเป็นกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ และพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนก่อให้เกิดแนวคิด การพึ่งตนเอง และการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ และพฤติกรรมของราษฎรในพื้นที่ ส่งผลต่อการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรในชุมชน ที่มีการเชื่อมโยงระบบวนเกษตรกับทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โดยการ “ยกป่ามาไว้ในบ้าน” ทำให้ลดการพึ่งพิงป่าลงได้ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาไปสู่ระบบเศรษฐกิจในชุมชน โดยการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ร้านค้าเพื่อสวัสดิการขึ้นภายในชุมชน กลุ่มแปรรูปที่มีการใช้วัตถุดิบจากทรัพยากรภายในชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ และแหล่งน้ำ กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้การพัฒนาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน อาจเป็นปัจจัยที่สร้างความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ระหว่างหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน และยังมีผลที่อาจจะนำไปสู่แนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างชุมชน และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามในการปฏิบัติงานด้านวนศาสตร์ชุมชนมักมีคำถามอยู่เสมอว่าป่าชุมชนสามารถบรรเทาความยากจน และลดแรงกดดันที่เกิดกับพื้นที่แกนกลางหรือพื้นที่อนุรักษ์ได้จริงหรือไม่ คำถามนี้นับว่าเป็นประเด็นที่ทำทนายวิชาการด้านวนศาสตร์ชุมชนที่จกต้องแสวงหาคำตอบให้แก่สังคม

ดังนั้นการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ระหว่างหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน จึงเป็นประเด็นที่นำมาศึกษา เพื่อนำข้อมูลและผลการศึกษาวิจัยสนับสนุนวิธีการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างสมดุล โดยใช้หลักการด้านวนศาสตร์ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมของราษฎร โดยรอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคมของราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
2. เพื่อเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบสถานะทางเศรษฐกิจ และสังคม ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
2. ทราบลักษณะการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
3. ผลการศึกษาสามารถนำไปกำหนดนโยบาย และวางแผนการจัดการพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และพื้นที่อนุรักษ์อื่นๆ
4. ได้ข้อมูลที่สามารถนำไปพิจารณาเพื่อการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ ที่ทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ และราษฎรที่อาศัยอยู่โดยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
5. ผลการศึกษาเป็นข้อมูลสนับสนุน หรือ ปฏิเสธแนวคิดสมมติฐานการวิจัย อันจะนำไปสู่ การพัฒนาภารกิจงานส่งเสริม และพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชนรอบป่าอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน มีขอบเขต การศึกษาวิจัยเชิงพื้นที่ โดยใช้พื้นที่เขตการปกครองของบ้านร่มโพธิ์ทอง หมู่ที่ 7 และบ้าน

เทพประทาน หมู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภотаตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีป่า และไม่มีป่าชุมชน ตามลำดับ

การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนนั้น ขอบเขตการศึกษาของพื้นที่ อ้างอิงกับเขตการปกครองของทั้ง 2 หมู่บ้าน เนื่องจากเขตการปกครองของทั้ง 2 หมู่บ้านจรดแนวเขต เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนด้านทิศตะวันออก

นิยามศัพท์

NTFP หมายถึง ของป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (non-timber forest product)

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การเก็บหาผลผลิตจากป่ามาเพื่อการบริโภค ใช้สอยและเพื่อการจำหน่าย

ผลผลิตจากป่า หมายถึง ของป่าที่ชาวบ้านเก็บหามาใช้ประโยชน์จากป่า (ยกเว้นเนื้อไม้ที่เป็นไม้ซุง) เช่น ดอกแสม (ดอกไม้กวาด) ไม้โมกมัน ไม้ใช้สอย(เครื่องมือการเกษตร) เห็ด ผักหวาน ผลไม้ป่า พืชผักป่า สมุนไพร หน่อไม้ และผลผลิตจากป่าชนิดอื่นๆ โดยไม่รวมการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า หมายถึง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา

หมู่บ้านที่มีป่าชุมชน หมายถึง บ้านร่มโพธิ์ทอง หมู่ที่ 7 ตำบลคลองตะเกรา อำเภотаตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา

หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน หมายถึง บ้านเทพประทาน หมู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภотаตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา

รายได้หลัก หมายถึง รายได้ที่เป็นตัวเงิน ที่ได้จากการประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

รายได้เสริม หมายถึง รายได้ที่เป็นตัวเงิน ที่ได้จากการประกอบอาชีพเสริมของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

รายได้รวมของครัวเรือน หมายถึง รายได้ที่เป็นตัวเงินทั้งหมดของครัวเรือนที่ได้จากรายได้หลักรวมกับรายได้เสริม และรายได้ของสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านในรอบปีที่ผ่านมา โดยไม่หักรายจ่าย มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

รายจ่ายนอกภาคการเกษตร หมายถึง ค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนทั้งหมดที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

รายจ่ายในภาคการเกษตร หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรของครัวเรือนทั้งหมดในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

รายจ่ายรวมของครัวเรือน หมายถึง ค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือนที่รวมรายจ่ายนอกภาคการเกษตรกับรายจ่ายในภาคการเกษตรในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

การกู้ยืมเงิน หมายถึง ความต้องการในการกู้ยืมเงินเพื่อนำมาใช้จ่ายในครัวเรือน ที่หมายถึงต้นทุนทางการเกษตร ค่าใช้จ่ายต่างๆ ในครัวเรือน และค่าเล่าเรียนของบุตร

ภาวะหนี้สิน หมายถึง จำนวนหนี้เป็นตัวเงินทั้งใน และนอกระบบของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา มีหน่วยเป็นบาทต่อปี

การกู้ยืมเงิน หมายถึง จำนวนครั้งที่มีการกู้ยืมเงินทั้งใน และนอกระบบของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา

การออมเงิน หมายถึง การมีหรือไม่มีการออมเงินของครัวเรือน ทั้งที่เป็นสถาบันการเงิน และองค์กรชาวบ้านที่มีกิจกรรมให้กู้ และรับการออมเงินในชุมชน

อาชีพหลัก หมายถึง อาชีพที่ครัวเรือนใช้เวลาในการประกอบมากที่สุดในรอบปี

อาชีพเสริม หมายถึง อาชีพที่ครัวเรือนใช้เวลาในการประกอบหารองลงมาจากอาชีพหลักในรอบปี

สมาชิกครัวเรือนที่ออกไปงานนอกชุมชน หมายถึง สมาชิกในครัวเรือนที่มีการเดินทางออกไปทำงานรับจ้างภายนอกชุมชนทั้งที่ไปแบบครั้งคราวหรือตลอดปี

สถานภาพของสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกชุมชน หมายถึง สมาชิกของครัวเรือนที่ออกไปทำงานภายนอกชุมชน เช่น บิดา มารดา หรือบุตร

สถานภาพการถือครองที่ดินทำกิน หมายถึง การมีหรือไม่มีที่ดินทำกินของครัวเรือน โดยไม่รวมถึงการเช่าที่ดินทำกิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย หมายถึง การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ ที่ทางราชการได้จัดสรรไว้เพื่อการอยู่อาศัย จำนวนครัวเรือนละ 1 ไร่ โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามจากข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยในพื้นที่ศึกษาที่ได้ทำการสำรวจเบื้องต้นแล้ว แบ่งคำตอบเป็นมีใช้ประโยชน์ เท่ากับ 1 และไม่มีการใช้ประโยชน์ เท่ากับ 0

การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในชุมชน หมายถึง จำนวนครั้งของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มทั้งหมดของหมู่บ้านในรอบปีที่ผ่านมา โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามจากข้อมูลกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษาที่ได้ทำการสำรวจในเบื้องต้นแล้ว

ความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน หมายถึง ระดับความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามจากข้อมูลปัญหาต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษาที่ได้ทำการสำรวจในเบื้องต้นแล้ว

ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง แนวความคิดที่เห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่บุคคลแสดงออกจากการตอบคำถาม

ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้าน หมายถึง แหล่งน้ำธรรมชาติ แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น และระบบน้ำดิบจากอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่ทางราชการจัดสรรให้

ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่น หมายถึง ทรัพยากรป่าชุมชน ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าริมน้ำ และ
ป่าสงวนแห่งชาติใกล้กับหมู่บ้าน

การตรวจเอกสาร

การตรวจเอกสาร เรื่องการเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้มีการตรวจเอกสารที่เกี่ยวข้องในประเด็นดังต่อไปนี้

1. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
2. ความหมาย และแนวคิดป่าชุมชน
3. หลักการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน
4. ของป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้
5. ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา
6. ข้อมูลพื้นฐานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ความหมาย และวัตถุประสงค์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (wildlife sanctuary) เป็นพื้นที่คุ้มครองตามกฎหมายมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า รวมทั้งรักษาไว้ซึ่งพันธุ์สัตว์ป่า เป็นแหล่งเจริญพันธุ์ของสัตว์ป่าที่อาศัย ประจำในพื้นที่นั้นๆ และที่โยกย้ายเข้ามาอาศัยใหม่ หรือที่ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยชั่วคราวในบางฤดูกาล สามารถแพร่ขยายพันธุ์เพื่อการดำรงพันธุ์ และแพร่กระจายไปสู่พื้นที่ข้างเคียงสภาพภูมิประเทศ โดยทั่วไปของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีความสลับซับซ้อน และมีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ ที่มี ความผันแปร ของความสูง และความชื้นต่างระดับกัน ทำให้มีความหลากหลายด้านระบบนิเวศ

มีแหล่งน้ำ แหล่งอาหารเหมาะสมที่จะเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า และเป็นป่าต้นน้ำลำธารสำคัญ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่สมบูรณ์จึงมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากดังนั้น พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจึงเหมาะแก่การสงวนและรักษาไว้เพื่ออนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ตลอดจนค้นคว้าด้านวิชาการเป็นอย่างยิ่ง (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2547) นอกจากนี้วัตถุประสงค์หลักดังกล่าวข้างต้นแล้วยังมีวัตถุประสงค์รองที่สำคัญซึ่งศูนย์วิจัยป่าไม้ (2538) ระบุไว้ดังต่อไปนี้

- การอนุรักษ์พันธุ์พืช และสังคมพืชของโลก
- การอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร เพื่อการใช้สอยของประชาชน
- การอนุรักษ์แหล่งความงามตามธรรมชาติ เพื่อการนันทนาการ
- การอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ และก่อความสมดุลทางนิเวศวิทยา
- การอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติไว้เพื่อการศึกษา
- เพื่อตอบสนองต่ออนุสัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามด้วย

แนวทาง และหลักการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า (wildlife sanctuary) จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสงวน และคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 มาตรา 33 มีใจความว่าเมื่อคณะรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใดให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัยเพื่อรักษาป่าซึ่งพันธุ์สัตว์ป่า ก็กระทำได้โดยตราเป็นพระราชกฤษฎีกา และให้มีแผนที่แสดงแนวเขตแห่งบริเวณที่กำหนดนั้นแนบท้ายพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว บริเวณที่กำหนดนี้เรียกว่า “เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า” (กาญจนา, 2548) ที่ดินที่กำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น จะต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดินของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยได้จัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไป

แล้ว 55 แห่ง และอยู่ในระหว่างดำเนินการอีก 4 แห่ง โดยอาศัยหลักการสำคัญในการพิจารณา คัดเลือกพื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามที่ กาญจนนา (2548) กล่าวไว้ดังนี้

1. เป็นบริเวณที่มีสัตว์ป่าชุกชุม และมีสัตว์ป่าชนิดที่หายาก หรือกำลังจะสูญพันธุ์อาศัยอยู่
2. เป็นบริเวณที่เป็นแหล่งน้ำแหล่งอาหารที่หลบภัยของสัตว์ป่าอย่างเพียงพอ
3. เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อยู่ห่างจากชุมชนพอสมควร
4. มีสภาพหลากหลายลักษณะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน เป็นต้นว่ามีทั้งป่าดงดิบ ป่าโปร่ง ป่าไผ่ ป่าพรุ ทุ่งหญ้า ฯลฯ ซึ่งจะทำให้มีความหลากหลายและมีสัตว์ป่าหลายชนิด
5. จะต้องเป็นพื้นที่ที่ไม่อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง

ประโยชน์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ประโยชน์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อำนวนย (2528) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีดังต่อไปนี้

1. เป็นการป้องกันมิให้สัตว์ป่าที่มีจำนวนน้อย และหายาก ต้องสูญพันธุ์ไป
2. สัตว์ป่าที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะได้รับการคุ้มครอง และป้องกันมิให้ถูกล่าทำลาย
3. บรรดาต้นไม้ พรรณไม้ทุกชนิด ตลอดจน ต้นน้ำลำธาร ดิน หิน และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่อยู่ภายในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้รับการคุ้มครองเป็นอย่างดี ทำให้ป่าไม้ และต้นน้ำลำธาร ยังคงอยู่เพื่อหล่อเลี้ยงแม่น้ำสายต่างๆ ให้มีน้ำไหลตลอดปี และช่วยป้องกันมิให้เกิดอุทกภัยร้ายแรง

4. สัตว์ป่า และทัศนียภาพสวยงามในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะช่วยดึงดูดให้นักทัศนอากร ทั้งใน และนอกประเทศเข้าเยี่ยมชม เป็นการพักผ่อนหย่อนใจ และส่งเสริมอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่ม

5. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเปรียบเสมือนห้องทดลองค้นคว้าทางวิชาการขนาดใหญ่สำหรับ ศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ โดยเฉพาะทางสาขา ชีววิทยา และสาขาสัตวศาสตร์

โดยสรุปแล้วเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น เป็นพื้นที่คุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัติสงวน และ คุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ซึ่งมีนัยทางสิทธิการถือครองที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดิน ที่กำหนดว่า ที่ดินบริเวณนั้นต้องไม่มีกรรมสิทธิ์การถือครองของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง การกำหนดเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่า พรรณพืช และพื้นที่หรือภูมิประเทศ ที่มีการผสมผสานจนเกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และกายภาพขึ้นในพื้นที่บริเวณดังกล่าว นอกจากนี้ประโยชน์ที่ได้นั้นมีทั้งทางตรง และทางอ้อม กล่าวคือประโยชน์ทางตรงนั้นทำให้สัตว์ป่า มีการคงอยู่ในเชิงปริมาณ ทั้งชนิด พันธุกรรม ตลอดจนระบบนิเวศย่อยในพื้นที่ สำหรับประโยชน์ ทางอ้อมนั้นเป็นประโยชน์ทางด้านนันทนาการ การท่องเที่ยว และเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิชาการ ด้านชีววิทยา ในการพิจารณาจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีหลักในการที่ต้องคำนึงถึงคือ ความหนาแน่นของสัตว์ป่า ความหลากหลายของระบบนิเวศในพื้นที่ที่สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ สัตว์ป่าในด้านอาหาร แหล่งน้ำ ที่อยู่อาศัย และที่หลบภัย นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญคือพื้นที่ที่จะ ประกาศนั้นไม่ควรอยู่ใกล้ชุมชน เพราะจะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎรกับสัตว์ป่า

ความหมาย และแนวคิดป่าชุมชน

ความหมาย และแนวคิด

ความหมายของป่าชุมชนในประเทศไทย มีทั้งในด้านของการใช้ประโยชน์ที่เป็นปัจจัยสี่ ที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรม และยั่งยืน รวมถึงสิทธิที่ถือเป็นทรัพย์สินส่วนร่วม ซึ่งSrivardhana (1988) ได้กล่าวว่าลักษณะของทรัพยากรส่วนร่วม (common property resource) ของท้องถิ่น หรือชุมชนนั้นๆ ซึ่งทรัพยากรลักษณะนี้ไม่สามารถถือกันการใช้ประโยชน์จาก บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เนื่องจากไม่มีกฎระเบียบข้อบังคับ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างรวดเร็ว และมากที่สุด ปัญหาของการใช้ทรัพยากรส่วนรวมมีอยู่ 2 ประการคือ การขาดการดูแลรักษา

ทรัพยากร ซึ่งเป็นปัญหาในลักษณะการจัดการ และการอนุรักษ์ จะก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมและหมดสิ้นไปของทรัพยากร สอดคล้องกับ สมศักดิ์ (2532) ที่ให้ทัศนะในกรณีนี้ว่าประชาชนบางสังคมไม่คิดจัดการทรัพยากรส่วนรวมแต่ยังคิดแบบตัวใครตัวมัน หากไม่ใช้วันนี้คนอื่นก็จะมาใช้ในวันหน้า จึงเกิดการนำเอาทรัพยากรส่วนรวมมาเป็นของตนเอง ดังนั้นแนวคิดในการจัดการทรัพยากรประเภทนี้ในรูปแบบป่าชุมชนจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังที่กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ (2531); อำนวย (2531); สมศักดิ์ (2538) ได้ให้นิยาม และความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นขบวนการทางสังคมที่มีประชาชน และองค์กรชุมชนเข้ามาร่วมกันจัดการดูแลพื้นที่ป่าที่ประชาชนได้รับมอบสิทธิในการควบคุมดูแล ในรูปของทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชน มีการจัดการบนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์บนแนวทางของความยั่งยืน และเป็นธรรม เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมในความเป็นเจ้าของทรัพยากรท้องถิ่น และความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรภายในป่าชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ สมศักดิ์ อ่างใน แพรวพรรณ และคณะ (2545) ยังได้เสนอแนวคิดด้านการมีส่วนร่วมในกระบวนการ จัดการป่าชุมชนของประชาชนที่จะต้องเป็นผู้ตัดสินใจว่าต้องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างไร ด้วยวิธีใดและในเวลาใด ที่ไม่เกิดผลกระทบทางลบต่อป่าชุมชน

แพรวพรรณ และคณะ (2545) ให้ความหมายว่า ป่าชุมชน คือป่าที่ชุมชนมีกระบวนการและกิจกรรมการคุ้มครอง ดูแล รักษา และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยสามารถประสานงานร่วมกับกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน อีกทั้งชุมชนสามารถใช้ ไม้ และผลผลิตอื่นๆ จากป่าชุมชน เพื่อการยังชีพและเป็นรายได้เสริม และเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนด้วย

FAO (1978 อ่างใน ส่วนป่าชุมชน, 2541 ก) ได้ให้ความหมายที่มุ่งเน้นในรูปแบบกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ป่าชุมชน คือ กิจการป่าไม้อะไรๆ ก็ตามที่ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่การปลูกป่า หรือการจัดการป่าประจำหมู่บ้าน ในท้องที่ซึ่งขาดแคลนไม้ใช้สอย หรือของป่าจนกระทั่งถึงการปลูกต้นไม้ในไร่นา หรือสวนปารายย่อย (farm forestry) เพื่อขายไม้เป็นรายได้ รวมถึงกิจการในครัวเรือนที่ใช้วัสดุป่าไม้เป็นวัตถุดิบ และกิจกรรมของหมู่บ้าน หรือชุมชนในป่า แต่ไม่รวมกิจการป่าไม้ที่เป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ หรือกิจการป่าไม้ที่ชุมชนได้รับผลตอบแทนเป็นค่าจ้างแรงงานเท่านั้น ป่าชุมชนยังรวมถึงกิจกรรมอื่นของรัฐที่กระตุ้นหรือช่วยเหลือกิจการป่าไม้ของท้องถิ่น

แนวคิดป่าชุมชนที่สำคัญอีกแนวคิดหนึ่งคือ การเรียนรู้และการพัฒนาในมิติของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังที่เสนห์ (2548) ได้กล่าวว่าป่าชุมชนเป็นชุมชนของการศึกษาวิจัย และพัฒนาเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวคิดด้านการเรียนรู้ทางสังคม ป่าชุมชนมีนัยสำคัญต่อการสร้างฐานการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ และเป็นความรู้ที่มีศักยภาพต่อการอยู่รอดทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมของประเทศไทยในอนาคต เป็นจุดเริ่มของการสร้างฐานความรู้อย่างแท้จริง และกว้างขวาง ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญา การวิจัยและการพัฒนารักษาโรค และอาหาร เนื่องจากป่าชุมชนถือเป็นชุมชนทรัพยากรทางปัญญาให้มนุษย์ได้เรียนรู้อย่างแท้จริง โดยมีการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่เป็นฐานต้นทุนชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ (2548) ที่ได้เสนอว่าป่าชุมชนเป็นกิจกรรมที่เป็นการสร้างฐานที่แข็งแรง เพื่อป้องกันกระแสการรุกรานจากต่างชาติ ดังนั้นป่าชุมชนจึงมีบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมด้วยการเรียนรู้ร่วมกัน

แนวคิดด้านเศรษฐกิจ วิสุทธิ (2543); แพรพรรณ และคณะ (2545) กล่าวอย่างสอดคล้องกันว่าป่าชุมชนเป็นรากฐานที่สำคัญของการแก้ไขปัญหาความยากจน สามารถเลี้ยงดูชุมชนได้อย่างมีความสุขสามารถใช้ไม้ และผลผลิตอื่นๆ จากป่าชุมชนเพื่อการยังชีพ ซึ่งสอดคล้องกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนั้นผลผลิตที่ได้จากป่าชุมชน หากมีเหลือจากการบริโภค ยังสามารถนำไปจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริมภายในครัวเรือนด้วย นอกจากนี้ แพรพรรณ และคณะ(2545) ยังได้เสนอว่าการจัดการป่าเพื่อเศรษฐกิจ ต้องคำนึงถึงคุณค่าป่าด้านสังคม และการอนุรักษ์ขณะที่การจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์ก็ต้องคำนึงถึงประโยชน์ทางสังคม และเศรษฐกิจ เสนห์ (2548) ได้เสนอแนวคิดในทศวรรษหน้าว่า ป่าชุมชนเป็นชุมชนทรัพยากรสำคัญทางเศรษฐกิจ เพราะความหลากหลายทางชีวภาพของป่าเขตร้อนจะเป็นชุมชนทรัพยากรที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจของโลกในอีก 2 - 3 ทศวรรษข้างหน้า และเป็นแหล่งทรัพยากรต้นตุนที่ใช้ผลิตยารักษาโรค และอาหารของโลก

แนวคิดในด้านความสัมพันธ์ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (2539) ได้จำแนกความสัมพันธ์ และลักษณะความสัมพันธ์ของป่าชุมชนไว้ดังนี้

- ความสัมพันธ์กับชุมชน ในประเด็นที่ป่าชุมชนเป็นทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งพิจารณาถึงระบบนิเวศ และหน้าที่ของระบบนิเวศภายในป่า เช่น แหล่งต้นน้ำลำธาร พืชพรรณ สัตว์ป่า

- ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เช่น ภูมิอากาศ ฤดูกาล ปริมาณน้ำท่า ความสามารถในการเก็บกักน้ำ การตกของฝนเฉพาะถิ่น เป็นต้น

- ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าชุมชน ด้วยสาเหตุที่ชุมชนได้มีการตั้งถิ่นฐานอาศัยในพื้นที่ จึงมีลักษณะของการพึ่งพาอาศัย แบบเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การใช้ประโยชน์ต้องดำเนินการไปอย่างมีคุณภาพกับการดูแลทรัพยากรป่าชุมชนให้มีความสมบูรณ์ตลอดไป ซึ่งผู้ที่จะรักษาป่าได้ดีที่สุด คือ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั่นเอง โดยแสดงออกในรูปแบบของกฎเกณฑ์การควบคุมลงโทษตลอดจนวัฒนธรรมความเชื่อต่างๆ ภายใต้ความร่วมมือของสมาชิกภายในชุมชนทุกคน

จากความหมายป่าชุมชน สามารถสรุปได้ว่ามีองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. องค์ประกอบเชิงพื้นที่ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ชุมชนต้องมีพื้นที่ดำเนินการจัดการในรูปแบบของป่าชุมชนที่เป็นระบบทรัพย์สินส่วนร่วมของชุมชน
2. องค์กรชุมชน มีบทบาทในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดในแผนการจัดการป่า ตอบสนองความต้องการพึ่งพิงป่า ตามบริบทของวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ
3. การจัดการป่า ที่ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์ การป้องกัน การฟื้นฟู และการดูแลรักษา บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และความยั่งยืนของป่าชุมชน

จากแนวคิดป่าชุมชนสามารถสรุปได้ 3 มิติคือ

1. มิติทางเศรษฐกิจ ที่ป่าชุมชนมีบทบาทต่อการบรรเทาความยากจน เป็นแหล่งของรายได้เสริม ลดรายจ่ายด้านอาหาร และเป็นแหล่งสมุนไพรในชุมชน
2. มิติทางสังคม ป่าชุมชนเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน ที่เป็นเวทีที่เปิดให้สมาชิกในชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้เข้ามาปฏิบัติสัมพันธ์กัน ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งด้านภูมิปัญญา องค์ความรู้ ดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณีที่ถือเป็นต้นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน

3. มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ป่าชุมชนมีบทบาทต่อการเพิ่มพื้นที่ป่าในท้องถิ่น เป็นแหล่งน้ำ และสร้างสมดุลของระบบนิเวศท้องถิ่น

รูปแบบของป่าชุมชน

ส่วนป่าชุมชน (2541 ข.) ได้แบ่งรูปแบบประเภทของป่าชุมชน อาศัยลักษณะสภาพป่าและความเป็นมา ตลอดจนวัตถุประสงค์ของชุมชนจำแนกได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. ป่าชุมชนดั้งเดิม เป็นรูปแบบป่าชุมชนที่ประชาชนทำการรักษาพื้นที่ป่าไว้โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1.1 การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ตา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของท้องถิ่น เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ป่าดังกล่าวจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีการทำลาย

1.2 การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งจับน้ำ เป็นการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งจับน้ำให้กับพื้นที่นา หรือพื้นที่ประกอบเกษตรกรรมอื่นๆ ป่าจับน้ำนอกจากจะเป็นแหล่งจับน้ำแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และของป่าต่างๆ

1.3 การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับ ไม่มีการล่าสัตว์ตัดชีวิตในเขตพื้นที่ดังกล่าวและไม่มีการตัดไม้จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่นและเป็นที่พักพิงของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ

1.4 การอนุรักษ์พื้นที่เป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ให้ทุกคนในหมู่บ้านได้มาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5 การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหาร และใช้สอยอื่นๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้ เพื่อการเก็บหาอาหาร และบางครั้งยังเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่ง ป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่างๆ กันขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่างๆ

2.2 ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อการศึกษาทางด้านเกษตรจากโรงเรียน และการใช้ประโยชน์จากรายได้

2.3 การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการสงบทางด้านจิตใจ และใช้ประโยชน์ของไม้ในกิจกรรมของวัด

2.4 การกันพื้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวนร้อยละ 20 ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับจากการจัดที่ดินตามมติคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2499 เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน

2.5 การจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน ตามมติของที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดินครั้งที่ 4/2530 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2530 ให้กันพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน 500 ไร่ และไม่ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับเป็นป่าชุมชน โดยให้องค์กรของหมู่บ้าน ตำบล เป็นผู้ดูแล

รูปแบบของป่าชุมชนสามารถสรุปได้ 2 ลักษณะด้วยกันคือ

1. ป่าชุมชนที่มีสภาพป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายของทรัพยากรหรือหากเสื่อมโทรมก็สามารถฟื้นตัวได้ มักเป็นพื้นที่ป่าที่ไม่เคยมีการบุกรุกแผ้วถางเข้าทำการเกษตรใดๆ การจัดการเน้นการปกป้องพื้นที่ให้คงอยู่เพื่อใช้ประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อมที่เกิดผลกระทบต่อป่าน้อยที่สุด เช่น เป็นแหล่งต้นน้ำ การท่องเที่ยวพักผ่อน และแหล่งพรรณไม้ เป็นต้น

2. ป่าชุมชนที่มีสภาพพื้นที่เสื่อมโทรมจนไม่สามารถฟื้นตัวเองได้ อันเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ และมีการนำพื้นที่ ดังกล่าวมาจัดทำเป็นป่าชุมชนขึ้นเพื่อต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม และมักมีรูปแบบตามลักษณะการใช้ประโยชน์และสถาบันที่จัดการดูแล

หลักการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

อุทิศ (2537) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์คือ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด โดยเฉพาะทรัพยากรที่ทดแทนตัวมันเองได้ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ที่ดิน น้ำ และบรรยากาศ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้หากมีการใช้ที่ดีและเหมาะสมก็จะคงสภาพที่มั่นคง และไม่เป็นที่พิษเป็นภัยต่อมนุษย์ในอนาคต ทั้งนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งได้ 3 ระดับ คือ

1. การสงวน (preservation) คือ การเก็บรักษาไว้โดยมิได้ใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติมากที่สุด โดยตัดกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ออกโดยสิ้นเชิง

2. การอนุรักษ์ (conservation) คือ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ คือ คำนึงถึงความสมดุลตามธรรมชาติ ใช้ประโยชน์โดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย หวังที่ผลผลิตที่ยั่งยืนต่อเนื่องในหลายๆ ด้านมากกว่าผลผลิตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

3. การใช้ประโยชน์เพื่อเศรษฐกิจเข้มข้น (active management for economical purposes) เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อผลทางเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ด้วยความจำเป็น และต้องให้ได้ผลประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน

นริศ (2539) ได้สนับสนุนแนวคิดของการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์ (concept of conservation) การสงวน (preservation) รักษาไว้โดยไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์ ถือเป็นมาตรการชั่วคราวที่ใช้ในการควบคุมและฟื้นฟูสภาพทรัพยากร เช่น การกำหนดชนิดสัตว์ป่าสงวน ในขณะที่การอนุรักษ์ (conservation) ประกอบด้วยการใช้ และรักษา การใช้อย่างชาญฉลาด (wise user) และตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ยั่งยืน (sustainable basis) ปัจจุบันมีผู้ใช้คำทั้งสองในลักษณะที่ซ้ำซ้อนกัน

หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สามารถสรุปได้ว่า มีหลักการของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างชาญฉลาด โดยมุ่งเน้นที่ศักยภาพในการทดแทนของตัวทรัพยากรป่าไม้ชนิดนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อการคงสภาพของทรัพยากร และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ในอนาคต ซึ่งสามารถแบ่งระดับของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ 3 ระดับ คือ 1) การสงวน (preservation) เป็นการเก็บรักษาโดยไม่มีการใช้ประโยชน์ 2) การอนุรักษ์ (conservation) เป็นการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ที่คำนึงถึงคุณภาพ ความคงอยู่ ความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญคือ ความพอเพียงของการใช้ประโยชน์ และ 3) การใช้ประโยชน์เพื่อเศรษฐกิจ (active management for economical purposes) ที่มุ่งผลทางเศรษฐกิจ ในขณะที่เดียวกันยังต้องคำนึงถึงหลักของการอนุรักษ์ด้วย

หลักการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน

วราพร (2536) กล่าวว่า ทรัพยากรป่าไม้มิได้เอื้อประโยชน์แก่มนุษย์เฉพาะในส่วนของ การให้เนื้อไม้เท่านั้น แต่ป่าไม้ยังมีประโยชน์อื่นๆ อีกมาก เช่น ให้ของป่านานาชนิด ทั้งที่เป็นอาหาร ยา ของใช้ และวัตถุดิบสำหรับการผลิตอื่นๆ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยปรับอุณหภูมิ และลดความรุนแรงของกระแสนลม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งของทรัพยากรทางพันธุกรรม เป็นแหล่งศึกษาความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหลายสาขา และเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกประเภทหนึ่ง ดังนั้นการจัดการป่าไม้จึงต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของคุณประโยชน์ในด้านต่างๆ ด้วย เช่น ความยั่งยืนของศักยภาพการอำนวยน้ำ ความยั่งยืนของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ภายในระบบนิเวศ โดยที่ยังคงเอื้อประโยชน์ให้แก่ประชาชน นักวิทยาศาสตร์และนักท่องเที่ยวต่อไปได้ ในเรื่องนี้ต้องมีการจัดสรรพื้นที่การใช้ประโยชน์ให้เหมาะสม และต้องมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ในแต่ละประเภทให้มีความรัดกุมและชัดเจน เพียงพอที่จะนำไปปฏิบัติ รวมทั้งต้องหามาตรการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และได้ประโยชน์ไปพร้อมๆ กัน

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน คือรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ เปิดโอกาสให้กลไกของธรรมชาติดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องโดยสามารถ รักษาความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศนั้นๆ ให้ดำรงอยู่ได้ (วราพร, 2536)

การนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ จะต้องใช้ในปริมาณและอัตราที่ธรรมชาติสามารถฟื้นตัวเอง หรือเกิดขึ้นทดแทนได้ทัน และวิธีการนำมาใช้นั้นจะต้องป้องกันไม่ให้เกิดผลเสียหายต่อองค์ประกอบอื่นๆ ในระบบหรือถ้าจำเป็นก็ต้องให้เกิดน้อยที่สุด ในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน จะต้องคำนึงถึงการย่อยสลายในระบบนิเวศด้วย เพราะกระบวนการย่อยสลายจะเป็นกระบวนการสำคัญในการทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นได้รับการหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ ถ้ากระบวนการย่อยสลายนั้นเป็นไปในระบบธรรมชาติ มนุษย์ก็เพียงแต่จัดโอกาสให้กลไกเหล่านั้นดำเนินไปได้ตามธรรมชาติ แต่ถ้าสารที่มนุษย์นำมาใช้นั้นไม่สามารถย่อยสลายไปได้ตามธรรมชาติ มนุษย์ก็จำเป็นต้องหาวิธีการนำสารเหล่านั้นกลับมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆ ให้ได้มากที่สุด และเร็วที่สุด

ท้ายที่สุดควรมีการจำแนกทรัพยากรตามศักยภาพการใช้ประโยชน์ และคุณค่าทางนิเวศวิทยา กำหนดมาตรการคุ้มครองรักษา และควบคุมการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมเพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนของประชาชนส่วนใหญ่ทั้งในวันนี้และวันข้างหน้าได้ (วราพร, 2536)

อุทิส (2537) และนริศ (2539) ต่างให้แนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ โดยทั่วไปอาจแบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ

1. การใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องทำลายทรัพยากร (non - destructive uses) เป็นแนวทางหลักของการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ที่ค่อนข้างเข้มงวด เช่น การใช้ประโยชน์พื้นที่อุทยานแห่งชาติเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ การใช้พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพื่อการศึกษาวิจัย การอนุรักษ์สัตว์ป่า การใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

2. การใช้ประโยชน์โดยต้องทำลาย (destructive user) เป็นการใช้ประโยชน์ที่ต้องทำลายทรัพยากร เช่น การทำไม้ การปลูกสร้างสวนป่าเพื่อผลผลิต การเก็บหาของป่า การล่าสัตว์ตามกฎหมาย เป็นต้น การใช้ประโยชน์ในรูปแบบนี้ต้องมีการจัดการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจึงจะได้รับผลประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน และไม่ก่อผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ของพื้นที่ด้วย ในพื้นที่อนุรักษ์ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติ ทรัพยากรชีวภาพได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย การใช้ประโยชน์ต้องเป็นไปในทิศทางที่ไม่ทำลาย หรือไม่ก่อให้เกิดผลกระทบ การแก้ไขปัญหาผลกระทบต่อพื้นที่คุ้มครอง เช่น กิจกรรมมนุษย์ และการจัดการพื้นที่กันชน (buffer zone management) เพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ เพื่อการดำรงชีพเป็นแนวทางที่ได้รับความสนใจ (นริศ, 2539)

สมศักดิ์ (2543) ได้เสนอแนวความคิดการจัดการที่คำนึงถึงมิติของมนุษย์ที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่าไว้ว่า ในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ที่ผ่านมา มักเป็นวัตถุประสงค์ในเชิงชีวภาพ/กายภาพ และฐานภาพทางกฎหมายมากเกินไปมองข้ามปัญหาของคน และสังคมแม้กฎหมายจะบัญญัติไว้อย่างเข้มงวดในความเป็นจริงพื้นที่อนุรักษ์ยังมีการกระทำผิดกฎหมายอยู่ เช่น การลักลอบแปรรูปไม้ การลักลอบล่าสัตว์ เป็นต้น ปัญหาการบุกรุกพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกหรือแม้แต่การเก็บหาของป่า ในสังคมไทยมักมีความเชื่อว่า มีความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างกิจกรรมของคน กับสภาพสิ่งแวดล้อม (ป่าไม้) และนโยบายของรัฐก็มักเชื่อว่าคนท้องถิ่นคือ ตัวการทำลายป่า ฉะนั้นการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ตามรูปแบบของอุทยานแห่งชาติเขตโลสโตน ในประเทศอเมริกา จึงถือว่าเป็นการอนุรักษ์สัตว์ป่าที่ดีที่สุด การจัดการให้มีพื้นที่ป่าที่รักษาความเป็นป่าบริสุทธิ์ไว้โดยไม่ให้มนุษย์มาเกี่ยวข้อง (wilderness) ถือว่าเป็นพื้นที่ที่เป็นประโยชน์ ช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และรักษาสีเขียวที่หายากไว้ได้ดีที่สุด

แนวความคิดที่จัดให้พื้นที่ป่าปราศจากมนุษย์ (wilderness หรือ untouched land) เป็นแนวคิดของคนในเมือง คนที่อยู่ไกลจากป่า คนที่ไม่ได้พึ่งพิงอาศัยอะไรจากป่า แนวคิดนี้เชื่อว่า การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพจะต้องไม่มีคนเข้าไปเกี่ยวข้องแนวคิดนี้ไม่ได้เห็นความสำคัญของคนท้องถิ่น หรือวิธีการ ตลอดจนองค์ความรู้ของคนท้องถิ่นที่ช่วยรักษาธรรมชาติ หรือรักษาไว้ซึ่ง ความหลากหลายทางชีวภาพ อิทธิพลของมนุษย์บางครั้งมีส่วนช่วยเสริมความหลากหลายทางชีวภาพได้ อาจกล่าวได้ว่า “กิจกรรมของคนท้องถิ่น ไม่ได้ขัดข้องกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเสมอไป” การใช้ประโยชน์จากป่าในระดับที่เหมาะสมอันได้แก่ การตัดสางขยายระยะไม้ไปใช้ทำเป็นเชื้อเพลิง และการปล่อยสัตว์เลี้ยงกินหญ้ากลับทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพเพิ่มขึ้นในทางตรงข้ามหากไม่มีกิจกรรมเหล่านี้ความหลากหลายทางชีวภาพกลับลดลง ที่เป็นเช่นนี้เพราะกิจกรรมการใช้ประโยชน์ระดับที่เหมาะสมทำให้แสงสว่างส่องถึงพื้นดินมากขึ้น พืชที่มีหัวอยู่ใต้ดิน (geophytes) มีปริมาณเพิ่มขึ้น (สมศักดิ์, 2543)

ป่าที่อุดมสมบูรณ์ มักอยู่ในประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจน ประชาชนยังพึ่งพิงประโยชน์จากป่าเพื่อดำรงชีพ การอนุรักษ์แบบใช้ตัวบทกฎหมายแยกคนจากป่าอย่างสิ้นเชิงนั้นไม่ประสบความสำเร็จ งบประมาณจำนวนมากได้ใช้ไปกับการป้องกันปราบปรามและบังคับให้คนยอมรับแผนจัดการที่ได้วางและกำหนดจากส่วนกลาง แต่ป่าอนุรักษ์แห่งนี้ยังคงได้รับอันตรายการศึกษาในระยะหลังเริ่มเห็นศักยภาพของคนท้องถิ่น ที่สามารถจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ ถ้ารัฐให้โอกาส อำนาจในการจัดการและให้ราษฎรได้รับประโยชน์บ้าง การให้คนมีส่วนร่วม

ในการอนุรักษ์เป็นทางออกของการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ลดปัญหาของสิ่งแวดล้อม มีการใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่า ช่วยลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก โดยข้อเท็จจริงในโลกมีป่าอนุรักษ์ร้อยละ 85 ที่มีคนอาศัยอยู่ คนรอบป่าอนุรักษ์ยังพึ่งพาผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้จากป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งของรายได้จากการเก็บผลผลิตจากป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ใบไม้ ผลไม้ ที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือน รายได้ดังกล่าวนี้มีความสำคัญมากโดยเฉพาะกรณีฉุกเฉิน การเก็บหาของป่าจึงนับเป็นอาชีพเสริมของชาวบ้าน ป่ายังช่วยในเรื่องสาธารณสุขท้องถิ่นโดยเป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน (สมศักดิ์, 2543)

กาญจนา (2548) ให้แนวคิดที่เกี่ยวข้องว่า ชุมชนที่อยู่ติดป่าหรือที่อยู่ในป่าชุมชนที่ได้ใช้ประโยชน์ รักษาหรือไม่รักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ปัจจุบันการอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่ป่าอนุรักษ์จำเป็นต้องเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องของชุมชนในพื้นที่ การอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่ป่าอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดประโยชน์และการอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ ในลักษณะบูรณาการที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเหมาะสม และพอเพียงต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทั้งนี้จะรวมถึงการจัดทำฐานข้อมูลระดับพื้นที่ เพื่อการติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้สามารถสรุปได้ดังนี้

1. คำนึงถึงความยั่งยืนของคุณประโยชน์ด้านต่างๆ ภายในระบบนิเวศ ด้วยรูปแบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ให้กระบวนการทางธรรมชาติเป็นกลไกในการทดแทน พื้นผิว และคงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ
2. มีการจัดสรรพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์
3. มีมาตรการคุ้มครอง รักษา และควบคุมการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสม
4. การมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ และการได้รับประโยชน์ไปพร้อมๆ กัน เพื่อความยั่งยืนของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

5. ปริมาณ และอัตราการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ต้องใช้ในระดับที่ธรรมชาติสามารถฟื้นตัวเองได้ทัน

6. วิธีการนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อองค์ประกอบอื่นๆ ในระบบนิเวศ หรือหากจำเป็นก็ต้องให้เกิดน้อยที่สุด

7. ต้องคำนึงถึงกระบวนการย่อยสลายในระบบนิเวศ เพราะมีผลต่อการทดแทนและการนำกลับมาใช้ใหม่ ซึ่งหมายถึงการย่อยสลายด้วยกระบวนการของแมลง และจุลินทรีย์ที่ย่อยสลายสารประกอบต่างๆ ให้เป็นสารประกอบทางอินทรีย์เคมี และมีการหมุนเวียนสารต่างๆ ในธรรมชาติ เพื่อให้สิ่งมีชีวิตได้ใช้ในการดำรงชีพ เช่นการสลายตัวของเศษใบไม้ ท่อนไม้ในป่าที่ถูกย่อยด้วย แมลง และเชื้อรา

8. ต้องมีการจำแนกทรัพยากรตามศักยภาพการใช้ประโยชน์ และคุณค่าทางนิเวศวิทยา

วิธีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้สามารถจำแนกได้ 2 วิธี คือ

1. การใช้ประโยชน์โดยไม่ต้องทำลายทรัพยากร ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์ทางอ้อม เช่น เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นแหล่งต้นน้ำ เพื่อการศึกษาวิจัย เป็นต้น

2. การใช้ประโยชน์โดยต้องทำลาย ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์ทางตรง เช่น การเก็บหาของป่า การทำไม้ เป็นต้น ซึ่งการใช้ประโยชน์ในลักษณะนี้ต้องมีการจัดการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจึงจะได้ประโยชน์สูงสุด และยั่งยืน

ในสังคมไทย การใช้ประโยชน์ทางตรงนี้ก็มักมีความเชื่อว่ามีผลทางลบต่อทรัพยากรป่าไม้ แต่โดยข้อเท็จจริงการใช้ประโยชน์จากป่าในระดับที่เหมาะสมมีการควบคุม และจัดการที่ดี ทั้งการเก็บหาของป่า การตัดสายขยายระยะ หรือแม้แต่การปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไปกินหญ้ากลับทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้สืบเนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้มีผลต่อระบบนิเวศภายใน เช่น ทำให้แสงส่องลงสู่พื้นมากขึ้น พืชที่อยู่ชั้นล่างทั้งพืชหัว ลูกไม้ และพืชล้มลุกสามารถฟื้นตัวเจริญเติบโตได้

ของป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (non – timber forest products)

ความหมายของ “ของป่า”

ของป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ได้กำหนดคำจำกัดความของ ของป่าไว้ดังนี้
 ของป่า หมายความว่า บรรดาของที่เกิดหรือมีขึ้นในป่าธรรมชาติ คือ 1) ไม้ รวมทั้งส่วนต่างๆ
 ของไม้ น้ำมันไม้ ยางไม้ ตลอดจนสิ่งอื่นๆ ที่เกิดจากไม้ 2) พืชต่างๆ ตลอดจนสิ่งอื่นๆ ที่เกิดจากพืช
 3) รังนก ครั่ง รวงผึ้ง จี๊ผึ้ง และมูลค้างคาว 4) หินที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ และหมายความ
 รวมถึง ถ่านไม้ที่บุคคลทำขึ้นด้วย (กระทรวงเกษตร และสหกรณ์ อ่างใน วนิดา, 2539)

วนิดา (2539) ได้ให้ความหมายของ “ของป่า” ไว้ดังนี้

ของป่า คือ ผลผลิตที่ได้จากป่าทุกชนิด ยกเว้นไม้ (ในที่นี้หมายถึงผลิตภัณฑ์เนื้อไม้ที่ได้
 จากต้นไม้โดยตรง เช่น ไม้ซุง ไม้แปรรูป ผลิตภัณฑ์ไม้ต่างๆ เท่านั้น)

ชนิดของ ของป่า จำแนกออกได้ 9 กลุ่ม ดังนี้ 1) หวาย 2) ใผ่ 3) ชัน และยาง 4) สมุนไพร
 และเครื่องเทศ 5) พืชอาหาร 6) แมลงอุตสาหกรรม และแมลงกินได้ 7) ไม้หอม 8) เปลือกไม้
 9) เทนนิน และสีธรรมชาติ

บทบาทที่สำคัญของ ของป่า 1) เพื่อใช้เป็นอาหารพื้นบ้าน 2) เพื่อประโยชน์การใช้สอย
 ในครัวเรือนในชีวิตประจำวัน 3) เพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนในระดับท้องถิ่น 4) ก่อให้เกิดการสร้าง
 งานในด้านการเก็บหา การผลิต และการขนส่ง 5) สินค้าบางชนิดได้พัฒนาเป็นสินค้าส่งออก
 ระดับนานาชาติของป่าทำรายได้ให้ประเทศถึงปีละ 400 – 500 ล้านบาท 6) ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 หากมีการจัดการอย่างถูกต้อง (วนิดา, 2539)

ประเทศไทยอยู่ในเขตร้อน ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพของ ของป่ามากมายหลายชนิด
 ของป่าเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตประจำวันของประชาชนในชนบท และผู้ที่อยู่อาศัยในป่า
 มาเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว แต่มีของป่าเพียงไม่กี่ชนิดที่ได้พัฒนาสู่อุตสาหกรรมหรือเพาะเลี้ยงเป็น
 พืชสวน ของป่าจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญอีกทางหนึ่งเพื่อการจัดการผลผลิตจากป่า ดังนั้นจึงมี

ความจำเป็นที่จะต้องศึกษา ชนิด การเก็บหา การผลิต การใช้ประโยชน์ และการตลาดของป่า เพื่อการพัฒนาในอนาคต

จากความหมาย และบทบาทของ ของป่า สามารถสรุปได้ว่าของป่า หมายถึงบรรดาของที่เกิดขึ้นหรือมีขึ้นในป่าธรรมชาติ คือ 1) ไม้ รวมทั้งส่วนต่างๆของไม้ น้ำมันไม้ ยางไม้ ตลอดจนสิ่งอื่นๆที่เกิดจากไม้ 2) พืชต่างๆ ตลอดจนสิ่งอื่นๆ ที่เกิดจากพืช 3) รังนก ครั่ง รวงผึ้ง ขี้ผึ้ง และมูลค้างคาว 4) หินที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่ และหมายความรวมถึง ถ่านไม้ที่บุคคลทำขึ้นด้วย ของป่าสามารถแบ่งได้ 9 ชนิด และมีบทบาทในการดำรงชีวิตของราษฎรทั้งการสร้างรายได้ และใช้สอยในครัวเรือนตลอดจนสร้างรายได้ในระดับท้องถิ่น และประเทศ ซึ่งต้องมีการพัฒนาการจัดการต่อไปในอนาคต

สภาพทั่วไป และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา

หมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง

ที่ตั้งและอาณาเขต

หมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลคลองตะเกรา อำเภотаตะเกรา จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของจังหวัดฉะเชิงเทราติดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ห่างจากตัวจังหวัดฉะเชิงเทรา ประมาณ 105 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 180 กิโลเมตร การเดินทางเข้าพื้นที่ศึกษาโดยใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 ช่วงระหว่างฉะเชิงเทรา - กบินทร์บุรี แยกเข้าทางหลวงหมายเลข 3245 ตรงสี่แยกพนมสารคาม ตามเส้นทาง พนมสารคาม - สนามชัยเขต - ท่าตะเกรา ห่างจากตัวอำเภотаตะเกราประมาณ 20 กิโลเมตร ผ่านศูนย์ราชการอำเภотаตะเกราไปยังบ้านหนองคอก แล้วเลี้ยวขวาไปตามถนนประมาณ 3 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 8,386 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ (ภาพที่ 2) ดังนี้

ทิศเหนือ	จรด บ้านหนองคอก หมู่ที่ 2 และบ้านเกาะลอย หมู่ที่ 3 ตำบลคลองตะเกรา อำเภотаตะเกรา จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศใต้	จรด เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ทิศตะวันออก	จรด เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

ทิศตะวันตก จรด บ้านเขากล้วยไม้ หมู่ที่ 14 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน
จังหวัด นครศรีธรรมราช

หมู่บ้านเทพประทาน

ที่ตั้ง และอาณาเขต

หมู่บ้านเทพประทาน ตั้งอยู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดนครศรีธรรมราช ติดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ห่างจากตัวจังหวัดนครศรีธรรมราช ประมาณ 112 กิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 187 กิโลเมตร การเดินทางเข้าพื้นที่ศึกษาโดยใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 ช่วงระหว่างนครศรีธรรมราช – กบินทร์บุรี แยกเข้าทางหลวงหมายเลข 3245 ตรงสี่แยกพนมสารคาม ตามเส้นทาง พนมสารคาม - สนามชัยเขต - กำแพงแสน ห่างจากตัวอำเภอกำแพงแสนประมาณ 28 กิโลเมตร ผ่านศูนย์ราชการอำเภอกำแพงแสนไปยังบ้านหนองคอก แล้วตรงไปตามถนนสายหนองคอก - วังน้ำเย็น - คลองหาด ประมาณ 10 กิโลเมตร จะมีทางแยกขวามือ เลี้ยวขวาไปตามถนน ประมาณ 3 กิโลเมตรจะถึงหมู่บ้าน บ้านเทพประทาน เป็นหมู่บ้านป่าไม้เช่นเดียวกับบ้านร่มโพธิ์ทอง มีพื้นที่ประมาณ 5,982.5 ไร่ (โครงการพัฒนาป่าแควระบบ - ลีซัด (2) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549) มีอาณาเขตติดต่อกับ (ภาพที่ 1) ดังนี้

ทิศเหนือ	จรด บ้านคลองตะเกรา หมู่ที่ 13 ตำบลกำแพงแสน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศใต้	จรด บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 23, บ้านสามพราน หมู่ที่ 25 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ทิศตะวันออก	จรด สามพราน หมู่ที่ 25 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ทิศตะวันตก	จรด บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 23 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลักษณะทางปฐพีวิทยา ของบ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน

จากผลการสำรวจดินของกรมพัฒนาที่ดิน (2547 อ้างใน ระวี, 2549) ได้จำแนกกลุ่มชุดดินของหมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน เป็นกลุ่มชุดดินที่ 46 ซึ่งเป็นลักษณะโดยทั่วไปส่วนใหญ่เนื้อดินจะเป็นพวกดินเหนียวปนกรวดหรือปนลูกรัง ดินสีน้ำตาลหรือสีเหลืองหรือแดง พบบริเวณที่ดินมีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลาดถึงลูกคลื่นลอนชัน มีความลาดชันประมาณ 5-20 % เป็นดินตื้นมาก เกิดจากการทับถมของตะกอนลำน้ำ มีการระบายน้ำดี ระดับน้ำใต้ดิน อยู่ลึก 5 เมตรตลอดปี มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ค่าปฏิกิริยาดิน (soil reaction) (pH) 4.5-7.0 ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกพืชไร่บางชนิด เช่น มันสำปะหลัง ในอำเภอท่าตะเกียบ และบางแห่งเป็นป่าเบญจพรรณปกคลุมอยู่

ลักษณะภูมิอากาศ ของบ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน

หมู่บ้านทั้งสองตั้งอยู่ในภาคภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีป่าและภูเขาปกคลุมถึงทะเลทางจันทบุรี ระยอง สภาพอากาศจึงเป็นแบบมรสุมเขตร้อนได้รับอิทธิพลมรสุมที่พัดผ่านประจำ จากการเก็บข้อมูลของสถานีตรวจอากาศศูนย์วิจัยยางจะเชิงเทรา พบว่าอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 12.3 - 35 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 28 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,284 มิลลิเมตรต่อปี มีฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูร้อนช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายน ฤดูฝนอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม และฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน-มกราคม ความชื้นสัมพัทธ์สูงสุดเฉลี่ยร้อยละ 96 ต่ำสุดเฉลี่ยร้อยละ 46 และความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ย อยู่ที่ร้อยละ 71 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 96.5 มิลลิเมตรต่อเดือน (ระวี, 2549)

ภูมิหลังบ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน

สภาพหมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน ดั้งเดิมเป็นป่าเบญจพรรณ เป็นส่วนหนึ่งของผืนป่าแควระบม-สียัด เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2516 เริ่มมีกลุ่มชาวบ้านจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มารับจ้างตัดไม้ อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านบริเวณคลองตะเกรา บ้านเทพประทานมีการตั้งบ้านเรือนบริเวณคลองชี ช่วงแรกนั้นพื้นที่ยังคงเป็นป่าดงดิบ หนาทึบ มีพรรณไม้น้อยใหญ่ สัตว์ป่านานาชนิด และมีการระบาดของโรคมาลาเรีย เนื่องจากมียุงชุกชุม

ชุมชนมีการหาเลี้ยงชีพจากการปลูกพืชเพื่อการบริโภคและการค้า รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเก็บหาของป่า และมีการล่าสัตว์เพื่อการบริโภค

ในช่วงปี พ.ศ. 2518 – 2524 เป็นช่วงที่รัฐเปิดกว้างเรื่องการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ได้มีกลุ่มคนเข้ามาถางป่าปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งช่วงนี้มีถนนที่สร้างขึ้นเพื่อการชักลากซุง แล้วพัฒนามาเป็นถนนที่ใช้คมนาคมในปัจจุบัน ถนนที่เชื่อมต่อกันโยงนับร้อยเส้นในป่า เปิดโอกาสให้การบุกเบิกถางป่า ขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นไปอย่างรวดเร็ว รวดเร็ว ประกอบกับข่าวลือ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า แพร่สะพัดไปทั่วภาคอีสาน ทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาบุกเบิกแผ้วถางยึดครองพื้นที่ป่าแห่งนี้กันมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมพื้นที่ป่าแห่งนี้ได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่ป่าหวงห้าม (ป่าปิด) ตามประกาศของกองทัพอากาศที่ 1 ลงวันที่ 27 กันยายน 2525 โดยถือว่าเป็นป่าเพื่อความมั่นคงเกี่ยวกับสถานการณ์ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ และพื้นที่ป่าไม้เพื่องานยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศ แต่เนื่องจากทางฝ่ายทหารมีภารกิจด้านการป้องกันประเทศตามแนวชายแดนไทย – กัมพูชา ทำให้ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะดูแลรักษาพื้นที่ป่าเอาไว้

ปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่าบริเวณรอยต่อ 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัด สระแก้ว ระยอง จันทบุรี ชลบุรี และฉะเชิงเทรา ทำให้พื้นที่ป่าปิดเขตรอยต่อ 5 จังหวัดลดลงทุกปีจนน่าเป็นห่วง เพราะป่าสงวนแควระบบ – ลีดนี้ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของเขตพื้นที่ภาคตะวันออก ตามมติที่ประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2532 ได้ทราบปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่าปิดดังกล่าว จึงได้จัดตั้งกองอำนวยการศูนย์พิทักษ์รอยต่อ 5 จังหวัดขึ้น โดยใช้กำลังเจ้าหน้าที่ป่าไม้และกำลังทหารพรานในเขตพื้นที่ร่วมกันอพยพรายกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าปิดไปอยู่รวมกันในพื้นที่รองรับที่ทางราชการจัดให้ในรูปหมู่บ้านป่าไม้บริเวณป่าสงวนที่มีสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งทำให้หลายๆ หมู่บ้านในตำบลคลองตะเกรา เช่น บ้านภูไท บ้านหนองขาหยั่ง บ้านชอยหก บ้านทับมะปริง บ้านสามพรานบน เป็นต้น ต้องถูกอพยพเข้ามาสู่พื้นที่โครงการในรูปหมู่บ้านแควระบบ – ลีด 1 และ 2 ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนที่เสื่อมโทรม ในเขตพื้นที่บ้านร่มโพธิ์ทอง หมู่ที่ 7 และบ้านเทพประทาน หมู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีการจัดสรรที่ทำกินในรูปหมู่บ้านป่าไม้ในปี พ.ศ. 2533 - 2534 รองรับราษฎรอพยพทั้งสองหมู่บ้านกว่า 800 ครอบครัว โดยจัดเป็นเขตปฏิรูปให้ที่อยู่อาศัย ครอบครัวละ 1 ไร่ ที่ทำกินครอบครัวละ 14 ไร่ ให้สิทธิในการทำกินและสืบทอดเป็นมรดก แต่ไม่อนุญาตให้ทำการซื้อขายแก่บุคคลอื่น ซึ่งเดิมราษฎรส่วนหนึ่งในหมู่บ้านทั้งสอง อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแควระบบ และป่าลีด อันเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในปัจจุบัน และประกาศขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในปี พ.ศ. 2535

สภาพโดยทั่วไปของราษฎรในพื้นที่หมู่บ้านป่าไม้ ส่วนใหญ่เป็นราษฎรที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ อุรธานี ศรีสะเกษ นครราชสีมา สุรินทร์ เพชรบูรณ์ ชลบุรี ระยอง ส่วนใหญ่มาซื้อที่ดินจากคนอื่น ในช่วงแรกของการอพยพเข้าสู่พื้นที่โครงการเกิดปัญหาความขัดแย้งของกลุ่มชนที่ถูกอพยพกับชุมชนเดิม เนื่องจากความไม่พอใจในการจัดสรรพื้นที่โดยคนที่อยู่เดิมมีสิทธิในการเลือกที่ทำกิน และที่อยู่ก่อน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าประเด็นดังกล่าวเป็นข้อตกลงระหว่างภาครัฐกับเจ้าของที่ดินเดิม โดยตกลงว่า เมื่อเวียนคืนที่ดินจากเจ้าของที่ดินเดิมแล้วจะให้ที่ดินคืนแก่เจ้าของที่ดินเดิมร้อยละ 60 ของจำนวนที่ดินที่เวียนคืนทั้งหมด ซึ่งข้อตกลงดังกล่าวไม่ได้เป็นไปตามข้อตกลง ทำให้เจ้าของที่ดินเดิมไม่พอใจภาครัฐ โดยเฉพาะกรมป่าไม้ในสมัยนั้น ที่ดินที่จัดสรรให้เป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำกินในหมู่บ้านร่วมโพธิ์ทองนั้นส่วนใหญ่เป็นของ แม่ใหญ่พริก แก้วแก่นคูณ, พ่อสมบุญ สร้อยจิต, พ่อใหญ่เหลา บัวบัว และแม่ใหญ่พร บัวบัว ส่วนในหมู่บ้านเทพประทาน ที่ดินที่นำมาจัดสรรส่วนใหญ่เป็นของพ่อใหญ่จัน กริดกราย, พ่อใหญ่สุริยา หงษา และด้วยการที่ชุมชนมีวัฒนธรรม และภูมิหลังที่ต่างกัน แต่ต้องถูกบังคับจากรัฐให้ต้องมาอยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่เดียวกันโดยไม่สมัครใจ ทำให้ชุมชนมีความขัดแย้งในระยะเริ่มแรกของการอพยพ หลังจากการเริ่มตั้งถิ่นฐาน ประมาณ ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา เป็นช่วงการฟื้นฟูชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ เริ่มมีหน่วยงานภาครัฐหลายๆ ฝ่าย เช่น กรมป่าไม้ กรมชลประทาน กองพันทหารช่างที่ 2 รักษาพระองค์ เข้ามาให้ความช่วยเหลือจัดหาสาธารณูปโภค อาทิ เช่น การตัดถนน สร้างอ่างเก็บน้ำ สร้างโรงเรียน เป็นต้น แต่ยังมีชาวบ้านบางกลุ่มได้อพยพ และขายที่ดินทำกินโดยใช้สัญญาเงินกู้แทนสัญญาซื้อขาย เพราะเป็นหนี้เนื่องจากไม่สามารถทำการเกษตรได้ ประกอบกับราคาที่ดินมีราคาสูงขึ้นเนื่องมาจากมีโครงการพัฒนาเมืองใหม่ของอำเภอท่าตะเกียบ และการก่อสร้างเขื่อนสิียด

ถึงแม้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความเป็นอยู่ไม่ดีขึ้น และมีความเห็นสอดคล้องกันว่าความยากจนเข้ามาเยือนเมื่อมีโครงการนำพวกเขาออกมาจากป่า ในสมัยที่ยังทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ป่ายังมีที่ดินเพียงพอที่จะทำการผลิต ต้นทุนการผลิตก็ไม่สูงเท่านี้ เนื่องจากที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์กว่าความเป็นชุมชนที่ต่อสู้ฟันฝ่าก่อสร้างตัวมาด้วยกันทำให้มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมากกว่า และยังมีป่าเป็นแหล่งอาหารที่ช่วยลดค่าใช้จ่ายด้วย แต่ชาวบ้านที่มีที่ดิน และที่อาศัยอยู่ในชุมชนได้เริ่มตระหนักว่าไม่สามารถที่จะอพยพไปไหนได้อีก นำที่จะฟื้นฟูสิ่งที่ดีขึ้น ประกอบกับในปี พ.ศ. 2536 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน ไปยังเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทรงมีพระราชดำริ ที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ให้เป็นแหล่งต้นน้ำ ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะชาวบ้านในชุมชนที่ทางราชการอพยพออกจากป่า และชุมชนที่อาศัยอยู่ติดกับแนวเขตป่าอนุรักษ์ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอาชีพที่

เหมาะสม ยั่งยืน และสามารถอาศัยอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่บุกรุกป่าอีกต่อไป ชาวบ้านร่วมโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน จึงได้รับความสนใจอย่างมากและมีความพยายามจากหลายหน่วยงานที่จะปกป้องผืนป่า โดยเฉพาะภาครัฐได้จัดทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่า ในปี พ.ศ. 2537 ภายใต้โครงการพระราชดำริของสมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ ได้มีการสนับสนุนการทำไร่นาสวนผสม ขุดบ่อน้ำในที่ดินทำกินของเกษตรกรประมาณ 200 ราย และมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

หมู่บ้านร่วมโพธิ์ทอง และหมู่บ้านเทพประทานได้รับจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2537 มีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้กำกับดูแลท้องถิ่น ขึ้นตรงต่อระบบการบริหารของกระทรวงมหาดไทย มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกของบ้านร่วมโพธิ์ทอง คือ นายเสรี สร้อยจิต และบ้านเทพประทาน คือ นายอาจ จันทร์ศรีสง่า ในปี พ.ศ. 2538 ปัจจุบันหมู่บ้านร่วมโพธิ์ทองมีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 1,780 คน แยกเป็นชาย 895 คน หญิง 885 คน จำนวนครัวเรือน 476 ครัวเรือน อาศัยอยู่จริง จำนวน 220 ครัวเรือน หมู่บ้านเทพประทาน มีประชากร จำนวนทั้งสิ้น 1,895คน แยกเป็นชาย 1,000 คน หญิง 895 คน จำนวนครัวเรือน 605 ครัวเรือน อาศัยอยู่จริง จำนวน 380 ครัวเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองตะเกรา, 2548 และข้อมูลจาก จปฐ., 2548) การปกครองของบ้านร่วมโพธิ์ทอง แบ่งออกตามลักษณะที่อยู่อาศัย เป็น 5 กลุ่ม (กลุ่มบ้าน) สมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน 4.45 คน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนอพยพย้ายถิ่นจากภาคอีสาน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านร่วมโพธิ์ทอง มีตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปัจจุบันมีนักเรียนประมาณ 300 คน ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้ภาษาอีสาน และใช้ภาษากลางในการประชุม ประเพณี วัฒนธรรมเป็นแบบภาคอีสาน นับถือศาสนาพุทธทั้งหมู่บ้าน มีวัด 2 แห่ง คือ วัดร่วมโพธิ์ทอง(วัดชอย 4) และวัดป่าไทรทอง (วัดชอย 6) มีสถานีนอนมาย 1 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม อาชีพรองลงมาคือ รับจ้างภาคเกษตร ทำไร่ ฝั่มสำปะหลังประมาณร้อยละ 90 นอกจากนั้นจะทำไร่นาสวนผสม สวนมะม่วง หิมพานต์ ยางพารา นาข้าว รายได้หลักประมาณร้อยละ 70 ได้จากภาคเกษตรกรรม (ภาพที่ 2) ระบบสาธารณูปโภคมีไฟฟ้า และประปาทั่วหมู่บ้าน มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทั่วถึงทุกครัวเรือน

การปกครองของบ้านเทพประทาน เป็นการปกครองแบบกลุ่มโดยแบ่งเป็นชอย มีทั้งสิ้น 8 ชอย มีประชากรเฉลี่ย 4.46 คนต่อครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนอพยพย้ายถิ่นมาจาก ภาคอีสานร้อยละ 90 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 มีโรงเรียน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านเทพประทาน มีตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปัจจุบันมีนักเรียนประมาณ 360 คน ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่ใช้ภาษาอีสาน และใช้ภาษากลางในการประชุม ประเพณี วัฒนธรรมเป็นแบบภาคอีสานนับถือศาสนาพุทธทั้งหมู่บ้าน ในพื้นที่ของหมู่บ้านไม่มีวัด

การประกอบพิธีทางศาสนา ใช้วัดเทพประทาน (เดิมอยู่ในเขตปกครองของบ้านเทพประทาน) ร่วมกับบ้านสามพราน หมู่ที่ 25 มีสถานีอนามัย 1 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ รับจ้าง ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ประมาณร้อยละ 51.58 อาชีพรองลงมาคือ เกษตรกรรม ประมาณร้อยละ 35.80 ส่วนใหญ่ทำไร่มันสำปะหลัง นอกจากนั้นจะประกอบอาชีพ ค้าขาย และรับราชการ รายได้หลักประมาณร้อยละ 80 ได้จากการรับจ้างทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ระบบสาธารณูปโภค มีไฟฟ้าและประปาทั่วหมู่บ้าน มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทั่วถึงทุกครัวเรือน (ระวี, 2549) จากการเสวนากลุ่มย่อย ทั้งสองชุมชนทำให้ทราบประวัติหมู่บ้านดังนี้

ประวัติหมู่บ้านร่วมโพธิ์ทอง

- ปี พ.ศ. 2534 - อพยพจากป่าเขาอ่างฤๅไนฯ มาตั้งหมู่บ้านคู่กันกับบ้านเกาะลอย ม. 3 พร้อมแบ่งถือค และวางแผนผัง (เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2534)
- ตั้งโรงเรียน (เป็นโรงเรียนชั่วคราว) สอนโดยทหารพราน
  - สร้างวัด ซอย 4 เป็นวัดเดิม และตั้งวัดซอย 6 (ย้ายมาจากซอย 8)
- ปี พ.ศ. 2536 - สร้างอาคารถาวร (โรงเรียน) โดยชาวบ้าน ป่าไม้ ทหารพราน มีอาจารย์นิรันดร์ เรือนอินทร์ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านร่วมโพธิ์ทอง
- ปี พ.ศ. 2537 - สร้างอ่างเก็บน้ำโครงการพระราชดำริฯ 3 แห่ง
- ปี พ.ศ. 2538 - ตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ ผู้ใหญ่เสรี สร้อยจิต
- ชาวบ้านไปดูงานป่าชุมชนบ้านท่าวังไทร จังหวัดนครราชสีมา
  - เริ่มดำเนินงานด้านป่าชุมชน
  - จุดสระสาธารณะในชุมชน 4 ลูก
- ปี พ.ศ. 2539 - ประกาศเปิดป่าชุมชนเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2539
- มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน
  - เลือกตั้ง อ.บ.ต. ชุดแรก
  - สร้างศาลาทรงงาน
- ปี พ.ศ. 2540 - สร้างอ่างเก็บน้ำแล้วเสร็จ พร้อมวางระบบประป้าน้ำดิบทั่วหมู่บ้าน
- ปี พ.ศ. 2541 - จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์
- ปี พ.ศ. 2542 - ชาวบ้านประท้วงหน่วยสียัด 1 (โครงการฟื้นฟูป่าแควระบบสียัด 1) เรื่องที่ไม่อนุญาตให้นำดินลูกรังในป่าชุมชนมาทำถนนในหมู่บ้าน
- ผู้ใหญ่บ้านหมควาระ (นายเสรี สร้อยจิต) เลือกตั้ง ผ.ญ.บ. คนใหม่ คือ ผู้ใหญ่ชูป มาขำ

- ปี พ.ศ. 2546 - ผู้ใหญ่บ้านหกดวาระ (นายชูป มาขำ) เลือกตั้ง ผ.ญ.บ. คนใหม่ คือ ผู้ใหญ่นุญเลิศ ชัยสอน
- ปี พ.ศ. 2547 - ทำถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน
- ปี พ.ศ. 2548 - ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทชุมชน

ประวัติหมู่บ้านเทพประทาน

- ปี พ.ศ. 2534 - อพยพจากป่าเขาอ่างฤๅไนฯ มาตั้งหมู่บ้านคู่กันกับบ้านสามพรานล่าง และ บ้านมะขามคู่ (ปัจจุบัน คือ บ้านสามพราน หมู่ที่ 25)
- ตั้งโรงเรียน (เป็นโรงเรียนชั่วคราว) สอนโดยทหารพราน
- ปี พ.ศ. 2536 - สร้างอาคารถาวร (โรงเรียน) โดยชาวบ้าน ป่าไม้ ทหารพราน มี อาจารย์เชาวลิต ต้นเจริญ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเทพประทาน
- ปี พ.ศ. 2537 - สร้างอ่างเก็บน้ำโครงการพระราชดำริฯ 1 แห่ง
- ปี พ.ศ. 2538 - ตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ ผู้ใหญ่อาจ จันทร์ศรีสง่า
- จุดสระธารณะในหมู่บ้านจำนวน 2 ลูก
- ปี พ.ศ. 2539 - มีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน
- เลือกตั้ง อ.บ.ต. ครั้งแรก
- สร้างศาลาทรงงาน
- ปี พ.ศ. 2540 - สร้างอ่างเก็บน้ำแล้วเสร็จ พร้อมวางระบบประปาน้ำดิบทั่วหมู่บ้าน
- ปี พ.ศ. 2541 - จัดตั้งกลุ่มตั้งจะอ้อมทรัพย์
- ปี พ.ศ. 2542 - ผู้ใหญ่บ้านหกดวาระ (นายอาจ จันทร์ศรีสง่า) เลือกตั้ง ผ.ญ.บ. คนใหม่ คือ ผู้ใหญ่ณรงค์ศักดิ์ จารุศักดิ์กุล
- ผู้ใหญ่ณรงค์ศักดิ์ จารุศักดิ์กุล เสียชีวิตจากการถูกลอบยิง
- เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ คือ ผู้ใหญ่โฆมิต มโนสอง
- ปี พ.ศ. 2544 - ทำถนนลาดยางเข้าหมู่บ้าน
- ปี พ.ศ. 2547 - ผู้ใหญ่บ้านหกดวาระ (นายโฆมิต มโนสอง) เลือกตั้ง ผ.ญ.บ. คนใหม่ ผู้ใหญ่โชคชัย หนูแก้ว ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนใหม่
- แยกหมู่บ้านเทพประทานออกอีก 1 หมู่ คือบ้านสามพราน หมู่ที่ 25

ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง

ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแควระบบ - สีเข้ด มีเนื้อที่ประมาณ 1,400 ไร่ ประกอบด้วยเขา 3 ลูก คือ เขาผักหวาน เขาชอยสอง ชอยสาม และเขาสวนห้อยม ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทองจัดอยู่ในสภาพป่าดิบแล้ง สภาพป่ามี 2 สภาพ คือ บริเวณเชิงเขาที่ติดกับพื้นที่เกษตรกรรมจะมีสภาพเป็นป่ากำลังฟื้นตัว หรือเป็นป่ารุ่นสอง เนื่องจากได้รับความเสียหายจากไฟป่าทำให้สภาพป่าโปร่งมี 2 ชั้นเรือนยอด ไม้ชั้นบน ได้แก่ ตะแบก มะค่าโมง ปออีเก้ง ชั้นล่างจะพบลูกไม้ที่เกิดจากเมล็ดและตอเก่า ตามพื้นจะปกคลุมด้วย หญ้าว้าว ส่วนพื้นที่โซนชั้นใน ที่ไม่ได้รับความเสียหายจากไฟป่าจะคงมีความอุดมสมบูรณ์ ชนิดพันธุ์ไม้อยู่ในป่าชุมชน มีจำนวนมากมายหลากหลายชนิด ซึ่งสามารถแบ่งพรรณพืชไปตาม ศักยภาพของการใช้ประโยชน์ดังนี้

1. ไม้ที่ใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างได้ คือ มะค่าโมง ไม้แดง ประคูด่างนา ตะเคียน ตะแบก พะยูง ชิงชัน พะยอม มะค่าแต้ มะหาด นนทรี กระบาก มะม่วงป่า เป็นต้น ซึ่งในอดีต มีไม้ขนาดใหญ่จำนวนมาก แต่ปัจจุบันไม้ขนาดใหญ่เหลือน้อยลง
2. พืชสมุนไพร ที่ยังคงมีอยู่แต่จำนวนน้อย ได้แก่ กำลังเสือโคร่ง ข่าป่า โศไม่รู้อุ้ม กระทือ กระเบา กระเบียน พญารากเดี่ยว กำแพงเจ็ดชั้น ขมิ้นเครือ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสมุนไพรบางชนิดที่กำลังจะสูญพันธุ์ แต่ชุมชนยังมีความต้องการใช้ประโยชน์และปลูกเสริม ได้แก่ จันทน์แดง จันทน์ขาว จันทน์หอม ตะไคร้ ไพรดำ เสลดพังพอน มะเกลือ ตะโกนา ย่านางแดง เป็นต้น
3. พืชอาหาร ได้แก่ ผักหวาน เต้าร้าง กะทือ ไบย่านาง กระจायป่า ข่าป่า เร่ว หวายขม ตำลึง เห็ด นอกจากนี้ยังพบผลไม้ป่าอยู่ในป่าชุมชน เช่น คอแลน (ลิ้นจี่ป่า) มะไฟป่า กระท้อนป่า ลางสาดป่าเข็ง (นางคำ) ตะคร้อ มะกอก ลูกหวาย พืชหัวใต้ดินที่พบ ได้แก่ กลอย บุค อีลอก และมันต่างๆ เป็นต้น

สัตว์ป่าที่พบในป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นขนาดเล็ก ได้แก่ ไก่ป่า หมูป่า กระรอก กระแต ตะกวด งู เต่า กระท่ายป่า นกเอี้ยง นกเค้าแมว นกขุนทอง นกกระปูด นกสูก (ภูมี, 2542) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ปัจจุบันมีสัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่นกระทิง วัวแดง และหมึกวายเป็นมาอาศัยในป่าชุมชน

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

สภาพทางภูมิศาสตร์

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นส่วนหนึ่งของป่าสงวนแห่งชาติป่าแควระบบ - สียัด จังหวัดฉะเชิงเทรา, ป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาฉกรรจ์ - โนนสาวเอ้ จังหวัดสระแก้ว, ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนซ่อง จังหวัดจันทบุรี, ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านนา - ป่าทุ่งควายกิน จังหวัดระยอง และป่าสงวนแห่งชาติป่าคลองตะเคียน จังหวัดชลบุรี มีพื้นที่ 674,352 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่รอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ในท้องที่อำเภอท่าตะเกียบ และอำเภอสนามชัยเขต มีเนื้อที่ ประมาณ 394,352 ไร่ (58.48%), จังหวัดสระแก้ว อยู่ในท้องที่ อำเภอวังน้ำเย็น และกิ่งอำเภอวังสมบูรณ์ มีเนื้อที่ประมาณ 29,375 ไร่ (4.36%), จังหวัดระยอง อยู่ในท้องที่กิ่งอำเภอเขาชะเมา มีเนื้อที่ประมาณ 32,875 ไร่ (4.88%), จังหวัดจันทบุรี อยู่ในท้องที่อำเภอแก่งหางแมว มีเนื้อที่ประมาณ 179,375 ไร่ (26.59%) และจังหวัดชลบุรี อยู่ในท้องที่อำเภอบ่อทอง มีเนื้อที่ประมาณ 38,375 ไร่ (5.69%) (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน, 2548) ส่วนทางด้านอาณาเขตนั้น กรมอุทยาน สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (2547) ได้ระบุไว้ว่าอาณาเขตเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีดังนี้

ทิศเหนือ อยู่ในเขตอำเภอท่าตะเกียบ และอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทราและอำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันออก อยู่ในเขตอำเภอวังน้ำเย็น และกิ่งอำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันตก อยู่ในท้องที่อำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอบ่อทอง จังหวัดชลบุรี

ทิศใต้ อยู่ในเขตกิ่งอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง และอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้ยังติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว และอุทยานแห่งชาติเขาชะเมา - เขาวง

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตรักษาพันธุ์ฯ มีสภาพเป็นลูกคลื่นลอนลาด มีความลาดชันไม่มาก โดยทั่วไปมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 30 - 150 เมตร จุดที่สูงที่สุดของพื้นที่อยู่บริเวณยอดเขาตะกรับ มีความสูง 763 เมตรจากระดับน้ำทะเล ทางด้านตะวันออกตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงมีเขาสิบห้าชั้น เป็นเขาที่พาดผ่านไปยังเขาสอยดาวเหนือ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว ทางตะวันตกมีเขาระบบปรีอัน และเขาละลอกทางใต้ประกอบเทือกเขาอย่างต่อเนื่อง เช่น เขาอ่างฤๅไน เขาใหญ่ เขาชะมูน และเขาชะอม เป็นต้น

ป่านี้เป็นป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำบางปะกง โดยมีลำธารที่ไหลลงสู่แม่น้ำบางปะกง คือ คลองระบมปรีอัน คลองสี่ัค และคลองตะเกรา ทางตะวันออกบริเวณเทือกเขาสิบห้าชั้น เป็นต้น น้ำลำธารของคลองพระสทิงใหญ่ไหลลงสู่แม่น้ำปราจีนบุรี ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำบางปะกง ด้านจันทบุรี มีคลองโตนดต้นน้ำเกิดจากเขาสิบห้าชั้นแล้วไหลลงสู่ทะเล ด้านชลบุรี และระยอง มีลำห้วยหลายสายที่ไหลลงสู่แม่น้ำประแสร์ซึ่งเป็นแม่น้ำสำคัญของจังหวัดระยอง (สถานีวิจัยสัตว์ป่าฉะเชิงเทรา, 2534)

ลักษณะทางธรณีวิทยา

ธรณีวิทยาทั่วไป ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์ฯ พบหินชนิดต่างๆ คือ หินชั้น และหินแปร เป็นกลุ่มหินตะกอนหรือหินอัคนีซึ่งเกิดในยุคไซจูเรียน และดีโวเนียน หินในกลุ่มนี้ได้แก่หินชุดกาญจนบุรี ประกอบด้วยหินดินดาน หินทราย ซึ่งแปรสภาพไปเป็นหินฟิลไลต์ หินกาอิลไลต์ หินควอทซ์ไซต์ และหินชนวน มีหินปูนแทรกอยู่ทั่วไป ลักษณะดังกล่าวพบในท้องที่อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นส่วนใหญ่ นอกจากหินชั้นและหินแปรแล้วยังมีหินอัคนี ซึ่งเกิดในยุคไทรแอสสิก ได้แก่ หินแกรนิต และหินแกรนิตไดโอรไทต์ หินที่พบในยุคพรีเพอเมียน ได้แก่ หินไนส์ และหินชีสต์ และหินที่พบในยุคคาร์บอนิเฟอรัส เช่น หินแกรนิต (สถานีวิจัยสัตว์ป่าฉะเชิงเทรา, 2534)

ลักษณะภูมิอากาศ

สถานีวิจัยสัตว์ป่าฉะเชิงเทรา (2534) ได้รายงานลักษณะภูมิศาสตร์ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนไว้ว่า นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมที่พัดผ่านประจำแล้ว ยังได้รับ

อิทธิพลของอากาศจากทะเลเป็นส่วนประกอบด้วยลักษณะภูมิอากาศแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบสะวันนา (savanna climate) และแบบมรสุมเขตร้อน (tropical monsoon)

แบบสะวันนา ลักษณะภูมิอากาศจะมีอุณหภูมิสูงเกือบตลอดปีโดยมีความแตกต่างระหว่างฤดูต่างๆ อย่างชัดเจนจะพบลักษณะอากาศแบบนี้ ทางตะวันตกของพื้นที่ที่มีปริมาณน้ำฝนน้อยกว่าในเขตรมรสุมเขตร้อน

แบบมรสุมเขตร้อน ลักษณะภูมิอากาศแบบนี้ ปรากฏในทางตะวันออก และทางตอนใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จากการที่ได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพัดพาความชื้นจากทะเลจีนใต้ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งพัดพาความชื้นจากอ่าวไทยทำให้มีลักษณะชุ่มชื้นคล้ายภาคใต้ของประเทศ

ฤดูกาลแบ่งเป็น 3 ฤดูเช่นเดียวกับฤดูกาลของภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ โดยฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม ฝนตกชุกที่สุดในเดือนสิงหาคม ซึ่งในเดือนสิงหาคมมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 533.05 มิลลิเมตร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีเท่ากับ 1,993.22 มิลลิเมตร ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนธันวาคมคือ 25.17 เซลเซียส และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายนคือ 31.32 เซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีเท่ากับ 27.84 เซลเซียส โดยมีความแตกต่างระหว่างอุณหภูมิต่ำสุดเท่ากับ 6.15 เซลเซียสจึงสรุปได้ว่าบริเวณนี้มีอุณหภูมิค่อนข้างสม่ำเสมอ มีความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยตลอดปีเท่ากับร้อยละ 75.72

สังคมพืช

สังคมพืชบริเวณเขตรักษาพันธุ์ฯ นี้ จัดเป็นป่าลุ่มต่ำที่สมบูรณ์มีเนื้อที่มากที่สุดของประเทศ หากพิจารณาตามประเภทของป่าแล้วสามารถจำแนกได้ 4 ประเภทคือป่าดงดิบแล้ง (dry evergreen forest) ป่าดงดิบชื้น (moist evergreen forest) ป่าเบญจพรรณชื้น (moist mixed deciduous forest) และป่าเต็งรัง (dry dipterocarp forest) สังคมพืชบริเวณเขตรักษาพันธุ์ฯ นี้ นายจำลอง เฟ็งคล้าย ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านพฤกษศาสตร์ ของกรมป่าไม้ ได้ให้ความเห็นว่าเป็นสังคมพืชที่มีความพิเศษทางด้านนิเวศวิทยา กล่าวคือเป็นสังคมพืชที่มีการซ้อนทับของลักษณะทางนิเวศวิทยาของป่าภาคกลางกับนิเวศวิทยาของป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในสังคมพืชที่เป็นป่าดงดิบแล้ง จะมีลักษณะ

ที่กิ่งไปทางสัณณพืษของป่าดงดิบชื้น และมีไม้ตะแบกใหญ่ (*Lagerstroemia calyculata*) เป็นป่าไม้ที่มีลักษณะเด่นมาก ครอบครองพื้นที่มากที่สุด ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะไม่ปรากฏในป่าแห่งอื่นๆ ของประเทศ นอกจากนั้นจากการสังเกตพบว่าสัณณพืษที่เป็นป่าเต็งรัง มักจะมีขนาดเล็กมีเนื้อที่ไม้ไม่มาก และเป็นป่าที่มีความชื้น และมีพรรณไม้ขึ้นหนาแน่นกว่าป่าเต็งรังที่พบทั่วไปในบริเวณอื่น

สัณณพืษในเขตรักษาพันธุ์ฯ สามารถอธิบายตามประเภทของป่าได้ดังนี้

ป่าดงดิบแล้ง เป็นสัณณพืษที่คลุมพื้นที่มากที่สุดหากไม่รวมพื้นที่ทุ่งหญ้า และไร่ร้างที่เกิดจากการบุกรุกของราษฎร แล้วคาดว่าป่าดงดิบแล้งจะคลุมพื้นที่มากกว่าร้อยละ 95 ของพื้นที่ป่าทั้งหมดในป่าแห่งนี้ โครงสร้างของสัณณพืษในป่าดงดิบแล้งแบ่งได้เป็น 4 ชั้น ชั้นแรกเป็นไม้ชั้นบน (upper tree layer) มีความสูงประมาณ 20 - 40 เมตรพรรณไม้เด่นได้แก่ ตะแบกใหญ่ (*Lagerstroemia calyculata*) สมพง (*Tetrameles nudiflora*) กระบก (*Irvingia malayana*) มะค่าโมง (*Azelia xylocarpa*) ตะเคียนทอง (*Hopea odorata*) และกระท้อนน้ำ (*Daubanga grandiflora*) เป็นต้น ไม้ชั้นกลาง (middle tree layer) ประกอบด้วยไม้ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่มีความสูงอยู่ระหว่าง 10 - 25 เมตร ส่วนใหญ่เป็นไม้ไม่ผลัดใบ พรรณไม้ในชั้นนี้ได้แก่ คอแลน (*Nephelium hypoleucum*) แก้วป่า (*Murraya paniculata*) กระหนานปลิง (*Pterospermum aceri folium*) กะเบาติง (*Hydnocarpus ilicifolius*) พิกุลป่า (*Homalium damronggianum*) กัดลิ้น (*Walsura trichostemon*) และมะไฟ (*Baccaurea sapida*) เป็นต้น ไม้ชั้นล่าง (lower tree layer) เป็นชั้นของพุ่มไม้ ได้แก่ ข่อยหนาม (*Streblus taxoides*) เปล้าเงิน (*Viburnum odoratissimum*) และพลองจีนก (*Memecylon floribundum*) ชั้นสุดท้ายเป็นชั้นไม้พื้นป่า (ground layer) ประกอบด้วยลูกไม้ของไม้ชั้นเรือนยอดทั้ง 3 ที่กล่าวมาแล้วนอกจากนั้นก็จะพบไม้ทนร่มอื่นๆ จำพวก เฟิร์น หวาย ไม้ในวงศ์ขิงข่า (*Zingiberaceae*) เรวี่ (*Amomum biflorum*) ดอกดิน (*Aeginetia pedunculata*) และว่านเพชรหึง (*Gramatophyllum speciosum*) ซึ่งเป็นกล้วยไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ

ป่าดงดิบชื้น เป็นสัณณพืษที่พบในเขตรักษาพันธุ์ฯ และมีเนื้อที่ไม้ไม่มาก จากการสำรวจเบื้องต้น พบเฉพาะบริเวณเขตรักษาพันธุ์ฯ บริเวณที่ลุ่มตามหุบเขาและเชิงเขา เป็นป่าที่มีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และทางด้านนิเวศวิทยา เนื่องจากมีพรรณไม้ที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่นระกำป่า หวายสกุลต่างๆ และเรวี่ ซึ่งเป็นสมุนไพรที่พบได้ทั่วไปในป่าประเภทนี้ โครงสร้างของป่าดงดิบชื้น อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้นคือ ไม้ชั้นบน ไม้ชั้นล่าง และไม้พื้นป่า

ไม้ชั้นบน ประกอบด้วยพรรณไม้ที่สำคัญได้แก่ ยางนา (*Dipterocarpus alatus*) กระบาก (*Anisoptera costata*) ปออีเก้ง (*Sterculia campanulata*) กระท่อน (*Sandoricum indicum*) ลูกดิ่ง (*Parkia speciosa*) และมังคุด (*Schima wallichii*) เป็นต้น ไม้ชั้นรอง ได้แก่ จันทร์กะพ้อ (*Vatica diospyroides*) มังคุดป่า (*Garcinia atroviridis*) และรักขาว (*Semecarpus cochinchinensis*) เป็นต้น ไม้พื้นป่า จะรกทึบ ประกอบด้วยไม้พุ่ม ปาล์ม หวาย เถาวัลย์ชนิดต่างๆ เช่น กระไคลิง (*Bauhinia scandens*) และแสลงพัน (*B. bracteata*) นอกจากนี้ยังมีพรรณพืชที่สำคัญที่กล่าวมาแล้ว คือ ระกำป่า (*Salacca rumphii*) และเร่ว (*Amomum biflorim*) ซึ่งพรรณไม้ทั้ง 2 ชนิดนี้ ขึ้นหนาแน่น ในป่าดงดิบในเขตรักษาพันธุ์ฯ และพบเพียงไม่กี่แห่งในประเทศ

ป่าเบญจพรรณชื้น เป็นสังคมพืชที่โปร่ง พื้นป่าไม้รกทึบในฤดูแล้งไม้ส่วนใหญ่จะผลัดใบ และมักมีไฟป่าไหม้ทุกปี ในเขตรักษาพันธุ์ฯ พบป่าประเภทนี้น้อยมาก และเป็นป่าเบญจพรรณที่พบได้ชนิดต่างๆ น้อยมาก เมื่อเทียบกับป่าเบญจพรรณโดยทั่วไป โครงสร้างของป่าสามารถแบ่งคร่าวๆ ได้ 3 ชั้น ชั้นแรกเป็นไม้ชั้นบนที่มีความสูงประมาณ 20 - 30 เมตร ไม้เด่นที่พบ ได้แก่ กระบก (*Irvingia malayana*) ตะแบกใหญ่ (*Lagerstroemia calyculata*) พยุง (*Dalbergia cochinchinensis*) อระาง (*Peltophorum dasyrachis*) ประคู้ (*Pterocarpus macrocarpus*) แดง (*Xylocarpus xylocarpa*) และจิวป่า (*Bambusa valettonii*) เป็นต้น ไม้ชั้นรอง ประกอบด้วยไม้ขนาดเล็กถึงขนาดกลางมีความสูงระหว่าง 10 - 20 เมตร ไม้ที่พบได้แก่ กว้าว (*Hadina cordiflora*) อินทนิลบก (*L. macrocarpa*) ขอบป่า (*Morinda coreia*) ส้านหึ่ง (*Dillenia parviflora*) เปล้าใหญ่ (*Croton oblongifolius*) และโมกมัน (*Writhia tomentosa*) เป็นต้น ส่วนไม้พื้นล่างมักจะเป็นพวกข่าป่า (*Catimbum malaccensa*) หญ้าคา (*Imperata cylindrica*) และเถาวัลย์ชนิดต่างๆ

ป่าเต็งรัง เป็นสังคมพืชที่พบน้อย ในป่าแห่งนี้มีป่าเต็งรังเพียงไม่กี่แห่งและเป็นหย่อมขนาดเล็กเท่านั้น เถามีสำรวจพบเพียงป่าระหว่างบ้านหนองคายกับบ้านชัยขุน ป่าบริเวณตอนใต้ของบ้านภูไท 2 นอกจากนี้ที่พบที่บริเวณรอบๆ ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด เช่น บริเวณป่าใกล้บ้านนอกคอก กิ่งอำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา และป่าด้านอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ป่าประเภทนี้จะมีไฟป่าไหม้เกือบทุกปี ป่าเต็งรังเป็นป่าโปร่งมีพรรณไม้ขึ้นอยู่กระจัดกระจาย จากการสังเกตพบว่า ป่าเต็งรังบริเวณป่ารอยต่อนี้มีความชื้นค่อนข้างสูงและมีพรรณไม้ไม่ผลัดใบขึ้นรวมกันเป็นจำนวนมาก เมื่อเทียบกับป่าเต็งรังแห่งอื่นๆ อาจเนื่องมาจากบริเวณนี้มีปริมาณน้ำฝนค่อนข้างสูง ก็เป็นไปได้ พันธุ์ไม้เด่น ได้แก่ กราด (*Dipterocarpus intricapus*) กระโดน (*Carya arborea*) ส้าน (*Dillenia obovata*) เต็ง (*Shorea obtusa*) รัง (*S. siamensis*) พะยอม (*S. floribunda*) แสลงใจ

(*Strychnos nuxvomica*) ติ้วขาว (*Cartoxylum formosum*) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica*) และอะราง (*Peltophorum dasyrachis*) เป็นต้น ส่วนไม้พื้นล่างมี หญ้าคา (*Imperata cylindrica*) กระเจียว (*Curcuma parviflora*) หญ้าค่อมบาง (*Apluda mulica*) และหญ้าขจรจบ (*Pennisetum polystachyon*) เป็นต้น (สถานีวิจัยสัตว์ป่าละเมาะเชิงเทรา, 2534)

สัตว์ป่า

สถานีวิจัยสัตว์ป่าละเมาะเชิงเทรา (2534) ได้รายงานไว้ว่า จากเหตุและปัจจัยต่างๆ ทำให้พื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกผืนนี้ลดลงอย่างรวดเร็ว ทรัพยากรสัตว์ป่าก็ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหานี้ เขตรักษาพันธุ์ฯ แห่งนี้จึงเป็นที่พักพิงผืนใหญ่ของสัตว์ป่าในภาคตะวันออกอีกแห่งหนึ่ง ป่าแห่งอื่นๆ ที่มีขนาดเล็กเกินไปจะไม่สามารถรองรับประชากรสัตว์ป่า หรือรักษาพันธุกรรมรวม (genes pool) ของสัตว์ป่าได้ แม้ว่าป่าแห่งนี้จะถูกบุกรุกทำลายอย่างหนักต่อเนื่องเป็นเวลานานมาในอดีต แต่ยังมีพื้นที่เพียงพอที่จะรองรับประชากรสัตว์ป่าได้ สัตว์ป่าที่รอดจากการล่าก็จะล้นเข้าไปรวมกันจึงทำให้ป่าแห่งนี้มีความมากมาย (abundance) และหลากหลาย (diversity) ของประชากรสัตว์ป่า เมื่อเทียบกับประชากรสัตว์ป่าในป่าอนุรักษ์ผืนอื่นๆ โดยเฉพาะสัตว์ป่าจำพวกนก อาจกล่าวได้ว่าป่าแห่งนี้มีนกขุนทอง และไก่ฟ้าพญาลอมากที่สุดในประเทศ

การที่พื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตรักษาพันธุ์ฯ เป็นป่าลุ่มต่ำที่ไม่ผลัดใบ (โดยทั่วไปป่าลุ่มต่ำหรือ lowland forest หมายถึงป่าไม่ผลัดใบที่อยู่ต่ำกว่า 300 เมตรจากระดับน้ำทะเล) ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะอธิบายว่าทำไม ป่าแห่งนี้จึงมีความหลากหลายของประชากรสัตว์ป่า เป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการด้านสัตว์ป่า ปกติแล้วจำนวนชนิดของสัตว์ป่าจะลดลงเมื่อระดับความสูงของพื้นที่เพิ่มขึ้นบนเขาสูงจะมีชนิดของสัตว์ป่าน้อยกว่าที่ต่ำกว่า โดยทั่วไปแล้วสัตว์ป่ามากกว่าร้อยละ 50 จะอาศัยอยู่ในระดับความสูงไม่เกิน 330 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล จากเหตุผลทางวิชาการที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงไม่น่าสงสัยเลยว่าทำไมเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จึงมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์ป่า

จากการสำรวจเบื้องต้น พบสัตว์ป่าอาศัยอยู่ไม่น้อยกว่า 346 ชนิด (species) จาก 255 สกุล (genera) ใน 104 วงศ์ (family) แยกเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 57 ชนิด นก 201 ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (amphibians) 17 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน 48 ชนิด และปลา 24 ชนิด หากมีการสำรวจอย่างละเอียดและทำซ้ำหลายครั้ง โอกาสที่จะพบสัตว์ป่าชนิดใหม่ที่ไม่เคยพบมาก่อนในพื้นที่ก็จะมากขึ้น โดยเฉพาะสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก เช่น หนู กระรอก และค้างคาว

สัตว์เลื้อยคลานด้วยนม จากการสำรวจและรวบรวมข้อมูลปรากฏในพื้นที่ทั้งหมด 57 ชนิด จาก 43 สกุล ใน 22 วงศ์ สัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่สำคัญ ได้แก่ กวางป่า เนื้อทราย กระจง ช้างป่า กระทิง วัวแดง เลียงผา เสือโคร่ง ลิงลม ชะนีมงกุฏ พญากระรอก ลิ่น หมาใน และหมูป่า เป็นต้น

สัตว์ป่าประเภทนก จากการสำรวจพบว่าบริเวณป่าแห่งนี้มีนกหลากหลายและมากมายนกที่พบในพื้นที่มีอย่างน้อย 201 ชนิด จาก 148 สกุล ใน 51 วงศ์ นกที่พบมาก ได้แก่ นกขุนทอง นกเอี้ยงสาธิตา นกกิ่งโครงคอดำ ไก่ฟ้าพญาลอ ไก่ป่า นกเขาใหญ่ นกเงือกรวมช้าง นกแก้ว และ นกเป็ดแดง เป็นต้น

สัตว์ป่าประเภทเลื้อยคลาน พบ 48 ชนิด จาก 37 สกุลใน 13 วงศ์ พบได้ทั่วไปทั้งในป่าดิบ และป่าที่ถูกบุกรุกทำลายสัตว์ประเภทนี้ที่พบเป็นประจำ ได้แก่ ตะกวด เขี้ย ตะก่องหรือกิ่งก้ายักษ์ จิ้งเหลนหางยาว ตุ๊กแกบ้าน งูปล้องหวายหัวดำ งูจงอาง งูเห่า และงูทับสมิงคลา เป็นต้น

สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (amphibians) เท่าที่สำรวจพบมีไม่น้อยกว่า 17 ชนิดจาก 9 สกุล ใน 5 วงศ์ สัตว์ประเภทนี้ชอบอาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำหรือบริเวณที่ชุ่มชื้นสูง ส่วนใหญ่จับคู่ผสมพันธุ์ และวางไข่ในต้นฤดูฝน สัตว์ที่พบในพื้นที่ได้แก่ กบนา กบหงอน อึ่ง กrayลายเตอะ และปาดบ้าน เป็นต้น

สัตว์ป่าประเภทปลา จากการเก็บตัวอย่างปลาไปตรวจสอบชนิด พบว่าในแหล่งน้ำในป่าแห่งนี้มีปลาน้ำจืดอย่างน้อย 24 ชนิด จาก 18 สกุล ใน 13 วงศ์ ปลาที่พบ ได้แก่ ปลาคดเหลือง ปลาเนื้ออ่อน ปลาดุก ปลาไหลบึง ปลาแก้ง ปลาช่อน และปลากระทิงสีน้ำตาล เป็นต้น

สถานภาพของสัตว์ป่า สัตว์ป่าที่พบในป่าแห่งนี้แยกตามสถานภาพ (present status) ตามระดับการคุกคามได้ 3 ระดับคือ สัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ (endangered species) 16 ชนิด สัตว์ป่าที่ถูกคุกคาม (threatened species) 18 ชนิด และสัตว์ป่าที่ยังมีประชากรอยู่มากรวมทั้งพวกที่ยังไม่ทราบสถานภาพอีก 312 ชนิด

สัตว์ป่าที่กำลังสูญพันธุ์ 16 ชนิด ได้แก่ ชะนิมงกุฏ หม่าใน แมวป่า เสือไฟ เสือสายเมฆ เสือดาว เสือโคร่ง ช้างป่า เนื้อทราย กระต๊อง วัวแดง เลียงผา นกกระสาอูชาว นกตะกรุม นกกระทาดง แข็งเขี้ยว และไก่ฟ้าพญาลอ

สัตว์ป่าที่ถูกคุกคาม 18 ชนิด ได้แก่ ลิงกัง ลิงแสม ค่างหงอก พญากระรอกดำ หม่าจิ้งจอก หมิวฉาย หมิวหมา หมิวขอ เสือปลา แมวดาว นกกลาขาว ไก่ฟ้าหลังขาว นกกก เหาช้าง ตะพาบ หัวกบ และงูหลาม

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผลงานวิจัยการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ มีดังนี้

วุฒิพล (2537) ได้ศึกษาบทบาทของป่าต่อการดำรงชีพของราษฎรในบริเวณอุทยานแห่งชาติ ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปากลา บ้านดงนา บ้านโง่งนขาม บ้านทุ่งนาเมือง บ้านคันท่าเกวียน บ้านนาโพธิ์ใต้ บ้านนาโพธิ์กลาง บ้านหนามแท่ง บ้านชะจอม บ้านเพนียด และบ้านทุ่งหลวง โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด 1,081 ครัวเรือน พบว่าผลผลิตป่าไม้ที่ราษฎรเก็บหามาใช้ประโยชน์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ผลผลิตในรูปของเนื้อไม้ ได้แก่ ไม้ท่อน และไม้พืน และ 2) ของป่า ได้แก่ พืชผักป่า แมลง และผลผลิตจากแมลง พืชหัว สมุนไพร น้ำผึ้ง ผลไม้ป่า ลำไผ่ หน่อไม้ เห็ด ฯลฯ

อรรถพล (2542) ได้ศึกษาการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไน เพื่อการพัฒนาระบบการจัดการป่าไม้ที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของสังคมชุมชน จำนวน 12 ชุมชนโดยรอบเขตรักษาพันธุ์ฯ 5 จังหวัด ได้แก่ 1) บ้านบ่อไฟไหม้ 2) บ้านบ่อชะอม 3) บ้านเขาช่องลม (จังหวัดจันทบุรี) 4) บ้านสิระมัน 5) บ้านยางเอน (จังหวัดระยอง) 6) บ้านธรรมรัตน์ ใน 7) บ้านหนองขาหย่าง 8) บ้านคลองตะเคียน (จังหวัดฉะเชิงเทรา) 9) บ้านคลองจระเข้ 10) บ้านคลองตะเคียนชัย 11) บ้านชัยเกษม (จังหวัดสระแก้ว) และ 12) บ้านเขาห้ายอด (จังหวัดชลบุรี) พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ยังคงมีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในชีวิตประจำวันถึงร้อยละ 69 ของจำนวนราษฎรกลุ่มตัวอย่าง มีการนำผลผลิตจากของป่ามาใช้ประโยชน์จำนวน 7 ประเภท ได้แก่ พืชสมุนไพร ผลไม้ป่า พืชผักป่า ไม้ไผ่ป่า หน่อไม้ป่า เห็ดป่า และแมลงกินได้ ประชาชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนส่วนใหญ่มีความรู้และ

ความเข้าใจต่อพื้นที่อนุรักษ์เป็นอย่างดี โดยให้ความเห็นว่าป่าไม้ทำให้อากาศชุ่มชื้นฝนตกตามฤดูกาล และมีความเข้าใจเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของสัตว์ป่าในแง่ของการนำสัตว์ป่ามาใช้เป็นอาหาร สัตว์ป่าสามารถช่วยรักษาสมดุลธรรมชาติ เป็นต้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าในชุมชนไม่มีความจำเป็นต้องใช้สัตว์ป่ามาเป็นอาหาร แต่เคยพบเห็นการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าในชุมชนคิดเป็นร้อยละ 48 โดยส่วนใหญ่จะวางตนเลขๆถึงแม้ว่าราษฎรส่วนใหญ่จะรับทราบกฎระเบียบข้อห้ามของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นอย่างดีก็ตาม ซึ่งราษฎรกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการมีพื้นที่อยู่อาศัยใกล้กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีข้อดีคือ เป็นแหล่งศึกษาพันธุ์พืช และสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหาร และรายได้ เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ ช่วยรักษาระบบนิเวศ และมีแหล่งน้ำใช้ตลอดปี สำหรับข้อเสียคือ สัตว์ป่าทำลายพืชเกษตร ไม่สามารถขยายที่ทำกินได้ ที่ดินออกเอกสารสิทธิ์ยาก และเป็นแหล่งไข้มาลาเรีย ราษฎรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสนิทสนมคุ้นเคย และรู้จักกับเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ โดยโอกาสที่ได้รู้จักกันเนื่องจากมีเจ้าหน้าที่เข้ามาปราบปรามหรือจับกุมผู้กระทำความผิดในพื้นที่ เจ้าหน้าที่เป็นญาติ เพื่อนหรือคนในหมู่บ้าน เมื่อราษฎรกลุ่มตัวอย่างเข้าไปเที่ยวในพื้นที่ เมื่อราษฎรกลุ่มตัวอย่างเข้าไปขออนุญาตเรื่องการเก็บหาของป่าและเป็นเจ้าหน้าที่ฝึกอบรมของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ โดยราษฎรกลุ่มตัวอย่างมีความคาดหวังที่จะขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ในเรื่องของการปักหลักเขตหรือเครื่องหมายแสดงแนวเขตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ให้ชัดเจน ต้องการให้มีการพบปะติดต่อกับประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องการให้เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับชาวบ้านให้มากขึ้น

ณรงค์ (2543) ได้ศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของราษฎรท้องถิ่นที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตะเบาะ - ห้วยใหญ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ และชัยภูมิ จำนวน 6 ชุมชน ในจังหวัดชัยภูมิ ได้แก่ บ้านหินเหิบ หมู่ที่ 4 ตำบลแหลมทอง อำเภอภักดีชุมพล และบ้านบ่อทอง หมู่ที่ 8 ตำบลถ้ำวัวแดง อำเภอหนองบัวแดง ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ บ้านปางยาง หมู่ที่ 1 บ้านห้วยตลาด หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดัวง อำเภอหนองไผ่ บ้านห้วยตุม หมู่ที่ 2 และบ้านเขาขาด หมู่ที่ 8 ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง พบว่า คราวเรือนตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องกฎข้อห้ามต่างๆ และมีการนำทรัพยากรจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไปใช้ในการดำรงชีวิตแม้จะรู้ว่าขัดต่อกฎข้อห้ามตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า โดยประเภทของทรัพยากรที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์สูงใน 3 ลำดับแรกคือ หน่อไม้ ไม้ไผ่ และพืชผักป่า ซึ่งไม่ปรากฏในรายงานวิจัยว่าหมู่บ้านที่ศึกษานี้มีการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่หรือไม่

บรรณรักษ์ (2543) ได้ศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจ - สังคมที่มีผลต่อการพึงพิงผลิตผลจากป่า และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา จังหวัดระนอง ที่มีที่ตั้งบ้านเรือน และมีที่ดินทำกินอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองนาคา จำนวน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านชาคลี หมู่ที่ 1 บ้านตะเคียนงาม หมู่ที่ 3 และบ้านวังกุ่ม หมู่ที่ 4 ตำบลบางหิน อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พบว่า

กลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาต่ำ (ต่ำกว่าระดับการศึกษภาคบังคับ) มีปริมาณในการพึงพิงผลิตผลจากป่ามากกว่ากลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาสูง (สูงกว่าระดับการศึกษภาคบังคับ)

ระดับรายได้ของกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนไม่มีผลต่อการพึงพิงผลิตผลจากป่า กลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับรายได้สูง (สูงกว่าค่าเฉลี่ย 49965.83 บาท) มีการพึงพิงผลิตผลจากป่า ไม่แตกต่างกับกลุ่มหัวหน้าครัวเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำ

ครัวเรือนที่มีขนาดพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก (น้อยกว่าค่าเฉลี่ย: 20.87 ไร่) มีการพึงพิงผลิตผลจากป่ามากกว่าครัวเรือนที่มีขนาดพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่ (มากกว่าค่าเฉลี่ย 20.87 ไร่)

ครัวเรือนที่มีสมาชิกมาก (มากกว่าค่าเฉลี่ย: 4.68 คน) มีการพึงพิงผลิตผลจากป่าไม่แตกต่างจากครัวเรือนที่มีสมาชิกน้อย (น้อยกว่าค่าเฉลี่ย: 4.68 คน)

ราษฎรมีการนำไม้ไผ่ และไม้ยืนต้นมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่น ทำแคร่ จักรสาน/ ฝาบ้าน ทำรั้ว ทำคอกเลี้ยงสัตว์ ทำราว/ร้าน/ไม้ค้ำยันสร้างบ้าน/โรงเรียน เก้าอี้โต๊ะ และนำหน่อไม้มาบริโภค กลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาสูง และมีพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่จะมีการพึงพิงผลิตผลจากป่า น้อยกว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาต่ำ และมีพื้นที่ถือครองขนาดเล็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และขนาดพื้นที่ถือครองมีความสัมพันธ์กับการพึงพิงผลิตผลจากป่า นอกจากนี้ยังพบว่าในจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทั้ง 7 ครัวเรือน จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 102 ครัวเรือน มีเพียง 1 ครัวเรือนเท่านั้นที่เคยถูกกล่าวตักเตือนจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะเข้าไปล่าสัตว์ในเขตอุทยานฯ

ชุมพล (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ น้ำกาฬ จังหวัดราชบุรี จำนวน 9 ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่รอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ น้ำกาฬ ได้แก่ บ้านบ่อเก่าบน บ้านพระกำ บ้านหนองตาตั้ง บ้านห้วยม่วง ตำบลตะนาวศรี อำเภอสวนผึ้ง, บ้านร่องเจริญ บ้านพุน้ำร้อน บ้านห้วยสวนพลู ตำบลบ้านบึง อำเภอบ้านคา, บ้านบึงใต้ และบ้านจี้เหล็ก ตำบลบ้านคา อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี พบว่า

เพศกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรเพศชาย และเพศหญิง ไม่แตกต่างกัน

อายุกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 กล่าวคือ ราษฎรที่มีอายุน้อย มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่าราษฎรที่มีอายุมากกว่าค่าเฉลี่ย (39.03 ปี)

ระดับการศึกษากับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 กล่าวคือ ราษฎรที่มีการศึกษาสูง (มีระดับการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไป) มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้น้อยกว่าราษฎรที่มีการศึกษาค่ำ

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกมาก (มากกว่าค่าเฉลี่ย: 4.6 คน) มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่า ครัวเรือนที่มีสมาชิกน้อย

ระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 นั่นคือ ราษฎรที่มีระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานน้อย (ระยะเวลาตั้งถิ่นฐานน้อยกว่าค่าเฉลี่ย: 24.51 ปี) มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่ากลุ่มราษฎรที่มีระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานมากกว่าค่าเฉลี่ย

การเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 นั่นคือ ราษฎรที่เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่าราษฎรที่ไม่เข้าร่วมกลุ่มกิจกรรม

จำนวนที่ดินถือครองกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 นั่นคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่มีจำนวนที่ดินที่ถือครองมาก และน้อยไม่แตกต่างกัน

อาชีพหลักกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 นั่นคือ ราษฎรที่มีอาชีพหลักในภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตร มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

รายได้รวมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01 ราษฎรที่มีรายได้รวมน้อย (น้อยกว่าค่าเฉลี่ย: 42,960.09 บาท) มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้มากกว่าราษฎรที่มีรายได้รวมมาก

ความรู้ด้านทรัพยากรป่าไม้กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 นั่นคือ ราษฎรที่มีความรู้ด้านทรัพยากรป่าไม้มาก และน้อยมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

ทั้งนี้มีการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ในครัวเรือน ถึง 7 ประเภท จากประเภทของทรัพยากรป่าไม้ที่ศึกษาทั้งหมด 11 ประเภท นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มราษฎรตัวอย่างมีการใช้ทรัพยากรป่าไม้ถึงร้อยละ 92.19 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

เจษฎา (2545) ได้ศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของราษฎรหมู่บ้านเป้าหมายป่าชุมชนบริเวณป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่สอง จังหวัดแพร่ ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ จำนวน 7 ชุมชน คือ บ้านป่าแดง หมู่ที่ 1 บ้านท่าสมาน หมู่ที่ 2, 9 และ 11 บ้านไร่เดียว หมู่ที่ 4 บ้านอัมพวัน หมู่ที่ 7 และ 8 ตำบลเตาปูน อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า

ลักษณะทางสังคม ได้แก่

ระดับการศึกษา ครัวเรือนที่มีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 3) หรือเทียบเท่า มีค่าเฉลี่ยการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด และครัวเรือนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีมีค่าเฉลี่ยการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้น้อยที่สุด

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่แตกต่างกันมีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐานกับ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ระยะเวลาในการตั้งถิ่น
ฐานที่แตกต่างกันมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

ลักษณะทางเศรษฐกิจ ได้แก่

ขนาดพื้นที่ถือครอง ครัวเรือนที่มีขนาดพื้นที่ถือครองแตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

จำนวนแปลงที่ดินถือครอง ครัวเรือนที่มีจำนวนที่ดินมากกว่า 1 แปลง มีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรป่าไม้มากกว่า ครัวเรือนที่มีจำนวนที่ดินเพียง 1 แปลง

อาชีพหลัก ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพหลักต่างกัน (ในภาคการเกษตร และนอกภาค
การเกษตร) มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

อาชีพรอง ครัวเรือนที่มี และไม่มีอาชีพรอง มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน
กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีอาชีพรองใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้น้อยกว่าครัวเรือนที่ไม่มีอาชีพรอง

รายได้รวม ครัวเรือนที่มีรายได้แตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ แตกต่างกัน
กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้สูง มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด

รายจ่ายรวม ครัวเรือนที่มีรายจ่ายรวมแตกต่างกัน มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้
แตกต่างกัน กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายจ่ายรวมอยู่ในระดับกลางเท่ากับ 54,000 – 73,000 บาท
(มากกว่า 73,000: 54,000 – 73,000: น้อยกว่า 54,000 บาท) มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้มาก
ที่สุด รองลงมาคือครัวเรือนที่มีรายจ่ายรวมมากกว่า 73,000 บาท และน้อยกว่า หรือเท่ากับ 54,000
บาท ตามลำดับ

สถานภาพของรายได้ ครัวเรือนที่มี สถานภาพของรายได้ ต่างกัน มีการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน กล่าวคือ ครัวเรือนที่มีรายได้เพียงพอ และเหลือเก็บมีการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้มากที่สุด รองลงมาคือ ครัวเรือนที่มีรายได้เพียงพอแต่ไม่เหลือเก็บ และครัวเรือนที่ มีรายได้ไม่เพียงพอ ตามลำดับ

การใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร ครัวเรือนที่ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรน้อย และมาก มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าทรัพยากรป่าไม้ที่ครัวเรือนส่วนใหญ่นำมาใช้ประโยชน์มากมี 5 ชนิด เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด ไม้ทำฟืน ถ่าน และสัตว์ป่า ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนใหญ่จะหามาใช้ในครัวเรือน

สดุดี (2546) ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการพึ่งพิงพื้นที่ป่า อนุรักษ์ของชุมชนเพาะปลูกแบบวนเกษตรกับเพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่กันชนเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 3 ชุมชน คือ บ้านนาอีสาน หมู่ที่ 16 ตำบล ท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต, บ้านร่มโพธิ์ทอง หมู่ที่ 7 และบ้านเทพประทาน หมู่ที่ 8 ตำบล คลองตะเกรา อำเภотаตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยพบว่า

ภาวะหนี้สิน มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีจำนวน หนี้สินน้อยกว่า เพราะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเป็นการค้าและทำกำไร ในแต่ละรอบการปลูกมี ความเสี่ยงกับสภาวะการณ์ขาดทุน จากราคาผลผลิตที่ผันผวน และคุณภาพผลผลิต

ผลตอบแทนทางการเกษตร มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีผลตอบแทนทางการเกษตรน้อยกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

รายจ่ายด้านการเกษตร มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีรายจ่ายด้านการเกษตรน้อยกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ของเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร และเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว มีจำนวนไม่ แตกต่างกัน

ความรู้ด้านการเกษตร มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีความรู้ด้านการเกษตรมากกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มมากกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

ระดับความเชื่อถือที่มีต่อผู้นำกลุ่ม มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีระดับความเชื่อถือที่มีต่อผู้นำกลุ่มมากกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

การสนับสนุนจากภายนอก ไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกใกล้เคียงกับเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

การพึงพิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตร มีการพึงพิงพื้นที่ป่าอนุรักษ์น้อยกว่าเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว

เกษตรกรที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนมีการพึงพิงป่าอนุรักษ์ ดังนี้

- ร้อยละ 51.30 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนมีการใช้ประโยชน์จากพืช ผักป่า
- ร้อยละ 43.80 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนมีการใช้ประโยชน์จากเห็ด
- ร้อยละ 30.80 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนมีการใช้ประโยชน์จากหน่อไม้
- ร้อยละ 7.70 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนมีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า

สำหรับเกษตรกรที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีการพึงพิงป่าอนุรักษ์ ดังนี้

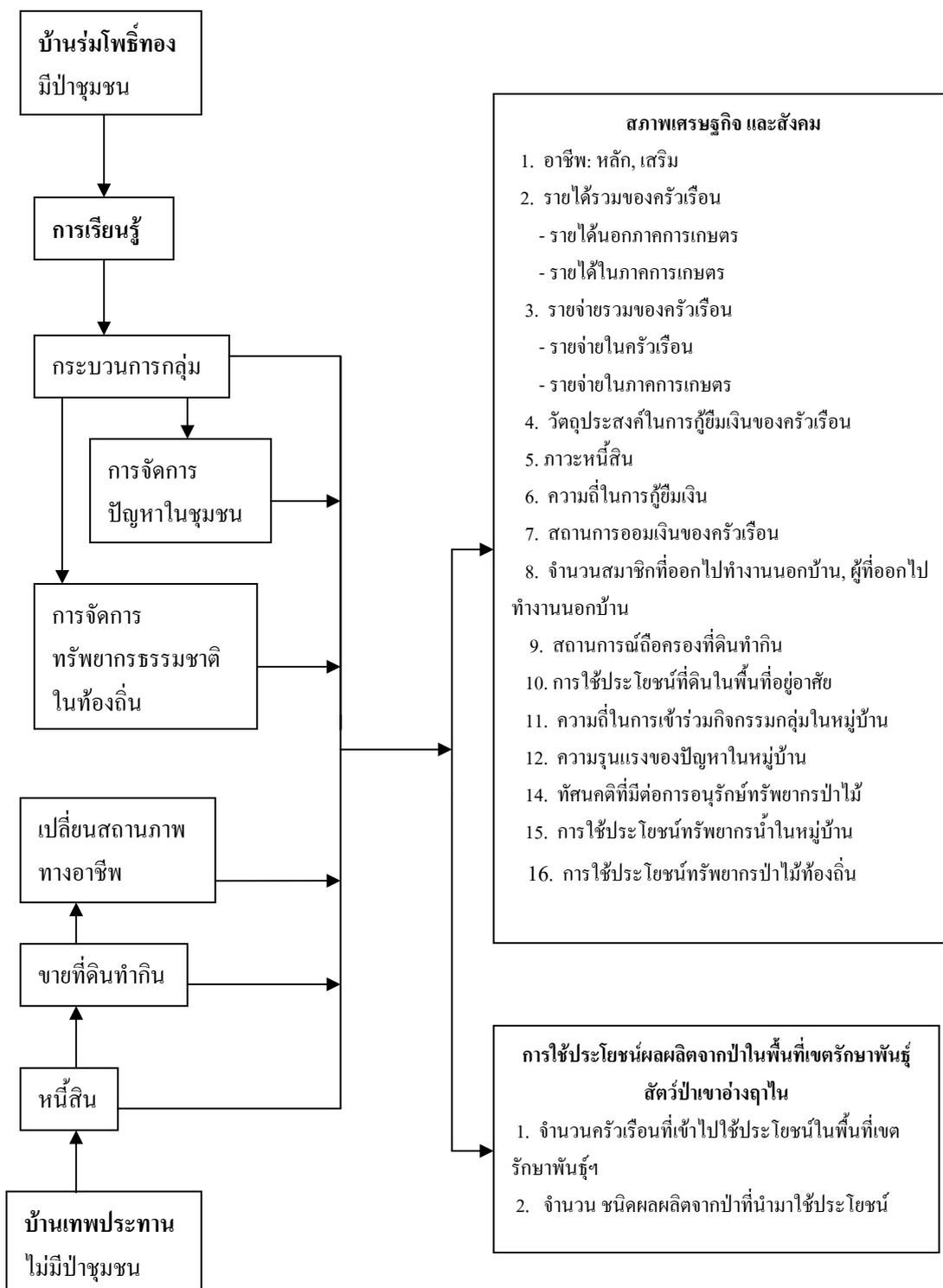
- ร้อยละ 25.60 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีการใช้ประโยชน์จากพืช สมุนไพร

- ร้อยละ 12.80 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีการใช้ประโยชน์จาก เห็ด

- ร้อยละ 10.30 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เพาะปลูกแบบวนเกษตรมีการใช้ประโยชน์จาก
พืชผักป่า

แต่ไม่พบการใช้ประโยชน์จากป่าอนุรักษ์ในระดับที่รุนแรง เช่น ถ้ำสัตว์ ตัดไม้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานในการวิจัย คือ คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าอนุรักษ์ ต่างกัน

ลักษณะทางเศรษฐกิจของคริวเรือน ได้แก่ อาชีพหลัก อาชีพเสริม รายได้หลัก รายได้เสริม รายได้รวม รายจ่ายนอกภาคการเกษตร รายจ่ายภาคการเกษตร รายจ่ายรวม วัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงิน ภาวะหนี้สิน ความถี่ในการกู้ยืมเงิน และสถานการณ์ออมเงิน

ลักษณะทางสังคมของคริวเรือน ได้แก่ จำนวนสมาชิกที่ออกไปทำงานภายนอกหมู่บ้าน สถานภาพของสมาชิกที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน สถานะการถือครองที่ดินทำกิน การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย การเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้าน ความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน ทักษะคิดที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตร, เพื่อเป็นแหล่งอาหารโปรตีน และเพื่อเก็บพืชอาหาร การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่น เพื่อเก็บหาสมุนไพร, เพื่อเก็บหาไม้ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ และเพื่อเก็บหาพืชอาหาร

การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของคริวเรือน ได้แก่ จำนวนคริวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ และจำนวนชนิดผลผลิตจากป่าที่นำมาใช้ประโยชน์

อุปกรณ์และวิธีการ

อุปกรณ์

1. เครื่องเขียน: ปากกา ดินสอ ปากกาเมจิก ไม้บรรทัด กระดาษฟรึบชาร์ท ฯลฯ
2. กล้องถ่ายภาพ ดิจิตอล
3. แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ตอน คือ
  - 3.1 ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจของครัวเรือน
  - 3.2 ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมของครัวเรือน
  - 3.3 ข้อมูลการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ
4. แผนที่ กรมแผนที่ทหาร มาตรฐาน 1: 50000
5. เครื่องคอมพิวเตอร์ และ โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปที่ใช้ในการคำนวณทางสถิติ

วิธีการ

การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และ การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างชุมชนที่มี และไม่มีป่าชุมชน มีพื้นที่ศึกษา 2 หมู่บ้าน ดังนี้ คือ บ้านร่มโพธิ์ทอง (มีป่าชุมชน) หมู่ที่ 7 และบ้านเทพประทาน (ไม่มีป่าชุมชน) หมู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกาบัง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 150 ครัวเรือน สามารถสรุปขั้นตอน และวิธีการศึกษาได้ดังนี้

1. กำหนดจำนวนตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) แบบไม่ใส่คืน โดยถ้ามีประชากรที่ศึกษาจำนวนร้อยละ 25 ใช้กลุ่มตัวอย่างอย่างน้อยร้อยละ 25 ถ้ามีจำนวนพัน ควรใช้กลุ่มตัวอย่างอย่างน้อยร้อยละ 10 และถ้ามีจำนวนหมื่น ควรใช้กลุ่มตัวอย่างอย่างน้อย

ร้อยละ 1(บุญเรียง, 2539 อ้างใน ณรงค์, 2545) ดังนั้นจำนวนตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจากประชากรที่อาศัยอยู่จริงในหมู่บ้านร้อยละ 25 ของทั้ง 2 หมู่บ้าน บ้านร่มโพธิ์ทอง มีประชากรที่อาศัยอยู่จริงจำนวน 220 ครัวเรือน จำนวนตัวอย่างที่ศึกษาเท่ากับ 55 ครัวเรือน และบ้านเทพประทานมีประชากรที่อาศัยอยู่จริง จำนวน 380 ครัวเรือน จำนวนตัวอย่างที่ศึกษาเท่ากับ 95 ครัวเรือน

2. สร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลนำไปทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. ทำการทดสอบแบบสัมภาษณ์ เพื่อทดสอบความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์ และประเมินคำถามในแบบสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไขให้แบบสัมภาษณ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น การทดสอบดำเนินการที่บ้าน สามพราน หมู่ที่ 25 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอบางแพ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคมที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านเป้าหมายทั้ง 2 หมู่บ้าน

4. ดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data)

4.1.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) โดยสัมภาษณ์ราษฎรที่สามารถให้ข้อมูลหลักได้ (key informant) เช่น ผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้ในหมู่บ้าน กรรมการป่าชุมชน และเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าในพื้นที่ ได้แก่ เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าหน่วยสามพราน (บ้านเทพประทาน) และหน่วยหลุมจังหวัด (บ้านร่มโพธิ์ทอง)

ภาพที่ 3 การสัมภาษณ์เชิงลึกหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

4.1.2 เวทีเสวนากลุ่มย่อย (discussion group) โดยจัดแบ่งกลุ่มเสวนาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากของป่า และกลุ่มของกรรมการหมู่บ้าน/ป่าชุมชน เพื่อเป็นการตรวจสอบ ประเมิน และสรุปข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาทั้งจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสัมภาษณ์

ภาพที่ 4 เวทีเสวนากลุ่มย่อยในพื้นที่ศึกษา

4.1.3 ประวัติหมู่บ้าน โดยใช้ตารางลำดับเหตุการณ์ (time charts) เพื่อสืบค้นเหตุการณ์ เรื่องราวสำคัญ ความเปลี่ยนแปลง และพัฒนาการต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

4.1.4 การสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (structured interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลราษฎรที่เป็นตัวแทนที่อาศัยอยู่จริงของกลุ่มเป้าหมายร้อยละ 25 ของแต่ละหมู่บ้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data)

4.2.1 ชุมชนเป้าหมาย ได้แก่ จำนวนครัวเรือน และจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริง โดยค้นคว้าจากข้อมูลจากเอกสาร กชช. 2 ค ของสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ข้อมูลภายในหมู่บ้านจากรายงานบันทึกข้อมูลของคณะกรรมการหมู่บ้านเป้าหมาย และข้อมูลขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองตะเกรา อำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา

4.2.2 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้แก่ ข้อมูลทางกายภาพ และชีวภาพในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ

4.2.3 ข้อมูลการศึกษาวิจัย บทความทางวิชาการ

5. วิธีการประมวล และวัดค่าตัวแปร มีดังนี้

5.1 อาชีพหลักของครัวเรือน ได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบจำนวน 3 คำตอบ คือ อาชีพเกษตรกรรม, อาชีพรับจ้าง และอื่นๆ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนและไม่มีป่าชุมชนมาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามอาชีพหลักของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.2 อาชีพเสริมของครัวเรือน ได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบจำนวน 4 คำตอบ คือ ไม่มีอาชีพเสริม, ทำการเกษตร, รับจ้าง และอื่นๆ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนและไม่มีป่าชุมชนมาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามอาชีพเสริมของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.3 รายได้หลัก รายได้เสริม รายได้รวมของครัวเรือน รายจ่ายนอกภาคการเกษตร รายจ่ายภาคการเกษตร และรายจ่ายรวมของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากแบบสัมภาษณ์ โดยนำมาจัดเป็นช่วงชั้น (นำค่าสูงสุดลบด้วยค่าต่ำสุดและหารด้วยจำนวนชั้น) ผลที่ได้เป็นความกว้างของชั้น และนำมาจัดแบ่งเป็นช่วง จากนั้นนำผลคะแนนในแต่ละช่วงรายได้ และรายจ่ายของครัวเรือนทั้งหมดจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน เพื่อให้เห็นการกระจายของรายได้หลัก รายได้เสริม รายได้รวม รายจ่ายนอกภาคการเกษตร รายจ่ายภาคการเกษตร และรายจ่ายรวมของครัวเรือน จากนั้นนำข้อมูลของทั้งสองหมู่บ้านมาคำนวณหาจำนวนรวม ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าที (t - test) เพื่อเปรียบเทียบรายได้หลัก รายได้เสริม รายได้รวม รายจ่ายนอกภาคการเกษตร รายจ่ายภาคการเกษตร และรายจ่ายรวมของครัวเรือน ในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.4 วัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากแบบสัมภาษณ์ จากคำถามของการนำเงินที่ได้จากการกู้ยืมไปใช้ในวัตถุประสงค์ต่างๆในรอบปีจำนวน 2 ข้อ คือ ไม่มีการกู้เงิน และกู้เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งแต่ละครัวเรือนสามารถตอบได้ตามความเป็นจริง แบ่งคำตอบเป็น ใช่ หรือ ไม่ใช่ จากนั้นนำผลคะแนนในแต่ละคำถามทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัด แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละและ ค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและ ไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินของครัวเรือน กำหนดระดับ นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.5 ภาวะหนี้สินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากแบบสัมภาษณ์ นำมาจัดเป็น ช่วงโดยนำค่าสูงสุดลบด้วยค่าต่ำสุดและหารด้วยจำนวนชั้น ผลที่ได้เป็นความกว้างของชั้น และ นำมาจัดแบ่งเป็นช่วง จากนั้นนำผลคะแนนในแต่ละช่วงของการเป็นหนี้ทั้งหมด 150 ครัวเรือนมา จัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน เพื่อให้เห็นการกระจายของ ภาวะหนี้สินของครัวเรือน จากนั้นนำข้อมูลทั้งสองหมู่บ้านมาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และเฉลี่ย และค่าที (t - test) เพื่อเปรียบเทียบภาวะหนี้สินของครัวเรือน ในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.6 ความถี่ในการกู้เงินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากข้อมูลความถี่ในการกู้เงิน ที่จำแนกออกมาเป็นครั้ง/ปี ตามแบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 4 คำตอบ คือ ไม่มีการกู้, กู้ 1 ครั้ง/ปี, กู้ 2 - 3 ครั้ง/ปี และกู้มากกว่า 3 ครั้ง/ปี จากนั้นนำผลจำนวนความถี่ในการกู้เงินของครัวเรือนแต่ละราย ทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดคะแนนรวม ค่าร้อยละและค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละ ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามความถี่ในการกู้เงินของ ครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.7 สถานการณ์ออมเงินของครัวเรือนในรอบปีที่ผ่านมาได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบเป็น 2 คำตอบ คือ มีการออม และไม่มีการออม จากนั้นนำผลคะแนนของการออมเงินและไม่มี การออมเงินของครัวเรือนแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้าน ที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ ตามสถานการณ์ออมเงินของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.8 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกบ้านในรอบปี ได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบเป็น 3 คำตอบ คือ ไม่มีสมาชิกออกไปทำงาน, ออกไปทำงาน 1 คน และออกไปทำงาน มากกว่า 2 คน จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือนมาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละและค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนก ความสัมพันธ์ตามจำนวนสมาชิกที่ออกไปทำงานนอกบ้าน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.9 สถานภาพของผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้านของครัวเรือนในรอบปี ได้จากแบบ สัมภาษณ์ โดยมีคำตอบให้ตอบ 2 คำตอบ คือ ไม่มีผู้ใดออกไปทำงาน และผู้ปกครอง (พ่อ / แม่) หรือบุตร จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่ม หมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนจำแนก ความสัมพันธ์ตามผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้านของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05

5.10 สถานการณ์ถือครองที่ดินทำกิน ได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบเป็น 2 คำตอบ คือ มีที่ดินทำกิน และไม่มีดินทำกิน จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัด แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และ ค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและ ไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามสถานการณ์ถือครองที่ดินทำกินของครัวเรือน กำหนดระดับ นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.11 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยของครัวเรือน ได้จากแบบสัมพัทธ์ แบ่งคำตอบเป็น 2 ตอน คือ ไม่มีการใช้ประโยชน์ และมีการใช้ประโยชน์ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทำกินของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.12 ความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มของหมู่บ้านในรอบปี ที่ได้สำรวจในเบื้องต้น ที่มีทั้งสิ้น 5 กิจกรรม ซึ่งในแต่ละกิจกรรม แบ่งคำตอบเป็น ไม่เคยเข้าร่วม มีระดับคะแนนเท่ากับ 0, เข้าร่วมน้อย (1 – 4 ครั้ง / ปี) มีระดับคะแนนเท่ากับ 1, เข้าร่วมปานกลาง (5 – 8 ครั้ง / ปี) มีระดับคะแนนเท่ากับ 2 และเข้าร่วมมาก (9 – 12 ครั้ง / ปี) มีระดับคะแนนเท่ากับ 3 จากนั้นนำผลรวมของคะแนนทั้ง 5 กิจกรรม หาดด้วยจำนวนกิจกรรม จะได้ผลลัพธ์เป็นค่าเฉลี่ยการเข้าร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านของในแต่ละครัวเรือน และนำค่าเฉลี่ยดังกล่าวประมวลเข้าสู่ช่วงระดับของการเข้าร่วมกิจกรรมกล่าวคือ เข้าร่วมกิจกรรมน้อยระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 0.00 - 1.00, เข้าร่วมกิจกรรมปานกลางระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 1.01 - 2.00 และเข้าร่วมกิจกรรมมากระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 2.01 - 3.00 เมื่อจัดช่วงระดับคะแนนของความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมได้แล้วจึงนำผลแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามค่าเฉลี่ยความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มของหมู่บ้านในรอบปีของครัวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.13 ความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน ที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นที่มีทั้งสิ้น 13 ปัญหาซึ่งในแต่ละปัญหาจะแบ่งคำตอบเป็น ไม่มีปัญหามีระดับคะแนนเท่ากับ 0, มีความรุนแรงน้อยระดับคะแนนเท่ากับ 1, ความรุนแรงปานกลางมีระดับคะแนนเท่ากับ 2, และรุนแรงมากมีระดับคะแนนเท่ากับ 3 จากนั้นนำผลรวมของคะแนนทั้ง 13 ปัญหา หาดด้วยจำนวนปัญหา จะได้ผลลัพธ์เป็นค่าเฉลี่ยความรุนแรงของในแต่ละครัวเรือน และนำค่าเฉลี่ยดังกล่าวประมวลเข้าสู่ช่วงระดับความรุนแรงของปัญหากกล่าวคือ ความรุนแรงน้อยระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 0.01- 1.00, ความรุนแรงปานกลางระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 1.01 - 2.00 และความรุนแรงมากระดับคะแนนจะอยู่ในช่วง 2.01 - 3.00 เมื่อจัดช่วงระดับคะแนนของปัญหาได้แล้วจึงนำผลแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่ง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ

และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามระดับความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้านในรอบปี กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.14 ทักษะการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากคำถามด้านทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ 12 คำถาม ซึ่งในแต่ละคำถามจะแบ่งตอบเป็น 5 คำตอบ โดยใช้ likert scale ในการให้คะแนน คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 5, เห็นด้วย = 4, ไม่มีความเห็น = 3, ไม่เห็นด้วย = 2 และ ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง = 1 จัดข้อมูลแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีและ ไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้ง 12 คำถาม

5.15 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านของครัวเรือน ได้จากแบบสัมภาษณ์ กำหนดคำถามเป็น 3 ประเด็น คือ ใช้เพื่อการเกษตร, ใช้เพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร และใช้เพื่อเป็น แหล่งพืชอาหาร และแบ่งคำตอบในแต่ละประเด็นเป็น 2 คำตอบ คือ ใช้ประโยชน์ และไม่มีการใช้ ประโยชน์ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละประเด็น และแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่าไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านของครัวเรือนทั้ง 3 ประเด็น คือ ใช้ใช้ในการเกษตร, ใช้เพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร และใช้เพื่อเป็นแหล่งพืชอาหาร กำหนดระดับ นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.16 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นของครัวเรือน ได้จากแบบสัมภาษณ์ กำหนดคำถามเป็น 3 ประเด็น คือ ใช้สมุนไพร, ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร และ เป็นแหล่งอาหาร และแบ่งคำตอบในแต่ละประเด็นเป็น 2 คำตอบ คือ ใช้ประโยชน์ และไม่มีการใช้ ประโยชน์ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครัวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนก ความสัมพันธ์ตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านของครัวเรือนทั้ง 3 ประเด็น คือ ใช้สมุนไพร, ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร และเป็นแหล่งอาหาร กำหนดระดับนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.17 จำนวนครวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากแบบสัมภาษณ์ แบ่งคำตอบเป็น 2 คำตอบ คือ ไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ และมีการเข้าไปใช้ประโยชน์ จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านของครวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

5.18 จำนวนชนิดผลผลิตจากป่าที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในรอบปีที่ผ่านมา ได้จากแบบสัมภาษณ์ กำหนดแบ่งช่วงคำตอบเป็น 2 คำตอบ คือ ไม่มีการใช้ประโยชน์ และมีการใช้ประโยชน์มากกว่า 1 ชนิด จากนั้นนำผลของคำตอบแต่ละรายทั้งหมด 150 ครวเรือน มาจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน มาคิดจำนวนรวม ค่าร้อยละ และค่า ไคสแควร์ (chi - square) เพื่อเปรียบเทียบจำนวน และร้อยละของครวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกความสัมพันธ์ตามจำนวนชนิดผลผลิตจากป่าที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของครวเรือน กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

6. การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

6.1 การวิเคราะห์เชิงพรรณนา เป็นการวิเคราะห์ผลโดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามารวบรวมแจกแจงในรูปสถิติอย่างง่าย เช่น ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย ซึ่งได้แก่ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ

6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative analysis) และข้อมูลเชิงปริมาณ (quantitative analysis) เพื่อทดสอบสมมติฐานหา ความสัมพันธ์ และความแตกต่างระหว่างตัวแปรอิสระ และตัวแปรตามแต่ละคู่ โดยใช้การวิเคราะห์แบบไคสแควร์ (chi - square) และที เทสต์ (t - test) กำหนดเงื่อนไขการมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ทดสอบด้านเศรษฐกิจ สังคมและการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ โดยมีสูตรในการคำนวณดังนี้ (บุญชม, 2545)

$$\chi^2 = \frac{\sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c (O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$

เมื่อ χ^2	=	ค่าสถิติที่ใช้เปรียบเทียบกับค่าวิกฤติในการแจกแจงแบบไคสแควร์ เพื่อทราบความมีนัยสำคัญ
O_{ij}	=	ความถี่ที่เกิดขึ้นจริง (observed frequency) ในแถวที่ i คอลัมน์ที่ j
E_{ij}	=	ความถี่ที่คาดหวัง (expected frequency) ในแถวที่ i คอลัมน์ที่ j
r	=	จำนวนแถว หรือจำนวนกลุ่ม
c	=	จำนวนคอลัมน์ หรือประเภทของกลุ่มตัวอย่าง
df	=	$(r - 1)(c - 1)$

และค่า t (t - test) กรณีกลุ่มตัวอย่างเป็นอิสระต่อกัน (independent sample) โดยมีสูตร

กรณีที่ สันนิษฐานว่าความแปรปรวนของประชากรทั้งสองเท่ากัน คำนวณค่าจากสูตร

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\left[\frac{(n_1 - 1) S_1^2 + (n_2 - 1) S_2^2}{n_1 + n_2 - 2} \right] \left[\frac{(n_1 + n_2)}{n_1 n_2} \right]}}$$

กรณีที่ สันนิษฐานว่าความแปรปรวนของประชากรทั้งสองไม่เท่ากัน คำนวณค่า

จากสูตร

$$t = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{S_1^2}{n_1} + \frac{S_2^2}{n_2}}}$$

เมื่อ t = ค่าสถิติที่จะใช้เปรียบเทียบกับค่าวิกฤตในการแจกแจงแบบ t เพื่อทราบความมีนัยสำคัญ

x_1, x_2 = ค่าเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

S_1^2, S_2^2 = ความแปรปรวนของกลุ่มตัวอย่างกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

n_1, n_2 = จำนวนกลุ่มตัวอย่างในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2

df = $n_1 + n_2 - 2$

ขอบเขตการศึกษาประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านร่มโพธิ์ทอง หมู่ที่ 7 และหมู่บ้านเทพประทาน หมู่ที่ 8 ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดฉะเชิงเทรา ระยะเวลาในการศึกษา 1 ปี เริ่มในเดือน ธันวาคม 2548 - พฤศจิกายน 2549

ผล และวิจารณ์ผล

การศึกษาเรื่อง การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ผลการวิจัยได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ผลการทดสอบสมมติฐานลักษณะทางเศรษฐกิจของราษฎรในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน

ตอนที่ 2 ผลการทดสอบสมมติฐานลักษณะทางสังคมของราษฎรในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน

ตอนที่ 3 ผลการทดสอบสมมติฐานการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ของราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

ตอนที่ 1 ผลการทดสอบสมมติฐานลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

1.1 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีอาชีพหลักต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร ร้อยละ 56.40 รองลงมามีอาชีพรับจ้าง ร้อยละ 34.50 และอาชีพอื่นๆ ร้อยละ 9.10 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคืออาชีพรับจ้างร้อยละ 50.50 รองลงมามีอาชีพด้านการเกษตร ร้อยละ 35.80 อาชีพอื่นๆ ร้อยละ 13.70 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 6.007 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.050 (รายละเอียดในตารางที่ 1) แสดงว่าอาชีพหลักของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร และครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือการรับจ้าง กรณีดังกล่าวเกิดจากครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีจำนวนครัวเรือนที่มี

ที่ดินทำกินมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ดังนั้นครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินจึงมีอาชีพหลัก คือ การรับจ้างทั้งใน และนอกภาคการเกษตร

ตารางที่ 1 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามอาชีพหลักของครัวเรือน

อาชีพหลัก	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ		
ทำการเกษตร	31	56.40	34	35.80	6.007	0.050
รับจ้าง	19	34.50	48	50.50		
อื่นๆ	5	9.10	13	13.70		

1.2 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีอาชีพเสริม ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีอาชีพเสริมในการรับจ้างภาคการเกษตร ร้อยละ 52.70 รองลงมาไม่มีอาชีพเสริม ร้อยละ 23.60 และมีอาชีพการเกษตรร้อยละ 12.70 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพเสริม ร้อยละ 49.50 รองลงมามีอาชีพเสริมคือ การรับจ้างร้อยละ 25.30 และอาชีพอื่นๆ เช่นค้าขายร้อยละ 13.70 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 13.499 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.004 (รายละเอียดในตารางที่ 2) แสดงว่า อาชีพเสริมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชนต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีจำนวนครัวเรือนที่มีการประกอบอาชีพเสริมมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ความต่างกันในการประกอบอาชีพเสริมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนนั้น กรณีดังกล่าวเกิดจาก การถือครองที่ดินทำกินของทั้งสองหมู่บ้านมีความต่างกัน ทำให้อาชีพหลักของครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีอาชีพรับจ้างถึงร้อยละ 50.50 ดังนั้นครัวเรือนดังกล่าวจึงไม่มีเวลา และไม่มีที่ดินทำกินที่จะนำไปประกอบอาชีพเสริม นอกจากนี้ ณรงค์ (2543) ได้ศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของราษฎรท้องถิ่นที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตะเบาะ - ห้วยใหญ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ และชัยภูมิ จำนวน 6 ชุมชน ในจังหวัดชัยภูมิ ได้แก่ บ้านหินเหิบ หมู่ที่ 4 ตำบลแหลมทอง อำเภอภักดีชุมพล และบ้านบ่อทอง หมู่ที่ 8 ตำบลถ้ำวัวแดง อำเภอหนองบัวแดง ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ บ้านปางยาง หมู่ที่ 1 บ้านห้วยตลาด หมู่ที่ 7 ตำบลท่าดัวง อำเภอหนองไผ่ บ้านห้วยตุม หมู่ที่ 2 และบ้านเขาขาด หมู่ที่ 8 ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง พบว่า อาชีพรองมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ตารางที่ 2 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามอาชีพเสริมของครัวเรือน

(n = 150)

อาชีพเสริมของครัวเรือน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
ไม่มี	13	23.60	47	49.50	13.499	0.004
ทำการเกษตร	7	12.70	11	11.60		
รับจ้าง	29	52.70	24	25.30		
อื่นๆ	6	10.90	13	13.70		

1.3 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้หลักแตกต่างกัน

จากการศึกษาพบว่า รายได้หลักของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้หลักของครัวเรือนมากกว่า 100,000 บาท / ปี ร้อยละ 45.40 ในขณะที่ครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้หลักของครัวเรือนต่ำกว่า 100,000 บาท / ปี ร้อยละ 68.40 นอกจากนี้ยังพบว่า รายได้หลักเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 92,337.04 บาท/ปี ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้หลักเฉลี่ย 85,540.63 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที่ (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.515 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.608 (รายละเอียดในตารางที่ 3) แสดงว่ารายได้หลักของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ไม่มีความแตกต่างกันในทางสถิติ สอดคล้องกับ ศิริชัย (2537) อังใน ณรงค์ (2543) ระบุว่า รายได้ไม่สามารถที่จะบ่งชี้ถึงการอนุรักษ์

ทรัพยากรป่าไม้ได้ หรือการพึ่งพิงผลผลิตจากป่าไม้ได้เกิดจากระดับรายได้ครัวเรือน (บรรณรักษ์, 2543) ทั้งนี้อาจมีสาเหตุจากปรากฏการณ์ในชุมชน ที่อาจมีผลกระทบต่อรายได้หลักคือ ราษฎร ในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการขายที่ดินทำกินถึงร้อยละ 52.60 (รายละเอียดในตารางที่ 15) ดังนั้น ครัวเรือนเหล่านี้จึงมีอาชีพหลัก คือ การรับจ้างทั้งในภาคการเกษตรในหมู่บ้าน และนอกภาค การเกษตรภายนอกหมู่บ้าน การประกอบอาชีพหลักที่เป็นการรับจ้างนั้น มักจะมีจำนวนแรงงานที่เป็นแรงงานเกือบทั้งหมดในครัวเรือนที่อยู่ในวัยทำงานทั้งพ่อ แม่ และบุตรทำให้รายได้หลักของ ครัวเรือน มีจำนวนมากจนมีความใกล้เคียงกัน และเมื่อทดสอบทางสถิติจึงไม่มีความแตกต่างกับ รายได้หลักของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน

ตารางที่ 3 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายได้หลักของครัวเรือน

(n = 150)

รายได้หลักของครัวเรือน	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ
< 20,000	0	0.00	9	9.50
20,000 - 60,000	10	18.20	38	40.00
60,001 - 100,000	20	36.40	18	18.90
100,001 - 140,000	13	23.60	12	12.60
140,001 - 180,000	2	3.60	7	7.40
> 180,000	10	18.20	11	11.60
รายได้หลักของครัวเรือนเฉลี่ย (บาท/ปี)	92,337.04 ± 7,765.14 t - value = 0.515		85,540.63 ± 10,680.16 Prob. = 0.608	

1.4 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้เสริม แตกต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีรายได้เสริมของครัวเรือนสูงกว่า 50,000 บาท/ปีร้อยละ 47.20 รองลงมา มีรายได้เสริมต่ำกว่า 50,000 บาท/ปี ร้อยละ 27.30 และไม่มีรายได้เสริมร้อยละ 25.50 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้าน

ที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีรายได้เสริม ร้อยละ 50.50 รองลงมาได้เสริมต่ำกว่า 50,000 บาท/ปีร้อยละ 22.60 นอกจากนี้ยังพบว่ารายได้เสริมเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 57,601.36 บาท/ปี ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้เสริมเฉลี่ย 28,981.05 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 2.406 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.017 (รายละเอียดในตารางที่ 4) แสดงว่ารายได้เสริมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายได้เสริมของครัวเรือนมากกว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีอาชีพเสริมถึงร้อยละ 49.50 เป็นเหตุให้รายได้เสริมเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนมีความแตกต่างกัน ซึ่งอังคณา (2538) อ่างในสิริลักษณ์ (2542) ได้ให้เหตุผลว่ารายได้จากการเพาะปลูกพืชเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ และแหล่งรายได้ที่ช่วยลดความแตกต่างของรายได้ ได้แก่รายได้จากการรับจ้าง และค้าขาย (อาชีพเสริม)

ตารางที่ 4 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม รายได้เสริมของครัวเรือน

(n = 150)

รายได้เสริมของครัวเรือน	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(55)		(95)	
ไม่มีรายได้เสริม	14	25.50	48	50.50
< 20,000	4	7.30	15	15.80
20,000 - 50,000	11	20.00	16	16.80
50,001 - 80,000	12	21.80	6	6.30
80,001 - 110,000	8	14.50	4	4.20
> 110,000	6	10.90	6	6.30
รายได้เสริมเฉลี่ยของครัวเรือน(บาท/ปี)	57,601.36 ± 9,965.92		28,981.05 ± 6,975.84	
	t - value = 2.406		Prob. = 0.017	

1.5 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้รวม แตกต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีรายได้รวมของครัวเรือนสูงกว่า 110,000 บาท/ปี ถึงร้อยละ 58.20 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้รวมของครัวเรือนต่ำกว่า 110,000 บาท/ปี ร้อยละ 66.20 นอกจากนี้ยังพบว่ารายได้รวมเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 162,914.10 บาท/ปี ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายได้รวมเฉลี่ยของครัวเรือน เท่ากับ 114,521.70 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 2.160 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.032 (รายละเอียดในตารางที่ 5) แสดงว่ารายได้รวมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายได้รวมของครัวเรือนมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากรายได้ในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีอาชีพหลัก คือรับจ้าง ทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพเสริม มีผลการรับรายได้เสริมเฉลี่ยของครัวเรือนที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งอาจสรุปได้ว่า ลักษณะการใช้ที่ดินเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความแตกต่างของรายได้ครัวเรือนเกษตร (อังคณา, 2538 อังใน สิริลักษณ์, 2542) และเมื่อนำรายได้เสริมเฉลี่ย รายได้หลักเฉลี่ยของครัวเรือนมารวมกันจึงมีผลให้รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ยของหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนมีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 5 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามรายได้รวมของครัวเรือน

รายได้รวมของครัวเรือน	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(55)		(95)	
< 30,000	0	0.00	14	14.70
30,000 - 70,000	11	20.00	33	34.70
70,001 - 110,000	12	21.80	16	16.80
110,001 - 150,000	11	20.00	15	15.80
150,001 - 190,000	7	12.70	3	3.20
> 190,000	14	25.50	14	14.70
รายได้รวมเฉลี่ยของครัวเรือน (บาท/ปี)	162,914.10 ± 18,809.34		114,521.70 ± 13,119.44	
	t - value = 2.160		Prob. = 0.032	

1.6 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายนอกภาคการเกษตร แตกต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีรายจ่ายนอกภาคการเกษตรต่ำกว่า 80,000 บาท/ปี ร้อยละ 56.30 และคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายจ่ายนอกภาคการเกษตรต่ำกว่า 80,000 บาท/ปีร้อยละ 65.20 นอกจากนี้ยังพบว่ารายจ่ายนอกภาคการเกษตรเฉลี่ยของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 82,995.79 บาท/ปี ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายนอกภาคการเกษตรเฉลี่ยของคริวเรือนเท่ากับ 79,673.39 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.419 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.675 (รายละเอียดในตารางที่ 6) แสดงว่ารายจ่ายนอกภาคการเกษตรของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนไม่แตกต่างกันทางสถิติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริบทของชุมชนทั้งสองมีความใกล้เคียงกัน การซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ใช้แหล่งซื้อแหล่งเดียวกัน และจำนวนสมาชิกในคริวเรือนมีจำนวนใกล้เคียงกัน คือคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีสมาชิกเฉลี่ย 4.45 คน และคริวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน มีสมาชิกเฉลี่ย 4.44 คน

ตารางที่ 6 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

จำแนกตาม รายจ่ายนอกภาคการเกษตรของคริวเรือน

(n = 150)

รายจ่ายนอกภาคการเกษตร	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(55)		(95)	
< 20,000	0	0.00	2	2.10
20,000 - 50,000	7	12.70	25	26.30
50,001 - 80,000	24	43.60	35	36.80
80,001 - 110,000	11	20.00	11	11.60
110,001 - 140,000	5	9.10	14	14.70
>140,000	8	14.50	8	8.40
รายจ่ายนอกภาคการเกษตร	82,995.79 ± 4,934.29		79,673.39 ± 5,232.06	
เฉลี่ยของคริวเรือน (บาท/ปี)	t - value = 0.419		Prob. = 0.675	

1.7 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายภาคการเกษตรแตกต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีรายจ่ายภาคการเกษตรของคริวเรือนต่ำกว่า 70,000 บาท/ปี ร้อยละ 69.00 และคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายจ่ายภาคการเกษตรของคริวเรือนต่ำกว่า 70,000 บาท/ปี ร้อยละ 46.30 และไม่มีรายจ่ายภาคการเกษตรร้อยละ 42.10 นอกจากนี้ยังพบว่ารายจ่ายภาคการเกษตรเฉลี่ยของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 39,699.04 บาท/ปี ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายภาคการเกษตรเฉลี่ยของคริวเรือน เท่ากับ 30,715.06 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 1.011 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.314 (รายละเอียดในตารางที่ 7) แสดงว่ารายจ่ายภาคการเกษตรของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ไม่แตกต่างกันทางสถิติ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพบว่าคริวเรือนของหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีฐานะที่ดีกว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน โดยพิจารณาจากที่อยู่อาศัยที่มีขนาดรูปทรงที่ทันสมัย และสวยงามกว่า และการมีเครื่องจักรทางการเกษตรในคริวเรือน เช่น รถไถเดินตาม หรือรถบรรทุกเกษตรขนาดเล็ก (รถอีแต๋น) ทำให้ต้นทุนทางการเกษตรต่ำกว่า

ตารางที่ 7 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามรายจ่ายภาคการเกษตรของคริวเรือน

(n = 150)

รายจ่ายภาคการเกษตร	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ
ไม่มีรายจ่ายภาคการเกษตร	8	14.50	40	42.10
< 10,000	8	14.50	14	14.70
10,000 - 40,000	19	34.50	19	20.00
40,001 - 70,000	11	20.00	11	11.60
70,001 - 100,000	3	5.50	2	2.10
> 100,000	6	10.90	9	9.50
รายจ่ายภาคการเกษตรเฉลี่ย ของคริวเรือน (บาทต่อปี)	39,699.04 ± 4,984.21		30,715.06 ± 5,881.81	
	t - value = 1.011		Prob. = 0.314	

1.8 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายรวม แตกต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีรายจ่ายรวมของคริวเรือนสูงกว่า 90,000 บาท/ปี ร้อยละ 63.70 และคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีรายจ่ายรวมของคริวเรือนต่ำกว่า 90,000 บาท/ปี ร้อยละ 54.80 นอกจากนี้ยังพบว่ารายจ่ายรวมเฉลี่ยของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 132,928.60 บาท/ปี ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายรวมเฉลี่ยของคริวเรือน เท่ากับ 110,388.50 บาท/ปี และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.707 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.481 (รายละเอียดในตารางที่ 8) แสดงว่ารายจ่ายรวมของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนไม่แตกต่างกันทางสถิติ กรณีดังกล่าวเป็นเพราะรายจ่ายรวมของคริวเรือนเป็นผลบวกของรายจ่ายนอกภาคการเกษตร และรายจ่ายในภาคการเกษตรที่ไม่มีความแตกต่างกัน

ตารางที่ 8 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามรายจ่ายรวมของคริวเรือน

(n = 150)

รายจ่ายรวมของคริวเรือน	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	(55)		(95)	
< 30,000	0	0.00	3	3.20
30,000 - 60,000	7	12.70	27	28.40
60,001 - 90,000	13	23.60	22	23.20
90,001 - 120,000	15	27.30	13	13.70
120,001 - 150,000	6	10.90	10	10.50
> 150,000	14	25.50	20	21.10
รายจ่ายรวมเฉลี่ยของคริวเรือน(บาทต่อปี)	120,116.20 ± 8,794.42		110,388.50 ± 9,028.97	
	t - value = 0.707		Prob. = 0.481	

1.9 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการกู้ยืมเงิน ต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ของการกู้เงินเพื่อใช้ในคริวเรือนร้อยละ 63.60 และไม่มีการกู้ยืม ร้อยละ 36.40 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ของการกู้เงินเพื่อใช้ในคริวเรือน ร้อยละ 68.40 และไม่มีการกู้ยืมร้อยละ 31.60 เช่นกัน และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.359 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.549 (รายละเอียดในตารางที่ 9) แสดงว่าวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน ไม่ต่างกัน จากข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีเสวนากลุ่ม พบว่าประเด็นดังกล่าวอาจเกิดจากภาวะทางสังคมของหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนที่มีลักษณะกึ่งสังคมชนบท และสังคมเมือง ที่มีวิถีบริโภคนิยมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ โทรศัพท์มือถือ รถจักรยานยนต์ และการลดการพึ่งตนเองทางด้านอาหารหันไปพึ่งพาจากภายนอก เช่นการพึ่งพาตลาดซื้อขายอาหาร (รถฟุ่มพวง) เป็นต้น

ตารางที่ 9 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงิน

(n = 150)

วัตถุประสงค์ ในการกู้เงิน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
				0.359	0.549	
ไม่มีการกู้	20	36.40	30	31.60		
กู้เพื่อใช้จ่ายในคริวเรือน	35	63.60	65	68.40		

1.10 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีภาวะหนี้สินแตกต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีหนี้สินระหว่าง 10,000 - 70,000 บาท/ปี ร้อยละ 43.70 ปี และไม่มีหนี้สิน ร้อยละ 36.40 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีหนี้สินระหว่าง 10,000 - 70,000 บาท/ปี

ร้อยละ 41.00 และไม่มีหนี้สิน ร้อยละ 31.60 นอกจากนี้ยังพบว่าหนี้สินเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเท่ากับ 37,369.09 บาท/ปี และครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชนมีหนี้สินเฉลี่ย 32,275.79 บาท/ปี เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ โดยค่าที (t - test) พบว่ามีค่าเท่ากับ 0.481 และค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.631 (รายละเอียดในตารางที่ 10) แสดงว่าภาวะหนี้สินของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ไม่มีความแตกต่างกัน จากข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก และเวทีเสวนากลุ่มย่อย พบว่าประเด็นดังกล่าวอาจเกิดจากภาวะการทางสังคมของหมู่บ้าน มีลักษณะกึ่งสังคมชนบท และสังคมเมือง มีวิถีบริโภคนิยมทั้ง ข้าวของเครื่องใช้ สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ โทรศัพท์มือถือ รถจักรยานยนต์ และการลดการพึ่งตนเองทางด้านอาหารหันไปพึ่งพาจากภายนอก เช่น ตลาดนัดทั้งใน และนอกหมู่บ้านที่มีการหมุนเวียนไปตามหมู่บ้านใกล้เคียงจนสามารถหาซื้อได้ทุกวัน การพึ่งพาตลาดซื้อขายอาหาร (รถฟุ่มพวง) เป็นต้น ข้อมูลที่สนับสนุนกรณีดังกล่าว คือ รายจ่ายนอกภาคการเกษตรจำนวนมากกว่าเท่าตัวของรายจ่ายภาคการเกษตรของครัวเรือน ซึ่งมีส่วนต่างเฉลี่ยในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนเท่ากับ 49,042.54 บาท และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนเท่ากับ 48,958.33 บาท (รายจ่ายนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย - รายจ่ายภาคการเกษตรเฉลี่ย)

ตารางที่ 10 การแจกแจงจำนวน ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามภาวะหนี้สินของครัวเรือน

(n = 150)

ระดับหนี้สิน	สถานภาพของหมู่บ้าน			
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน	
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ
ไม่มีหนี้	20	36.40	30	31.60
< 10,000	3	5.50	16	16.80
10,000 - 40,000	15	27.3	27	28.40
40,001 - 70,000	9	16.40	12	12.60
70,001 - 100,000	4	7.30	5	5.30
> 100,000	4	7.30	5	5.30
จำนวนหนี้สินของ ครัวเรือนเฉลี่ย (บาท/ปี)	37,369.09 ± 7,501.37		32,275.79 ± 6,780.71	
	t - value = 0.481		Prob. = 0.631	

1.11 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการกู้ยืมเงินต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีการกู้ยืมเงินจำนวน 1 ครั้ง / ปี ร้อยละ 38.20 รองลงมาไม่มีการกู้ยืม ร้อยละ 36.40 และมีการกู้ 2 - 3 ครั้ง/ปี ร้อยละ 25.50 โดยรวมแล้วมีการกู้ยืมร้อยละ 63.70 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีการกู้ยืมเงินจำนวน 1 ครั้ง / ปี ร้อยละ 46.30 รองลงมาไม่มีการกู้ยืม ร้อยละ 31.60 และมีการกู้ 2 - 3 ครั้ง/ปี ร้อยละ 13.70 ซึ่งโดยรวมแล้วมีการกู้ยืมร้อยละ 68.40 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 8.084 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.044 (รายละเอียดในตารางที่ 11) แสดงว่า ความถี่ในการกู้ยืมเงินของคริวเรือนของหมู่บ้านที่มีป่าและไม่ไม่มีป่าชุมชนต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีจำนวนครั้งในการกู้ยืมเงินในรอบปีน้อยกว่า คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมี รายได้เสริม และรายได้รวมต่อคริวเรือนมากกว่าทำให้มีเงินใช้จ่าย และความถี่ในการกู้เงินน้อยลง

ตารางที่ 11 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตาม ในการกู้ยืมเงินของคริวเรือน

ความถี่ในการกู้เงิน (ครั้ง/ปี)	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ		
ไม่มีการกู้	20	36.40	30	31.60	8.084	0.044
1 ครั้ง	21	38.20	44	46.30		
2 - 3 ครั้ง	14	25.50	13	13.70		
> 3 ครั้ง	0	0.00	8	8.40		

1.12 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีสถานภาพการออมเงิน ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีการออมเงินร้อยละ 70.90 และไม่มีมีการออมเงิน ร้อยละ 29.10 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการออมเงิน ร้อยละ 54.70 และมีการออมเงิน ร้อยละ 45.30 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 9.245 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.002 (รายละเอียดในตารางที่ 12) แสดงว่า สถานภาพการออมเงินของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่า และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการออมเงินมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน จากข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต พบว่าในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้านจำนวน 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่เกิดจากการเรียนรู้ในเครือข่ายของคณะกรรมการป่าชุมชน และ 2) กลุ่มออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้าน ที่เกิดจากการสนับสนุนจากภาครัฐในรูปแบบเงินจำนวน 1,000,000 บาท และทุกวันที่ 10 ของทุกเดือนจะเปิดให้มีการออม และกู้เงินทั้งสองกลุ่ม ซึ่งบรรยากาศการออม และปล่อยกู้มีความคล่องตัว ชาวบ้านให้ความสนใจในกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างดี การมีกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ถึงสองกลุ่มอาจเป็นเหตุให้ชาวบ้านมีความกระตือรือร้นที่จะออมเงิน และชาวบ้านบางส่วนยังเป็นสมาชิกทั้งสองกลุ่ม ด้วยมีแรงจูงใจคือสิทธิในการกู้เงินจากกลุ่ม และสวัสดิการจากเงินปันผลที่ทางกลุ่มมิให้แก่สมาชิก ในขณะที่เดียวกันคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ทั้งสองกลุ่มยังได้มีการวางแผนใจให้สมาชิกได้มาพบปะกันเพื่อเรียนรู้ แลกเปลี่ยนปัญหา ความรู้ซึ่งกัน และกัน ในลักษณะเฉลี่ยทุกข์ แบ่งปันความสุข โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือ เพื่อการพัฒนาครอบครัว และชุมชน จากบริบทที่กล่าวมา สมศักดิ์ (2549) ได้ให้ทัศนะว่า เมื่อชาวบ้านทำป่าชุมชนแล้ว ความหลากหลายทางชีวภาพในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น และเศรษฐกิจของชุมชนก็ดีขึ้น ชุมชนที่เข้มแข็งมักจะสร้างกลยุทธ์ให้เกิดการรวมกลุ่มคนเพื่อทำกิจกรรม (collective action) ในหมู่บ้านอยู่เสมอ เช่นการขยายเครือข่ายอนุรักษ์ป่า การทำวังมัจฉา หรือกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ สอดคล้องกับ โทมัส (2549) ที่ระบุว่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนในการดำเนินงานของชุมชนจากกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างเข้มแข็ง ทั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเด็ก และเยาวชน กลุ่มอาชีพ ทำให้ชุมชนมีการรวมตัว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้ถูกสอดแทรกเข้าไปใช้กับวิถีชีวิตของชุมชน

ในส่วนของหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ในอดีตปี พ.ศ. 2542 มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่เกิดจากการรวมตัวของชาวบ้าน แต่ไม่สามารถบริหารจัดการได้กลุ่มจึงล้มไปในปี พ.ศ. 2544 ปัจจุบันจึงมีกลุ่มออมทรัพย์กองทุนหมู่บ้านที่ภาครัฐสนับสนุนกองทุน 1,000,000 บาทเพียงกลุ่มเดียวและทุกวันที่ 15 ของเดือนจะมีการเปิดให้ออม และกู้ ที่สมทรง ผ่องแผ้ว อดีตกรรมการหมู่บ้านเทพประทาน (ไม่มีป่าชุมชน) ได้ระบุว่า “ชาวบ้านพากันเข็ดขยาดกับการออมทรัพย์ในยุคของผู้ใหญ่โหมยิต ที่ไม่โปร่งใสในการบริหารเงิน ประกอบกับรายได้ที่ได้จากการรับจ้างต้องนำมาซื้อกิน ทำให้ไม่มีเงินจะเก็บ”

ตารางที่ 12 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตาม สถานการออมเงิน

(n = 150)

สถานการออมเงิน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ		
ไม่มีการออมเงิน	16	29.10	52	54.70	9.245	0.002
มีการออมเงิน	39	70.90	43	45.30		

ตอนที่ 2 ผลการทดสอบสมมติฐาน ลักษณะทางสังคมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

2.1 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีจำนวนสมาชิกออกไปทำงานนอกชุมชน ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชน ร้อยละ 72.70 รองลงมา มีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่า 2 คน ร้อยละ 14.50 และมีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชนจำนวน 1 คน ร้อยละ 12.70 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชน ร้อยละ 46.30 รองลงมา มีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชนจำนวน 1 คน ร้อยละ 28.40 และมีสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่า 2 คน ร้อยละ 21.30 และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square)

พบว่ามีค่าเท่ากับ 10.000 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.007 (รายละเอียดในตารางที่ 13) แสดงว่าจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนอพยพออกไปทำงานนอกชุมชนน้อยกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการถือครองที่ดินทำกินของครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีจำนวนน้อย (รายละเอียดในตารางที่ 15) ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขายที่ดินทำกิน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก) จึงมีผลให้อาชีพหลักของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นการรับจ้าง ทำให้สมาชิกในครัวเรือนต้องออกไปทำงานนอกชุมชนมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน อย่างไรก็ตาม นิตยา และสมศักดิ์ (2541) ได้สรุปการพัฒนาที่มีผลต่อการอพยพแรงงานว่า การพัฒนาในพื้นที่จากโครงการต่างๆ ของรัฐก็เป็นเหตุให้มีการอพยพแรงงาน ซึ่งปัจจุบันมีการออกไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้น มีการพัฒนาวิชาชีพให้แก่ชุมชนทำให้ชาวบ้านหันไปทำงานในภาคบริการ และภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น นอกจากนี้แนวโน้มการศึกษาที่สูงขึ้นทำให่วิถีชีวิตการพึ่งพิงป่าลดลง ซึ่งสมศักดิ์ (2543) ได้กล่าวถึงความสำคัญของป่าไม่ว่า ป่าไม้เป็นฐานชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งให้คนครอบครัว และชุมชน ดังนั้นเมื่อหน่วยย่อยของชุมชนมีความเข้มแข็ง ก็อาจส่งผลทำให้การอพยพแรงงานของครอบครัวลดน้อยลง

ตารางที่ 13 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตาม จำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกชุมชน

(n = 150)

จำนวนสมาชิกที่ ออกไปทำงานนอกชุมชน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ		
				10.000	0.007	
ไม่มีสมาชิกออกไปทำงาน	40	72.70	44	46.30		
1 คน	7	12.70	27	28.40		
> 2 คน	8	14.50	24	21.30		
หมู่บ้านที่มีป่าชุมชน	x = 0.51 คน					
หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน	x = 1.03 คน					

2.2 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีสถานภาพของผู้ที่ออกไปทำงานนอกชุมชน ต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครอง หรือ บุตรที่ออกไปทำงาน ร้อยละ 27.30 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ปกครอง หรือ บุตรที่ออกไปทำงาน ร้อยละ 53.70 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 9.861 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.002 (รายละเอียดในตารางที่ 14) แสดงว่า สถานภาพของผู้ที่ออกไปทำงานนอกชุมชนของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ กล่าวคือ คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีสมาชิกภายในคริวเรือนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนจำแนกตามสถานภาพของ ผู้ปกครอง และบุตรน้อยกว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก ความแตกต่างในการถือครองที่ดินทำกินที่มีผลต่อ อาชีพหลักของคริวเรือน และส่งผลถึงจำนวนสมาชิกที่ออกไปทำงานนอกชุมชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวล้วนมีผลต่อสถานภาพของสมาชิกคริวเรือนที่อพยพแรงงาน ทั้งชั่วคราว และถาวร กล่าวคือ เมื่ออาชีพหลักจากภาคการเกษตรต้องกลายเป็นการรับจ้าง ประกอบกับความต้องการแรงงานในภาคการเกษตรในชุมชนมีน้อยในบางฤดูกาล สมาชิกในคริวเรือนที่เป็นวัยทำงานจึงต้องดิ้นรนออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน สอดคล้องกับนักวิชาการทางสังคมบางท่าน ได้กล่าวว่า ระบบการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนา เป็นการทำลายสภาพแวดล้อม และภาคการเกษตรในชนบท การพัฒนาดังกล่าวจะทำให้วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของแต่ละประเทศเสื่อมถอยลง เมื่อวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาแทนที่ (Schumacher, E.F. n.d. อ้างใน ออายุทศ และ โยธิน, 2547)

ตารางที่ 14 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม สถานภาพของผู้ที่ออกไปทำงานนอกชุมชน

สถานภาพของผู้ที่ออกไปทำงานนอกชุมชน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
ไม่มีผู้ออกไปทำงาน	40	72.70	44	46.30	9.861	0.002
ผู้ปกครอง หรือ บุตร	15	27.30	51	53.70		

(n = 150)

2.3 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีสถานภาพการถือครองที่ดินทำกิน ต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีที่ดินทำกิน ร้อยละ 63.60 และไม่มีที่ดินทำกิน ร้อยละ 36.40 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน ร้อยละ 52.60 และมีที่ดินทำกิน ร้อยละ 47.40 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 3.704 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.050 (รายละเอียดในตารางที่ 15) แสดงว่า สถานภาพการถือครองที่ดินทำกินของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการถือครองที่ดินทำกินมากกว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน นั่นอาจหมายถึงความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ที่มีผลให้คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการขายที่ดินทำกินน้อยกว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน กรณีดังกล่าวอาจมีสาเหตุมาจากภาวะหนี้สินที่เกิดจากการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ขาดประสิทธิผลทำให้ประสบภาวะขาดทุนอย่างต่อเนื่อง จนไม่สามารถแบกรับได้ จึงจำเป็นต้องขายที่ดินทำกินเพื่อชดเชยหนี้สิน อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาปัจจัยที่มีผลต่อการขายที่ดินของทั้งสองหมู่บ้าน จะพบว่าราษฎรในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีการเรียนรู้จากการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาการจัดการระบบการเกษตรในคริวเรือน ดังที่ สมศักดิ์ (2543) ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนทำหน้าที่ปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชนบท และเป็นสะพานอันหนึ่งที่เชื่อมโยงการอนุรักษ์กับปากท้อง วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสรรพชีวิตของคนชนบทเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ Schultz (1960 อ้างใน อัจจุท และ โยธิน, 2547) ยังได้ระบุว่า เมื่อมนุษย์ได้รับการศึกษาอบรม เรียนรู้ในขณะที่ทำงานเพิ่มขึ้น จะทำให้บุคคลนั้นสามารถนำความรู้มาเพิ่มประสิทธิภาพของตนเองให้สูงขึ้น ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพการผลิต และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสังคมสืบไป นอกจากนี้จากการเก็บข้อมูลพบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวร้อยละ 70.90 เกษตรผสมผสานร้อยละ 1.80 และวนเกษตรร้อยละ 1.80 ส่วนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวร้อยละ 51.60 และเกษตรผสมผสานร้อยละ 1.10

ตารางที่ 15 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามสถานภาพการถือครองที่ดิน

(n = 150)

สถานภาพการถือครอง ที่ดินทำกิน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
มีที่ดินทำกิน	(55)		(95)		3.704	0.050
ไม่มีที่ดินทำกิน	20	36.40	50	52.60		
มีที่ดินทำกิน	35	63.60	45	47.40		

2.4 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ในพื้นที่อยู่อาศัย ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน
ส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย ร้อยละ 74.50 และไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ในพื้นที่อยู่อาศัย ร้อยละ 25.50 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์
ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย ร้อยละ 54.70 และไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย ร้อยละ 45.30
เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 5.801 และมีค่าความน่าจะเป็น
เท่ากับ 0.016 (รายละเอียดในตารางที่ 16) แสดงว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยของ
ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่า และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือน
ในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มี
ป่าชุมชน โดยหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการปลูกพืชในพื้นที่อยู่อาศัยด้วย ระบบเกษตรผสมผสานร้อยละ
69.10 มันสำปะหลังร้อยละ 3.60 และระบบวนเกษตรร้อยละ 1.80 ในส่วนหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมี
การปลูกพืชในระบบเกษตรผสมผสานร้อยละ 48.40 มันสำปะหลังร้อยละ 4.20 และระบบวนเกษตร
ร้อยละ 2.10 ซึ่งการใช้ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันนั้นอาจมีสาเหตุมาจากการเรียนรู้ในการจัดการ
ทรัพยากรป่าชุมชนทำให้ราษฎรในหมู่บ้านมีการพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่
อาศัยด้วยแนวคิดเพื่อการลดรายจ่าย และสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร สอดคล้องกับ สมศักดิ์
(2543) ระบุว่าป่าชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคมที่ยกระดับความสามารถของคนไปสู่การจัดการ
ทรัพยากรใกล้ตัว

ตารางที่ 16 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตาม การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ที่ดิน ในที่อยู่อาศัย	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
ไม่มีการใช้ประโยชน์	14	25.50	43	45.30	5.801	0.016
มีการใช้ประโยชน์	41	74.50	52	54.70		

2.5 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้าน ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ระดับน้อยร้อยละ 78.20 และระดับปานกลางร้อยละ 21.80 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม ระดับน้อยร้อยละ 96.90 และระดับปานกลางร้อยละ 1.10 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 18.976 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.001(รายละเอียดในตารางที่ 17) แสดงว่าความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้านมากกว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน สอดคล้องกับ สมศักดิ์ (2541) ได้ให้ทัศนะว่า ป่าชุมชนไม่ได้เป็นเครื่องมือของนักการป่าไม้ ที่จะหยุดยั้งการทำลายป่าเท่านั้น แต่ยังช่วยพัฒนาความสามารถของประชาสังคม (civil society) ได้อย่างดี อย่างไรก็ตาม นิตยา และ สมศักดิ์ (2541) พบว่า ชุมชนบ้านเทพประทาน และบ้านร่มโพธิ์ทองเป็นชุมชนขนาดใหญ่ คนอพยพมาจากหลายแหล่ง ทำให้การร่วมมือในกิจกรรมของชุมชนค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านเทพประทาน มีความขัดแย้งในชุมชนสูง ทำให้การรวมกลุ่มทำได้ยาก อย่างไรก็ตามการที่ราษฎรในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน (บ้านร่มโพธิ์ทอง) มีระดับการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มที่สูงกว่านั้น อาจมีสาเหตุมาจากการที่ป่าชุมชนได้เป็นเครื่องมือที่มีกระบวนการพัฒนามีผลต่อการรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าชุมชน และเป็นเวทีให้

สมาชิกในชุมชนได้มาพบปะพูดคุยกันในลักษณะของการระดมความคิดเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

ตารางที่ 17 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามระดับความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้าน

(n = 150)

ระดับความถี่ในการเข้าร่วม กิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้าน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน (55)	ร้อยละ	จำนวน (95)	ร้อยละ		
น้อย (0.00 - 1.00) (1 - 4 ครั้ง/ปี)	43	78.20	94	96.90	18.976	0.000
ปานกลาง (1.01 - 2.00) (5 - 8 ครั้ง/ปี)	12	21.80	1	1.10		

2.6 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีความรุนแรงของปัญหาในระดับน้อย ร้อยละ 96.40 และระดับปานกลางร้อยละ 3.60 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีความรุนแรงของปัญหาใน ระดับน้อยร้อยละ 78.90 และระดับปานกลางร้อยละ 21.10 ซึ่งเมื่อคำนวณค่าทดสอบ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 8.442 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.004 (รายละเอียดในตารางที่ 18) แสดงว่า ระดับความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้านของหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีระดับความรุนแรงของปัญหาน้อยกว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้ นิติยา และสมศักดิ์ (2541) ได้ให้เหตุผลว่า ชุมชนบ้านเทพประทาน และบ้านร่มโพธิ์ทองขาดการสะสมความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากถูกตัดขาดจากทรัพยากร และการเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างกะทันหัน ดังนั้นการควบคุมตนเองโดยบรรทัดฐาน หรือจารีตของชุมชนจึงเป็นไปได้ยาก จากเหตุผลดังกล่าวพบว่าเมื่อชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทองได้มีการ

อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในรูปป่าชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคม จากการเรียนรู้ในกระบวนการจัดการป่า ส่งผลต่อระดับความรุนแรงของปัญหาภายในชุมชนลดน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านเทพประทาน สอดคล้องกับสมศักดิ์ (2543) ได้ให้เหตุผลสนับสนุนว่า ป่าชุมชนเป็นฐานชีวิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับคน ครอบครัว และชุมชน

ตารางที่ 18 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามระดับความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้าน

(n = 150)

ระดับความรุนแรงของ ปัญหาภายในหมู่บ้าน	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
น้อย (0.01 - 1.00)	53	96.40	75	78.90	8.442	0.004
ปานกลาง(1.01 - 2.00)	2	3.60	20	21.10		

2.7 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ต่างกัน

ทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ใช้ likert scale system ให้คะแนนจากคำถามที่ให้แสดงความคิดเห็นจำนวน 12 คำถาม ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

2.7.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความจำเป็น

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 50.90 รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 27.30 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 20 และ ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 1.80 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 53.70 รองลงมาเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 29.50 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 9.50 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 4.20 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความจำเป็น” พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถามนี้ (เห็นด้วย / เห็น

ด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 78.20) และครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถามนี้เช่นกัน (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 83.20)

2.7.2 ควรรักษาพื้นที่ป่าไม้มาจัดสรรให้ชาวบ้านทำกิน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 60.00 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 29.10 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 10.90 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ ไม่เห็นด้วยร้อยละ 38.90 รองลงมา เห็นด้วยร้อยละ 24.20 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 22.10 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 10.50 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 4.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “ควรรักษาพื้นที่ป่าไม้มาจัดสรรให้ชาวบ้านทำกิน” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 70.90) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ ไม่เห็นด้วยต่อคำถามนี้ (ไม่เห็นด้วย / ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 43.10)

2.7.3 ป่าไม้ที่สมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านมีอาหารมากขึ้น

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 85.50 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 14.50 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 71.60 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 10.50 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 7.40 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 7.40 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “ป่าไม้ที่สมบูรณ์ทำให้ชาวบ้านมีอาหารมากขึ้น” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 100.00) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม เช่นกัน (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 82.10)

2.7.4 ป่าไม้ช่วยให้เรามีน้ำอุปโภค บริโภค และมีน้ำเพื่อการเกษตร

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 72.70 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 27.30 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 62.10 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 22.00 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 14.70 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 2.10 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 2.10 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “ป่าไม้ช่วยให้เรามีน้ำ

อุปโภคบริโภคและมีน้ำเพื่อการเกษตร” พบว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติเห็นด้วยต่อคำถามนี้ (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 100.00) ในส่วนคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถามดังกล่าวเช่นกัน (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 84.10)

2.7.5 ทรัพยากรป่าไม้สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 85.50 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 9.00 และไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 5.50 ในส่วนคราวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 38.90 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 36.80 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 12.60 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 6.30 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.30 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “ทรัพยากรป่าไม้สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว” พบว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 94.50) ในส่วนคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถามนี้ (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 51.50)

2.7.6 การบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตร ไม่เป็นการเอาเปรียบใคร เพราะป่าไม้เป็นของกรมป่าไม้

คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 78.20 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 10.90 และไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 10.90 ในส่วนคราวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 53.70 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 23.20 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 12.60 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 7.40 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตร ไม่เป็นการเอาเปรียบใคร เพราะป่าไม้เป็นของกรมป่าไม้” พบว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติเห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 89.10) ในส่วนคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถามนี้เช่นกัน (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 66.30)

2.7.7 ชาวบ้านมีหน้าที่ดูแลป่าชุมชนเท่านั้น

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 50.90 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 43.60 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.60 และไม่เห็นด้วยร้อยละ 1.80 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 46.30 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 28.40 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 23.20 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 1.10 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 1.10 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม“ชาวบ้านมีหน้าที่ดูแลป่าชุมชนเท่านั้น” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 54.50) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 47.40)

2.7.8 การดูแลป่าอนุรักษ์เป็นหน้าที่ของป่าไม้ฝ่ายเดียว ชาวบ้านไม่เกี่ยว

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 52.70 รองลงมา ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 36.40 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 9.10 และไม่เห็นด้วยร้อยละ 1.80 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 51.60 รองลงมา ไม่เห็นด้วยร้อยละ 24.20 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 14.70 เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 6.30 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การดูแลป่าอนุรักษ์เป็นหน้าที่ของป่าไม้ฝ่ายเดียว ชาวบ้านไม่เกี่ยว” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 61.80) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 57.90)

2.7.9 พื้นที่วัด และ โรงเรียนไม่ควรปลูกต้นไม้

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 65.50 รองลงมา เห็นด้วยร้อยละ 32.70 และไม่เห็นด้วยร้อยละ 1.80 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 54.70 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 17.90 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 12.60 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 10.50 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 4.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม“พื้นที่วัด และ โรงเรียนไม่ควรปลูกต้นไม้” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ

98.20) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติเห็น ต่อคำถามนี้เช่นกัน (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 72.60)

2.7.10 การอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่มีความจำเป็น

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 80.00 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 20.00 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 50.50 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 17.90 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 13.70 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 12.60 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 5.30 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่มีความจำเป็น” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 100.00) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 68.40)

2.7.11 การอนุรักษ์สัตว์ป่ามีความสำคัญต่อการคงอยู่ของสัตว์ป่า

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 92.70 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 5.50 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 1.80 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วยร้อยละ 62.10 รองลงมา เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 16.80 ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 13.70 ไม่เห็นด้วยร้อยละ 4.20 และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 3.20 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การอนุรักษ์สัตว์ป่ามีความสำคัญต่อการคงอยู่ของสัตว์ป่า” พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 98.20) ในส่วนครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติ เห็นด้วยต่อคำถาม (เห็นด้วย / เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 78.90)

2.7.12 การปลูกยางพาราบนภูเขากับการรักษาป่าบนภูเขาไม่แตกต่างกันทางสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ ไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 61.80 รองลงมา ไม่เห็นด้วยร้อยละ 30.90 และเห็นด้วยร้อยละ 7.30 ในส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ ไม่เห็นด้วยร้อยละ 41.10 รองลงมาไม่แสดงความคิดเห็นร้อยละ 30.50 เห็นด้วย

ร้อยละ 20.00 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 7.40 และเห็นด้วยอย่างยิ่งร้อยละ 1.10 (รายละเอียดในตารางที่ 19) จากคำถาม “การปลูกยางพาราบนภูเขากับการรักษาป่าบนภูเขาไม่แตกต่างกันทางสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต” พบว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่ไม่แสดงความคิดเห็นต่อคำถามนี้ (ไม่แสดงความคิดเห็น ร้อยละ 61.80) ในส่วนคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ “ไม่เห็นด้วยต่อคำถามนี้ (ไม่เห็นด้วย / ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ร้อยละ 48.50)

ผลการศึกษาทัศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จาก 12 คำถามของคราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน สามารถวิเคราะห์ได้ว่าคราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติในทางลบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร้อยละ 58.33 และมีทัศนคติในทางบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร้อยละ 33.33 สำหรับคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีทัศนคติในทางบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร้อยละ 50.00 และมีทัศนคติในทางลบร้อยละ 50.00 จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีทัศนคติในทางลบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และคราวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชนมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทางบวก และในทางลบเท่ากัน หรืออาจกล่าวได้ว่าหมู่บ้านมีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีทัศนคติด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่ต่างกัน ซึ่งลุงสมบัติ กาลบรรจง และคุณบุญมี อังกระโทก คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง กล่าวอย่างสอดคล้องกันว่า “คนในหมู่บ้านยังมีอคติกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะถูกอพยพออกมา ประกอบกับความต้องการที่ดินทำกินเพิ่ม มีการจับจองพื้นที่ป่าไม้ที่ไม่ใช่ป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตร และบางคนที่ขายที่ดินทำกินไปแล้วก็มีความต้องการได้ที่ดินป่าไม้เพื่อทำกิน ลุงสมบัติ ยังบอกว่า ยุคสมัยนี้คนยังเห็นแก่ตัวมาก

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการเสวนากลุ่มย่อย พบว่าคณะกรรมการป่าชุมชน และผู้ใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า มีทัศนคติที่ เห็นด้วยต่อทรัพยากรป่าไม้ ประเด็นดังกล่าว คุณลงกรณ์ สะขามล เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า หน่วยหุลุมจังหวัด กล่าวว่า “กลุ่มกรรมการป่าชุมชน กรรมการหมู่บ้าน บ้านร่มโพธิ์ทอง และสมาชิกในชุมชนบางส่วนให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าดีมาก มีการประสานความร่วมมือในการป้องกัน เฝ้าระวัง ทั้งในป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์” ดังที่สมศักดิ์ (2543) ได้ให้เหตุผลสนับสนุนว่า ทัศนคติของคนนั้นเปลี่ยนแปลงด้วยการสอนนั้นยากที่เปลี่ยนได้ง่ายกว่า คือพฤติกรรมของคน และทัศนคติมักจะมีแนวโน้มเปลี่ยนไปตามพฤติกรรมสาเหตุที่ส่งผลต่อทัศนคติของชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้าน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบสาเหตุ คือ 1) ชาวบ้านยังมีอคติต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ เพราะถูกอพยพออกจากป่าอนุรักษ์ ในปี 2533 - 2534 ทำให้ต้องสูญเสียที่ดินที่จับจองรายละนับร้อยไร่ ดังเช่นกรณี พี่สำรอน ปัญญาเขียว

หนึ่งในคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง กล่าวว่า “แรกๆ นั้นทำใจไม่ได้กับการที่ต้องเสียที่ดินนัยร้อยไร่ที่อุตสาหกรรมเข้าไปจับจองซื้อเพื่อทำกิน ทำให้มีความรู้สึกที่ไม่ดีกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารพราน” อย่างไรก็ตามปัจจุบัน พี่สาววัน ปัญญาเขียว ได้เข้าร่วมเป็นแกนนำกรรมการป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทองตั้งแต่เริ่มจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2539 - 2549) และกลับมามีทัศนคติที่ดีกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ 2) ชาวบ้านบางส่วนได้ขายที่ดินทำกินที่ภาครัฐจัดสรรให้ไปแล้ว จึงต้องการที่ดินป่าไม้มาทำกิน 3) ชาวบ้านมีอคติต่อสัตว์ป่า เพราะเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่มีที่ทำกินติดป่าอนุรักษ์และป่าชุมชน เมื่อชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะมันสำปะหลัง สัตว์ป่า (ช้างป่า, กระต๊อง และหมูป่าฝูง) จะออกมากิน และทำลายพืชเหล่านี้ ทำให้ผลผลิตต่อไร่น้ำ หรือเสียหายทั้งแปลง เกิดปัญหาการขาดทุน สุดท้ายหนี้สินก็ตามมาในลักษณะหนี้สะสม นอกจากนี้ด้วยวิถีชีวิตที่ยังคงพึ่งพิงป่าการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องปกติสำหรับชาวบ้านที่มองสัตว์ป่า คือ อาหารที่สามารถนำมาบริโภคได้

ตารางที่ 19 ทัศนคติของราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ทัศนคติ	สถานภาพของหมู่บ้าน	สัดส่วนของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับความคิดเห็น(ร้อยละ)						รวม
		1	2	3	4	5		
1. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความจำเป็น	มีป่าฯ	0.00	20.00	1.80	50.90	27.30	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	3.20	9.50	4.20	53.70	29.50	100.00	
2. ควรนำพื้นที่ป่าไม้มาจัดสรรให้ชาวบ้านทำกิน	มีป่าฯ	0.00	0.00	29.10	60.00	10.90	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	4.20	38.90	22.10	24.20	10.50	100.00	
3. ป่าไม้ที่สมบูรณ์ทำให้ราษฎรมีอาหารมากขึ้น	มีป่าฯ	0.00	0.00	0.00	85.50	14.50	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	3.20	7.40	7.40	71.60	10.50	100.00	
4. ป่าไม้ช่วยให้เรามีน้ำอุปโภคบริโภค และมีน้ำเพื่อการเกษตร	มีป่าฯ	0.00	0.00	0.00	72.70	27.30	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	2.10	2.10	14.70	62.10	22.00	100.00	
5. ทรัพยากรป่าไม้สามารถลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว	มีป่าฯ	0.00	0.00	5.50	85.50	9.00	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	3.30	6.30	36.80	38.90	12.60	100.00	
6. การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตรไม่เป็นการเอาเปรียบใคร เพราะป่าไม้เป็นของกรมป่าไม้	มีป่าฯ	0.00	0.00	10.90	78.20	10.90	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	3.20	7.40	23.20	53.70	12.60	100.00	
7. ราษฎรมีหน้าที่ดูแลป่าชุมชนเท่านั้น	มีป่าฯ	0.00	1.80	43.60	50.90	3.60	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	1.10	23.20	28.40	46.30	1.10	100.00	

ตารางที่ 19 (ต่อ)

ทัศนคติ	สถาน ภาพของ หมู่บ้าน	สัดส่วนของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับความ คิดเห็น(ร้อยละ)						รวม
		1	2	3	4	5		
		8. การดูแลป่าอนุรักษ์เป็นหน้าที่ของป่า ไม้ฝ่ายเดียว	มีป่าฯ	0.00	1.80	36.40	52.70	
	ไม่มีป่าฯ	3.20	24.20	14.70	51.60	6.30	100.00	
9. พื้นที่วัด และ โรงเรียนไม่ควรปลูก ต้นไม้	มีป่าฯ	0.00	1.80	0.00	32.70	65.50	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	4.20	10.50	12.60	54.70	17.90	100.00	
10. การอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่มีความจำเป็น	มีป่าฯ	0.00	0.00	0.00	80.00	20.00	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	5.30	12.60	13.70	50.50	17.90	100.00	
11. การอนุรักษ์สัตว์ป่ามีความสำคัญต่อ การคงอยู่ของสัตว์ป่า	มีป่าฯ	1.80	0.00	0.00	92.70	5.50	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	3.20	4.20	13.70	62.10	16.80	100.00	
12. การปลูกยางพารากับการรักษาป่าบน ภูเขาไม่แตกต่างกันทางสิ่งแวดล้อม และ วิถีชีวิต	มีป่าฯ	0.00	30.90	61.80	7.30	0.00	100.00	
	ไม่มีป่าฯ	7.40	41.10	30.50	20.00	1.10	100.00	

หมายเหตุ 1 = "ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง, 2 = "ไม่เห็นด้วย, 3 = "ไม่มีความเห็น, 4 = "เห็นด้วย, 5 = "เห็นด้วย
อย่างยิ่ง หมู่บ้านที่มีป่าชุมชน n = 55 และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน n = 95

2.8 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตร ต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน
ส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตรร้อยละ 54.50 และไม่มีการใช้
ประโยชน์ร้อยละ 45.50 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ ประโยชน์
ร้อยละ 94.70 และมีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 5.30 และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square)
พบว่ามีค่าเท่ากับ 47.293 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.000 (รายละเอียดในตารางที่ 20) แสดงว่า
การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตรของคริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ อธิบายได้ว่า คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตรของคริวเรือน มากกว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน
ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก การเรียนรู้ในกระบวนการจัดการป่าชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้

ชุมชนอยู่อย่างยั่งยืนกับทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างทัศนคติการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (สมศักดิ์, 2543) นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยของครัวเรือน (รายละเอียดในตารางที่ 16) ที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยมากกว่า ครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยที่เป็นการเกษตรที่ต้องใช้น้ำในการเพาะปลูก (ระบบวนเกษตร และเกษตรผสมผสาน) ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีมากกว่า ซึ่งจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน และรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าวมีผลให้การใช้ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านมีความแตกต่าง

ตารางที่ 20 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตาม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นเพื่อการเกษตร

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำ ในท้องถิ่นเพื่อการเกษตร	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
มีการใช้ประโยชน์	30	54.50	5	5.30	47.293	0.000
ไม่มีการใช้ประโยชน์	25	45.50	90	94.70		

2.9 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหารร้อยละ 67.30 และไม่มีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 32.70 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ไม่มีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 97.90 และมีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 2.10 เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 76.887 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.000 (รายละเอียดในตารางที่ 21) แสดงว่าการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหารของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อธิบายได้ว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหารของครัวเรือนมากกว่า

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้จากการศึกษาดูงานภายนอกชุมชน และมีกิจกรรมกลุ่มในชุมชน ทำให้มีการพัฒนาความรู้ดั้งเดิม หรือความรู้ท้องถิ่น (indigenous knowledge) ซึ่ง สมศักดิ์ (2549) กล่าวว่า ความรู้ท้องถิ่น มีความสำคัญที่ใช้ในการอนุรักษ์ ราษฎรที่ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน มีความรู้ว่ามีพืชและสัตว์แพรวพันธุ์ในช่วงเวลาใด เติบโตอย่างไร ซึ่งความรู้เหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อจับสัตว์น้ำที่อาจมีผลคือ อาชีพหลัก กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนที่มีอาชีพหลักทางการเกษตรจะมีเวลาในการจับสัตว์น้ำมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนที่มีอาชีพหลักเป็นการรับจ้าง

ตารางที่ 21 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหาร	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
				76.887	0.000	
มีการใช้ประโยชน์	37	67.30	2	2.10		
ไม่มีการใช้ประโยชน์	18	32.70	93	97.90		

2.10 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาพืชอาหาร ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาพืชอาหาร ร้อยละ 78.20 และ ไม่มีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 21.80 ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ประโยชน์ ร้อยละ 84.20 และมีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 15.80 และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 51.177 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.000 (รายละเอียดในตารางที่ 22) แสดงว่า การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาพืชอาหารของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชนต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ

อธิบายได้ว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาพืชอาหารของครัวเรือนมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้จากการศึกษาดูงานภายนอกชุมชน และมีกิจกรรมกลุ่มในชุมชน ทำให้มีการพัฒนาความรู้ดั้งเดิม หรือความรู้ท้องถิ่น (indigenous knowledge) ซึ่ง สมศักดิ์ (2549) กล่าวว่า ความรู้ท้องถิ่น มีความสำคัญที่ใช้ในการอนุรักษ์ ราษฎรที่ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน มีความรู้ว่าพืชและสัตว์แพร่พันธุ์ในช่วงเวลาใด เติบโตอย่างไร ซึ่งความรู้เหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาพืชอาหารที่อาจมีผล คืออาชีพหลัก กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนที่มีอาชีพหลักทางการเกษตรจะมีเวลาในการเก็บหาพืชอาหารมากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนที่มีอาชีพหลักเป็นการรับจ้าง

ตารางที่ 22 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งพืชอาหาร

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำใน ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งพืชอาหาร	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
				57.177	0.000	
มีการใช้ประโยชน์	43	78.20	15	15.80		
ไม่มีการใช้ประโยชน์	12	21.80	80	84.20		

2.11 คริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพร ต่างกัน

คริวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพร ร้อยละ 83.60 และมีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 16.40 ในขณะที่คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ไม่มีการใช้ ประโยชน์ ร้อยละ 100.00 และเมื่อทดสอบทางสถิติ ไคสแควร์(chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 16.538 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.000 (รายละเอียดในตารางที่ 23) แสดงว่าการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพรของคริวเรือนในหมู่บ้าน ที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ อธิบายได้ว่าคริวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพรมากกว่า คริวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก กระบวนการจัดการป่าชุมชนที่มีการเรียนรู้สมุนไพรในป่าชุมชนที่มีสรรพคุณใช้ป้องกัน และรักษาโรคในเบื้องต้นเพื่อการพึ่งตนเอง องค์ความรู้ด้านสมุนไพร ได้ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ในชุมชนภายใต้กระแสบริโภคนิยมที่หลงใหลเข้าสู่ชุมชน ความรู้ท้องถิ่นที่ถูกนำกลับมาใช้ใหม่เกิดจากองค์ความรู้แพทย์แผนไทยที่มีอยู่ในตัวบุคคล และทรัพยากรป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ลูกสมบัติ กาลบรรจง กรรมการป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ กล่าวว่า “พรรณพืชในป่าชุมชนต้องอนุรักษ์ไว้ศึกษา และเพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้จากการสำรวจพบว่าป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ต้องมีสมุนไพรมากกว่า 100 ชนิด สอดคล้องกับ โกมล (2549) กล่าวว่า เมื่อชุมชนมีแหล่งป่าไม้เป็นภูมิคุ้มกันด้านความมั่นคงทางอาหาร และสาธารณสุข จะเกิดการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของชุมชน

ตารางที่ 23 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งสมุนไพร

n = 150

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่ง สมุนไพร	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
				16.538	0.000	
มีการใช้ประโยชน์	9	16.40	0	0.00		
ไม่มีการใช้ประโยชน์	46	83.60	95	100		

2.12 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือ เครื่องใช้ ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน
ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้
ร้อยละ 81.80 และ มีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 18.20 ทรัพยากรที่ใช้มี 3 กลุ่ม เรียงลำดับการใช้ประโยชน์
จากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) ค้ำมิมืด จอบ เสียม และอีเต้อ 2) ดอกแยมเพื่อนำไปทำไม้กวาด และ 3)
ไม้ไผ่จักสาน ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนไม่มีการใช้ ประโยชน์ ร้อยละ 100.00
และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 18.506 และมีค่าความน่า
จะเป็นเท่ากับ 0.000 (รายละเอียดในตารางที่ 24) แสดงว่า การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่น
ในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้ของครัวเรือนที่มีป่า และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมี
นัยสำคัญยิ่งทางสถิติ อธิบายได้ว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้
ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย มากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมี
สาเหตุมาจากการที่ชุมชนมีการจัดการป่าชุมชน และการมีกลุ่มอาชีพเสริม ซึ่งป่าชุมชนนั้นมีกฎระเบียบ
ที่เอื้ออำนวยให้มีการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรในป่าชุมชน
ในฤดูการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรจึงมีการใช้ผลผลิตจากป่าในป่าชุมชน เช่น การเก็บหาไม้
เพื่อทำค้ำมิมืด ค้ำมิจอบสำหรับขูดหัวมันสำปะหลัง การเก็บหาดอกแยมหางช้าง, ดอกแยม
และต้น โคมก้นเพื่อทำไม้กวาดของกลุ่มทำไม้กวาด เป็นต้น

ตารางที่ 24 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเครื่องมือ
เครื่องใช้

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่า ไม้ในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่ง เครื่องมือเครื่องใช้	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
มีการใช้ประโยชน์	10	18.20	0	0.00	18.506	0.000
ไม่มีการใช้ประโยชน์	45	81.80	95	100.00		

2.13 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์
ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร ต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน
ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งอาหารร้อยละ 63.60
และมีการใช้ประโยชน์ 36.40 และทรัพยากรป่าไม้ที่ใช้มีจำนวน 4 ชนิด เรียงลำดับการใช้ประโยชน์
จากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) ผักหวานป่า 2) เห็ด 3) ยอดหวาย และ 4) ผักต้ว ในขณะที่ครัวเรือน
ในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนร้อยละ 100.00 ไม่มีการใช้ ประโยชน์ และเมื่อทดสอบค่าทางสถิติ
ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 39.860 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.000
(รายละเอียดในตารางที่ 25) แสดงว่าการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อเป็น
แหล่งอาหารของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ต่างกันอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติ
อธิบายได้ว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นในหมู่บ้านเพื่อ
เป็นแหล่งอาหาร มากกว่าครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจาก วิถีชีวิตที่
เปลี่ยนไปโดยเฉพาะอาชีพหลักของครัวเรือนที่มีผลต่อเวลาที่จะออกไปหาอาหาร และองค์ความรู้
ดั้งเดิมในการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งอาหารถูกตัดขาด อันเนื่องมาจากการพัฒนา
ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับ นิตยา และ สมศักดิ์ (2541) พบว่าชุมชนบ้านเทพประทานขาด
การสะสมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากถูกตัดขาดจากการใช้ทรัพยากรและ
การเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่ วิบูลย์ เข้มเฉลิม ปราชญ์

ชาวบ้านแห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ท่านได้ให้ทัศนะที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นที่ราษฎรใช้ประโยชน์ว่า “ทางภาครัฐมักให้ความสำคัญกับป่าชุมชนเป็นเพียงเครื่องมือป้องกันการบุกรุกป่าอนุรักษ์เท่านั้น แต่แท้จริงแล้วป่าชุมชนเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ทรัพยากรป่าไม้เพื่อนำไปสู่การจัดการ ทำให้ลดการทำลายป่า และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ก็จะกลับมา ในส่วนของผลที่เกิดกับราษฎรก็คือเมื่อราษฎรได้เข้ามาสู่กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรในป่าชุมชนจะทำให้เกิดความรู้ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งสามารถแก้ปัญหาในการดำรงชีพได้ทุกเรื่องทั้งเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการพึ่งตนเอง เป็นต้น”

ตารางที่ 25 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน จำแนกตามการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งอาหาร

(n = 150)

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่า ไม้ในท้องถิ่นเพื่อเป็น แหล่งอาหาร	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
มีการใช้ประโยชน์	25	45.50	0	0.00	51.818	0.000
ไม่มีการใช้ประโยชน์	30	54.50	95	100		

ตอนที่ 3 ผลการทดสอบสมมติฐานการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

3.1 ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีจำนวนครัวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนต่างกัน

ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ร้อยละ 85.50 และมีการใช้ประโยชน์ร้อยละ 14.50 โดยมีการเข้าไปใช้ประโยชน์มากกว่า 2 ครั้ง / ปี ในขณะที่ครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ร้อยละ 91.60 และมีการใช้ประโยชน์ ร้อยละ 8.40 โดยมีการเข้าไปใช้ประโยชน์มากกว่า 2 ครั้ง / ปี

เมื่อทดสอบค่าทางสถิติไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 1.371 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.242 (รายละเอียดในตารางที่ 26) อธิบายได้ว่า จำนวนครวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ของหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ไม่มีความต่างกัน ทั้งนี้ อาจมีสาเหตุมาจากครวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน มีความต้องการพึงพิงผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพ ซึ่งบรรดพล (2542) รายงานว่า ราษฎรที่อาศัยรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนจำนวน 12 ชุมชน มีการพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนจำนวนร้อยละ 69 ของประชากรกลุ่มตัวอย่าง จากการเก็บข้อมูลโดยการเสวนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ครวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน หากพิจารณาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน จะมีจำนวนครวเรือนที่มีการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่ามากกว่าครวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน ซึ่งมีปัจจัยประกอบคือ 1) การที่มีองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ที่หลากหลายกว่า 2) มีเวลาในการเก็บหามากกว่าด้วยเงื่อนไขของอาชีพหลัก 3) ทรัพยากรป่าไม้บางชนิดในป่าชุมชนมีไม่เพียงพอ หรือไม่มี จึงต้องเข้าไปเก็บหาในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 4) การที่แนวเขตป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ติดกันทำให้สะดวกที่จะเดินข้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ และ 5) เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่ามีความอะลุ่ม อล่วยในการให้ราษฎรเข้าไปเก็บหาผลผลิตจากป่าได้

ตารางที่ 26 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของครวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

จำแนกตามจำนวนครวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ

(n = 150)

จำนวนครวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
ไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์	47	85.50	87	91.60	1.371	0.242
มีการเข้าไปใช้ประโยชน์	8	14.50	8	8.40		

3.2 คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ ผลผลิตในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ต่างกัน

คราวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่า คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการเก็บหาผักป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ มากกว่า 1 ชนิดร้อยละ 14.50 ส่วนชนิดของพืชผัก 3 ชนิดที่มีการใช้ประโยชน์มากที่สุด เรียงลำดับการใช้ประโยชน์จากมากไปหาน้อยได้แก่ 1) เห็ด 2) ผักคิ้ว และ 3) ยอดหอย ในขณะที่คราวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการเก็บหาผักป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ มากกว่า 1 ชนิดร้อยละ 8.40 ส่วนชนิดของพืชผัก และหอย 3 ชนิดที่มีการใช้ประโยชน์มากที่สุด เรียงลำดับการใช้ประโยชน์จากมากไปหาน้อยได้แก่ 1) เห็ด 2) ผักหวานป่า และ 3) หน่อไม้ เมื่อทดสอบค่าทางสถิติ ไคสแควร์ (chi - square) พบว่ามีค่าเท่ากับ 1.371 และมีค่าความน่าจะเป็นเท่ากับ 0.242 (รายละเอียดในตารางที่ 27) แสดงว่า การใช้ประโยชน์ผลผลิตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ ของคราวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ไม่ต่างกัน กล่าวคือ คราวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากพืชผักป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนเหมือนกัน

ตารางที่ 27 การแจกแจงจำนวน และค่าร้อยละของคราวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน
จำแนกตามจำนวนของชนิดทรัพยากรป่าไม้ที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ฯ

(n = 150)

จำนวนชนิดผลผลิตจากป่า ที่ใช้ในเขตรักษาพันธุ์ฯ	สถานภาพของหมู่บ้าน				χ^2	Prob.
	มีป่าชุมชน		ไม่มีป่าชุมชน			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ		
	(55)		(95)			
ไม่มีการใช้ประโยชน์	47	85.50	87	91.60	1.371	0.242
ใช้มากกว่า 1 ชนิด	8	14.50	8	8.40		

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย พบว่า

1. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของราษฎร ทั้งสองหมู่บ้าน ยังคงมีการใช้ประโยชน์อยู่ เนื่องจากกรณีดังกล่าวเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และมีวิธีการ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ซับซ้อน ผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก เปรียบเทียบให้เห็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่า โดยคุณฉวี นุชสวาท หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ ป่าหุ้มจังหวัด ได้กล่าวในประเด็นนี้ว่า “จำนวนบ่วงดักสัตว์ขนาดเล็ก (หนูป่า กวาง เก้ง กระซัง เป็นต้น) ในพื้นที่รอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ บริเวณบ้านร่มโพธิ์ทองลดลงมาก” ส่วนในพื้นที่รอบ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ บริเวณบ้านเทพประทาน คุณสุทธิพงษ์ รัชกิจวิจารณ์ ฅ นคร ราษฎร หมู่บ้านเทพประทาน กล่าวว่า “ยังคงมีบ่วงดักสัตว์ และเป็นผุอยู่เป็นจำนวนมาก สาเหตุเพราะมี การนำเนื้อสัตว์ป่าออกไปขายนอกหมู่บ้าน” ซึ่งข้อมูลนี้ต่างจากที่ ลุงสมบัติ กาลบรรจง แกนนำ ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง กล่าวว่า “ป่าชุมชนช่วยยับยั้งการล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ เพราะคน ที่ยังล่าสัตว์ได้หันมาล่าสัตว์ในพื้นที่ทำกินที่ติดป่าชุมชน และที่ติดป่าอนุรักษ์ โดยไม่เข้าไปล่าสัตว์ ในเขตอนุรักษ์” นอกจากนี้ ลุงสมบัติ กาลบรรจง ยังได้กล่าวสนับสนุน ป่าชุมชนว่า “ถ้าไม่มีป่าชุมชน คนจะบุกรุก เข้าไปในป่าอนุรักษ์เพื่อเก็บหาของป่า สำหรับการล่าสัตว์คงต้องใช้เวลาในการเปลี่ยน แนวคิด” คำพูดดังกล่าวสอดคล้องกับคุณฉวี นุชสวาท หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าหุ้มจังหวัด ที่กล่าวว่า “ป่าชุมชนสามารถป้องกันราษฎรไม่ให้เข้าไปในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ประกอบ กับการใช้มาตรการในการป้องกันด้วยการลาดตระเวนทั้งภารกิจของหน่วยเอง และการสนธิกำลัง ของเจ้าหน้าที่ภาครัฐร่วมกับกรรมการหมู่บ้าน และกรรมการป่าชุมชน”

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ปัจจุบันยังคงมีการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า โดยหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนจะใช้ทั้งในพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ทำกินบริเวณรอบป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ ส่วนหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนจะใช้ประโยชน์สัตว์ป่าในบริเวณป่าอนุรักษ์ และที่ทำกินรอบป่าอนุรักษ์ อย่างไรก็ตามโดยหน้าที่ ป่าชุมชนได้ทำหน้าที่เป็นแนวกันชนทางชีวภาพ เพื่อรักษาความหลากหลาย ทางชีวภาพ (biological diversity) ในพื้นที่อนุรักษ์ได้ในระดับหนึ่ง

2. การใช้ประโยชน์ของป่า ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชน

หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ของป่า ทั้งใน ป่าชุมชน และในป่าอนุรักษ์จาก คำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าหุ้มจังหวัดกล่าวว่า “ราษฎรที่เข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อนำมา

บริโภค เรามองรู้ว่านำไปบริโภค หรือนำไปขาย ถ้าเก็บไปขายจะให้ราษฎรผู้นั้นออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทันที พร้อมยึดของป่าที่เก็บมา ซึ่งถ้ายินยอมให้เก็บไปขาย 1 คน แล้วจะไปห้ามใครได้” และจากคำบอกเล่าของลุงสมบัติ กาลบรรจง ได้บอกกับผู้วิจัยว่า “ในอดีตการหาของป่าหากินลำบาก เพราะป่าเสื่อมโทรม ถ้าจะหาต้องเข้าไปในพื้นที่อนุรักษ์ เมื่อมีป่าชุมชนทำให้ ปัจจุบันมีของป่าให้ใช้ประโยชน์มาก เช่น หวาย เห็ด ผักป่าหลายชนิด (ตัว ยอดเต่าร้าง ผักหวาน)”

สำหรับหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์ของป่า ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เท่านั้น จากคำบอกเล่าของคุณเหม เจ้าหน้าทีพิทักษ์ป่าหน่วยสามพราน กล่าวว่า “ราษฎรหมู่บ้านเทพประทาน มีการเข้าไปเก็บหาของป่า ลึกเข้าไปจากขอบป่าอนุรักษ์ 1-2 กิโลเมตร และพรานล่าสัตว์ป่าจะเข้าไปลึกถึง 4 กิโลเมตร การเก็บหาของป่า ให้เก็บหาเพื่อการบริโภค แต่การเข้าไปเก็บของป่าของราษฎรไม่สามารถตรวจสอบได้ เพราะการลาดตระเวน กับการเข้าไปเก็บของป่าของราษฎรไม่ตรงกัน และช่องทางที่เข้าไปเก็บหาหลายช่องทาง

การใช้ประโยชน์จากของป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน โดยสรุปจากข้อมูลเชิงประจักษ์ คือ คราวเรือนที่มีป่าชุมชนมีการใช้น้อยกว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน เพราะป่าชุมชนได้ทำหน้าที่เป็นแนวกันชนทางชีวภาพให้แก่พื้นที่อนุรักษ์

3. ความสัมพันธ์ระหว่างราษฎร และเจ้าหน้าที่รัฐ

ราษฎรในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน ในอดีตภายหลังที่ถูกอพยพออกจากป่าและจัดตั้งหมู่บ้านใหม่ ในขณะนั้นมักเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างราษฎร และเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเมื่อปี พ.ศ. 2539 หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนได้มีความพยายามจัดการป่าในชุมชนในรูปป่าชุมชนทำให้ราษฎร และเจ้าหน้าที่มีความสัมพันธ์ดีขึ้นมาโดยตลอด ซึ่งคุณลงกรณ์ สยามล เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าหูลุมจังหวัดได้เล่าว่า “ในอดีตราษฎรในหมู่บ้านร่วมโพธิ์ทองจะเกลียดเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาก ไม่ยินยอมให้ความร่วมมือใดๆ และมักลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ด้วยการลักลอบจุดไฟเผาพื้นที่ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ แต่ปัจจุบันเจ้าหน้าที่ และราษฎรในหมู่บ้านร่วมโพธิ์ทองมีการเรียนรู้ซึ่งกัน และกัน จนปัจจุบันสามารถพูดคุยกันรู้เรื่อง ขอร้อง ขอความช่วยเหลือ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานด้านป่าไม้ก็จะมาช่วยกัน”

ความสัมพันธ์ของราษฎร และเจ้าหน้าที่รัฐในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีนักมักจะเกิดความขัดแย้งกันอยู่เนืองนิตย์ โดยเฉพาะการทะเลาะวิวาทกันระหว่างเจ้าหน้าที่และกลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้าน

โดยสรุปป่าชุมชนนอกจากจะเป็นแนวกันชนทางชีวภาพแล้ว ยังเป็นแนวกันชนทางสังคมที่สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างราษฎร และเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ ทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ ซึ่งคุณอยู่ เสนาธรรม หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้กล่าวว่า “ทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีนโยบายให้ชุมชนที่อยู่รอบป่าอนุรักษ์เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะเครือข่าย และหากกลุ่มเครือข่ายต้องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ด้วยวิธีการที่ไม่ทำลาย ก็ขอให้ส่งโครงการ และรายชื่อของผู้ที่จะเข้าไปเก็บหาของป่า โดยเฉพาะเมล็ดพันธุ์ไม้ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ยินดีที่จะอำนวยความสะดวกให้ เพราะการขยายพันธุ์ไม้ให้กระจายออกไปนอกพื้นที่อนุรักษ์เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการคงอยู่ของสายพันธุ์” จากคำพูดดังกล่าวแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ดี และความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างราษฎร และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกิดจากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่เครือข่ายป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ปรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ได้ดำเนินการอยู่

4. ปัญหาการขายที่ดินทำกิน และที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยของราษฎรในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน ปัจจุบันทั้งสองหมู่บ้านยังมีการขายที่ดินอย่างต่อเนื่อง จากการสังเกตโดยตรง พบว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน มีการขายที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยจำนวน 1 ไร่ ที่ได้รับจัดสรรจากราชการให้แก่เกษตรกรที่มาจากต่างจังหวัด และเข้ามาอาศัยในหมู่บ้าน พื้นที่ดังกล่าวปัจจุบันถูกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินจากที่อยู่อาศัยเป็นแปลงปาล์มน้ำมัน ซึ่งคุณเดช ชัยชาญชัยวัฒน์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองตะเกรา (บ้านเทพประทาน) ได้ให้ความเห็นว่า “ราษฎรในหมู่บ้านเทพประทาน มีการขายที่ดินทำกิน และที่ดินที่อยู่อาศัย คราวเรือนที่ขายที่ดินทำกินจะพากันอพยพเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ปล่อยลูกหลานไว้ให้ปู่, ย่า หรือตา, ยาย เป็นผู้เลี้ยงดู ส่วนคราวเรือนที่ขายที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยบางส่วนก็อพยพกลับบ้านเกิดที่ภาคอีสาน (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และหัวหน้าครัวเรือนก็จะเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ เช่นกัน”

ส่วนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน ปัจจุบันการขายที่ดินทำกินมีการชะลอตัวลงเนื่องจาก “ผู้ที่เดือดร้อนต้องการขายที่ทำกิน ได้ขายหมดแล้ว ปัจจุบันก็เหลือแต่คนที่ไม่เดือดร้อน ประกอบกับราคามันสำปะหลังมีราคาดี” เป็นคำพูดของลุงสมบัติ กาลบรรจง นอกจากนี้จากการสังเกตการณ์โดยตรง พบว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีการขายที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยน้อยมาก ผู้ใหญ่บุญเลิศ ชัยสอน ผู้ใหญ่บ้านร่มโพธิ์ทองได้บอกกับผู้วิจัยว่า “ในหมู่บ้านร่มโพธิ์ทองมีการขายที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัย 3 ครัวเรือน”

โดยสรุปปัญหาการขายที่ดินทำกิน และที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีการขายน้อยกว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ดังที่ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ผู้วิจัยได้สอบถามมา และหากประมวลกับข้อมูลการถือครองที่ดินทำกินของครัวเรือนที่ได้นำมาวิเคราะห์ก็จะทำให้เห็นในเชิงปริมาณของผู้ที่ขายที่ดินทำกินไปแล้ว

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างราษฎรในหมู่บ้านที่มีและไม่มีป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคมของหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน และ 2) เพื่อเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ กลุ่มตัวอย่างมีทั้งหมด 150 ครัวเรือน ใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านร่มโพธิ์ทอง และบ้านเทพประทาน แบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ราษฎรในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน (บ้านร่มโพธิ์ทอง) จำนวน 55 ครัวเรือน และราษฎรในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน (บ้านเทพประทาน) จำนวน 95 ครัวเรือน ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อใช้เก็บข้อมูล โดยข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาทั้งหมด ได้นำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ ด้วยการทดสอบสมมติฐานทางสถิติโดยไคสแควร์ เทสต์ (chi - square) และ ที เทสต์ (t-test) นำเสนอโดยการพรรณนาในรูปแบบตารางประกอบคำอธิบาย ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน (บ้านร่มโพธิ์ทอง) และไม่มีป่าชุมชน (บ้านเทพประทาน)

1.1 อาชีพหลักของครัวเรือน ต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีอาชีพหลัก คือ การเกษตร ส่วนใหญ่ปลูกมันสำปะหลัง และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมีอาชีพหลัก คือ การรับจ้าง

1.2 อาชีพเสริมของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีอาชีพเสริม คือ การรับจ้าง และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนส่วนใหญ่ ไม่มีอาชีพเสริม

1.3 รายได้หลักของครัวเรือนไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายได้หลักใกล้เคียงกับ หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.4 รายได้เสริมของครัวเรือนแตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายได้เสริมมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.5 รายได้รวมของครัวเรือนแตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายได้รวมมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.6 รายจ่ายนอกภาคการเกษตรของครัวเรือน ไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายนอกภาคการเกษตรใกล้เคียงกับ หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.7 รายจ่ายภาคการเกษตรของครัวเรือนไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายภาคการเกษตรใกล้เคียงกับ หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.8 รายจ่ายรวมของครัวเรือนไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีรายจ่ายรวมของครัวเรือนใกล้เคียงกับ หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.9 การกู้ยืมเงินของครัวเรือนไม่ต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน ส่วนใหญ่ มีการกู้ยืมเงินเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือนมากกว่าร้อยละ 60.00

1.10 ภาวะหนี้สินของครัวเรือนไม่แตกต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีภาวะหนี้สินใกล้เคียงกับ หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.11 การกู้ยืมเงินของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีจำนวนครั้งในการกู้ยืมเงินน้อยกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

1.12 สถานการณ์ออมเงินของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการออมเงินมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2. ลักษณะทางสังคมของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน (บ้านร่มโพธิ์ทอง) และไม่มีป่าชุมชน (บ้านเทพประทาน)

2.1 จำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกชุมชนน้อยกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.2 สถานภาพของสมาชิกครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีแต่ บุตรที่ออกไปทำงาน ส่วนครัวเรือนในหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนมี ทั้งบุตร และผู้ปกครองที่ออกไปทำงาน

2.3 การถือครองที่ดินทำกินของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการถือครองที่ดินทำกินมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัยมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนโดยส่วนใหญ่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินด้วยระบบเกษตรผสมผสาน และวนเกษตร

2.5 ความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้านของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้านมากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.6 ความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้านต่างกัน หมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีระดับความรุนแรงของปัญหาภายในหมู่บ้านน้อยกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.7 ทักษะคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของครัวเรือนไม่ต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และไม่มีป่าชุมชนมีทักษะคิด ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในทางลบ

2.8 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อการเกษตรของครัวเรือน ต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์มากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.9 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อจับสัตว์น้ำเป็นอาหารของครัวเรือนต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์มากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.10 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งพืชอาหารต่างกัน
ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์มากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.11 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเพื่อเก็บหาสมุนไพรต่างกัน ครัวเรือน
ในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์มากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

2.12 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่นเป็นแหล่งไม้เพื่อทำเครื่องมือเครื่องใช้
ต่างกัน ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีการใช้ประโยชน์มากกว่า หมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

3. การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนของครัวเรือน
ในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน (บ้านร่มโพธิ์ทอง) และ ไม่มีป่าชุมชน (บ้านเทพประทาน)

3.1 จำนวนครัวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน
ของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนไม่ต่างกัน

3.2 จำนวนชนิดของทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขา
อ่างฤๅไนของครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน และหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชนไม่ต่างกัน

โดยสรุป ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน มีลักษณะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน กล่าวคือครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน มีเศรษฐกิจเท่าเทียมกัน ตัวแปรที่ไม่แตกต่างกัน คือ รายจ่ายนอกภาคการเกษตร รายจ่ายภาคการเกษตร รายจ่ายรวมของครัวเรือน รายได้หลัก ภาวะหนี้สิน การกู้ยืมเงิน ตัวแปรทางเศรษฐกิจที่แตกต่าง คือ อาชีพหลัก อาชีพเสริม รายได้เสริม รายได้รวม การกู้เงินต่อปี และสถานะการออมเงินของครัวเรือน ซึ่งตัวแปรดังกล่าวทำให้ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีการจัดการป่าชุมชนมีรายได้ครัวเรือนมากกว่า ในขณะที่เดียวกันก็มีรายจ่ายมากกว่า เช่นกัน ในเรื่องความมั่นคงด้านอาชีพหลัก อาชีพเสริม สถานะการออมเงิน และจำนวนครั้งของการกู้เงินที่น้อยกว่า ปραฏกการณ์ดังกล่าวเป็นตัวชี้ให้เห็นว่า ป่าชุมชนได้ทำหน้าที่ในการเสริมรายได้ และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจครัวเรือนให้แก่ชุมชน แต่สิ่งที่ควรพิจารณาอีกกว่าคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีสถานะทางสังคมที่มีความมั่นคงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีป่าชุมชน อย่างเห็นได้ชัดทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน กล่าวคือ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนมีความมั่นคงในการถือครองที่ดินทำกิน การนำภูมิปัญญาดั้งเดิมกลับมาใช้จัดการทรัพยากรป่าชุมชน

ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในวิถีชีวิตประจำวันอย่างเป็นกระบวนการ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน และถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการจัดการอย่างเป็นกระบวนการทำให้เกิดการเรียนรู้ เกิดกลุ่มการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ขึ้นในครัวเรือน และชุมชน มีผลให้มีการลดการอพยพแรงงานของครัวเรือน มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีพตามวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกันอย่างลงตัว มีปฏิสัมพันธ์ความร่วมมือภายในชุมชนผ่านการสื่อสารในเวทีกิจกรรมของชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกได้มาร่วมกัน การประชุมในวาระต่างๆ และการดำเนินกิจกรรมในชุมชนที่หลากหลายภายใต้แนวคิดการพัฒนา และการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน และระหว่างชุมชน มีการสนับสนุนซึ่งกัน และกันนำไปสู่ความมุ่งมั่นตั้งใจทำงานเปลี่ยนแปลงบรรยากาศภายในกลุ่ม ตลอดจนปัญหาภายในชุมชนทั้งอาชญากรรม ความขัดแย้ง ข้อพิพาทต่างๆ ลดน้อยลง ในมิติของทรัพยากรธรรมชาติเมื่อชุมชนมีการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้อย่อมมีมากขึ้นตามวิถีของชุมชน จากการวิจัย พบว่าจำนวนครัวเรือนที่เข้าไปใช้ประโยชน์ความถี่ที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ และจำนวนของชนิดทรัพยากรที่มีการนำออกมาใช้จากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ของทั้งสองหมู่บ้านไม่มีความต่างกัน หรืออีกนัยหนึ่งคือ การมีป่าชุมชนไม่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และหากวิเคราะห์ถึงการไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ครัวเรือนในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชน นับว่าได้รับประโยชน์มากกว่า เพราะมีโอกาสใช้ประโยชน์ทรัพยากรได้ทั้งสองพื้นที่ ดังนั้นปริมาณทรัพยากรที่นำมาใช้ย่อมมากกว่าหมู่บ้านที่ไม่มีป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาค่าการเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างหมู่บ้านที่มี และไม่มีป่าชุมชน พบว่าการมีป่าชุมชนมีผลต่อเศรษฐกิจ และสังคมของหมู่บ้าน ซึ่งนับว่าเป็นผลดีต่อชุมชนที่ได้มีการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านของตนเอง อย่างไรก็ตามป่าชุมชนนั้นยังมีนัยที่ต้องคำนึงถึง และต้องนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ดังนี้

1. การขยายแนวคิดป่าชุมชนในเชิงลึก ปัจจุบันประเด็นเรื่องป่าชุมชนได้รับการตอบรับจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ชุมชน และภาคเอกชน แต่การให้แนวคิดต่อชุมชนนั้นมักมีการปฏิบัติอย่างไม่ตั้งใจ ซึ่งราษฎรส่วนใหญ่ในชุมชนยังไม่มีความเข้าใจว่าสาระของป่าชุมชนคืออะไร และ

เมื่อขาดความเข้าใจปัญหาที่ตามมา ก็คือ การขาดการมีส่วนร่วมของราษฎรในชุมชน และปัญหาในการดำเนินงาน อาทิ การกำหนดแนวเขตป่าชุมชน ปัญหาไฟป่าที่ลุกลามมาจากแปลงเกษตรข้างเคียง เป็นต้น ดังนั้นการสร้าง ความเข้าใจในสาระป่าชุมชนต่อสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในขั้นตอนดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่เจ้าหน้าที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องนำไปปฏิบัติ

2. ปัญหาในการจัดตั้งป่าชุมชนในบางพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่ภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ ดังนั้นกระแสนิยมจึงเป็นกระแสหลักในพื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะพื้นที่ป่าไม้ที่มีสถานภาพเป็นป่าสงวนแห่งชาติ จะถูกจับจอง โดยนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ เพื่อขายหรือปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา ยูคาลิปตัส มันสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น ซึ่งในกรณีดังกล่าวจำเป็นต้องมีหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องต้องเข้าไปดำเนินการป้องกัน และนำพื้นที่กลับมาให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการในรูปป่าชุมชน โดยวิธีการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) มีการสมประโยชน์ร่วมกัน (win-win approach)

3. กระบวนการจัดตั้ง และบริหารจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นที่ต้องเริ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยที่ชุมชนต้องแสดงจุดยืนในด้านสิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง โดยเฉพาะป่าชุมชน ในขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ ต้องมีการพัฒนาทักษะการทำงานกับประชาชนอย่างเป็นกระบวนการ ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากระบบสั่งการมาเป็นระบบปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก และต้องปฏิบัติตนเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ให้แก่ประชาชนในกระบวนการจัดการป่าชุมชน

4. ปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือน โดยเฉพาะรายจ่ายนอกภาคการเกษตร เป็นที่น่าสังเกตว่าจำนวนเงินที่ใช้จ่ายในครัวเรือนของทั้งสองหมู่บ้านมีสัดส่วนที่มากกว่ารายจ่ายในภาคการเกษตรเท่าตัว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่ารายจ่ายที่จำเป็นต้องจ่ายทุกวัน คือค่าอาหารที่ต้องมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 1,095 บาท/คน/ปี และหากคิดเป็นมูลค่าที่ต้องจ่ายจึงมีสัดส่วนที่สูง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนมาก และมีผลต่อคุณภาพชีวิตของราษฎร กรณีดังกล่าวมีความเชื่อมโยงอยู่กับทรัพยากรท้องถิ่นในชุมชน หากมีการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ในครัวเรือน นับว่าเป็นการแก้ปัญหาการใช้จ่ายในครัวเรือนได้ เพราะการนำทรัพยากรมาใช้เท่ากับเป็นการลดรายจ่ายค่าอาหารลง เป็นการพึ่งตนเอง และสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรนับว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องกระตุ้นให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งมีปัจจัยสนับสนุนคือราษฎรส่วนใหญ่มีอาชีพด้าน

การเกษตร การปรับเปลี่ยนการเพาะปลูกบางส่วนของพื้นที่ ที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว มาปลูกพืชในระบบวนเกษตรเพียงร้อยละ 10 - 20 ของพื้นที่ถือครอง(จำนวนพื้นที่ขึ้นกับพื้นที่ที่มีมากน้อยเพียงใด) หากกระทำได้ราษฎรก็จะมีคลังอาหารอยู่ในพื้นที่ของตนเอง อย่างไรก็ตามประเด็นการจัดการทรัพยากรน้ำปัจจัยที่เอื้อ คือ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ความมุ่งมั่น และความอดทนนับเป็นเรื่องสำคัญในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบวนเกษตร จากการศึกษายังพบประเด็นเรื่องของอาชีพหลักที่เป็นการรับจ้างราษฎรกลุ่มนี้นับว่าเป็นผู้เสียโอกาส เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน ซึ่งป่าชุมชนถือว่าเป็นทางออกของราษฎรกลุ่มนี้ด้วยเหตุผลที่ว่าป่าชุมชนสามารถลดรายจ่าย โดยการสนองความต้องการของครอบครัวด้านอาหาร ยารักษาโรคเบื้องต้น อาชีพเสริม และการพัฒนาศักยภาพในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของชุมชนนั้นๆ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และการประเมินชุมชนอย่างเร่งด่วน (RRA) ยังพบประเด็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่าในพื้นที่ และการขายที่ดินทำกินของสมาชิกทั้งสองหมู่บ้านมีแนวโน้มสูงขึ้น ดังนั้นการศึกษการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินที่มีผลต่อทรัพยากรป่าไม้ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์ป่าทั้งในพื้นที่ป่าชุมชน และป่าอนุรักษ์ จึงเป็นประเด็นที่ควรพิจารณานำมาศึกษาในภายภาคหน้า

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ. 2531. การจัดการป่าชุมชน. กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. (อัคราเนนา)

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2547. การศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น และประชาชนในการอนุรักษ์ และจัดการพื้นที่อนุรักษ์. ม.ป.ท.

กาญจนา นิตยะ. 2548. พื้นที่อนุรักษ์. สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพฯ.

โกมล แพรกทอง. 2549. บทเรียน 8 ปี ชุมชนกับการอนุรักษ์ถิ่นที่อยู่อาศัย, น. 115 - 165. ใน ศรีสุรางค์ มาศศิริกุล, บรรณาธิการ. ชุมชนลูกโลกสีเขียว บทเรียนสู่ความยั่งยืน. ห.จ.ก. สามลดา, กรุงเทพฯ.

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. 2548. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ปี 2546 - 2548 (ปัจจุบัน). 10 หน้า (อัคราเนนา)

คณะกรรมการประสานงานองค์กรภาคเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคอีสาน. 2539. "การพัฒนาองค์กรชุมชนขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคอีสาน" NGOs: ทางเลือกแห่งการเปลี่ยนแปลง. สำนักพิมพ์ ดี จำกัด, ขอนแก่น.

เจษฎา พันธธา. 2545. ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของราษฎรหมู่บ้านเป้าหมาย ป่าชุมชนบริเวณป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่สอง จังหวัดแพร่ ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้. สำนักงานป่าไม้จังหวัดแพร่, กรมป่าไม้.

ชุมพล ชัยชนะ. 2544. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎร บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่ห้าภาชี จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ณรงค์ บ่วงรักษ์. 2543. ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมของราษฎรท้องถิ่นที่มีผลต่อการอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตะเบาะ – ห้วยใหญ่จังหวัดเพชรบูรณ์ และ
ชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. 2545. วิธีการวิจัยทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

นริศ ภูมิภาคพันธ์. 2539. สถานภาพความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทยการสำรวจ
ศึกษาทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่อนุรักษ์, ใน การบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ และการ
อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (2). ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์, กองฝึกอบรม
กรมป่าไม้ และDanish Cooperation for Environment and Development, ม.ป.ท.

นิตยา กิจติเวชกุล และ สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2541. การวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง การจัดการทรัพยากร
อย่างยั่งยืนโดยชุมชนในเขตกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน อำเภอท่า
ตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา, น. 58 - 74. ใน สมศักดิ์ สุขวงศ์, ผู้รวบรวม. ป่ากับชุมชน
(ป่าตะวันออก). ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ. (เอกสารประกอบการบรรยาย)

บรรณรักษ์ เสริมทอง. 2543. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ – สังคม ที่มีผลต่อการพึงพิงผลิตผลจากป่า และ
การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
คลองนาคา จังหวัดระนอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญชม ศรีสะอาด. 2545. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. สุวีริยาสาส์น, กรุงเทพฯ.

ประเวศ วะสี. 2548. ย้อนรอย 4 นักคิด ทำไมต้องป่าชุมชน. รวมข่าวเด่น (ปี 2548). แหล่งที่มา:
<http://www.thaiNGOs.org/Headnewskan/forest /250448.htm>, 1 พฤศจิกายน 2549.

แพรวพรรณ นาคขุนทด, สุรินทร์ อินพรม, อัจลา รุ่งวงษ์, สุภาภรณ์ วรรณพรรณ, ระวี ถาวร, ทนงศักดิ์ จันทร์ทอง และจารุวรรณ แก้วมหานิล. 2545. ป่าชุมชนเป็นป่าเศรษฐกิจ หรือ ป่าอนุรักษ์, น.16 - 17. ใน **เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, บรรณาธิการ. **ป่าชุมชน: สาระสำคัญ และประเด็น.**** ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

_____. 2545. ป่าชุมชน คืออะไร, น. 2 - 4. ใน **เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, บรรณาธิการ. **ป่าชุมชน: สาระสำคัญ และประเด็น.**** ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ภูมิ พิณเทพ. 2542. **การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดฉะเชิงเทรา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ระวี ถาวร. 2549. สถานภาพและการติดตามปักหวานป่าเพื่อการจัดการอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง จังหวัดฉะเชิงเทรา, น. 109-122. ใน **การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม : บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคต .** ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, บริษัท คูมายเบส จำกัด.

วนิดา สุบรรณเสณี. 2539. **ของป่าในประเทศไทย.** ส่วนวิจัย และพัฒนาผลิตภัณฑ์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้, กระทรวงเกษตร และสหกรณ์.

วราพร ศรีสุวรรณ. 2536. **สิ่งแวดล้อมศึกษา.** มุณินิโลกสีเขียวในพระอุปถัมภ์ของพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา, กรุงเทพฯ.

วิสุทธิ ไบไม้. 2543. การฟื้นฟูระบบนิเวศเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ, น. 32 - 40. ใน ระวี ถาวร, บรรณาธิการ. **การฟื้นป่า: ถึงเวลาชุมชนมีส่วนร่วมหรือยัง.** ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

วุฒิปท ห้วเมืองแก้ว. 2537. บทบาทของป่าต่อการดำรงชีพของราษฎรในบริเวณอุทยานแห่งชาติ
ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี, น. 149 – 151. ใน ศูนย์วิจัยป่าไม้, ผู้รวบรวม. **ร้อยบทความ
ป่าไม้ 2538**. คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

สดุดี พันธุ์ศักดิ์. 2546. การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการพึงพิงพื้นที่ป่า
อนุรักษ์ของชุมชนเพาะปลูกแบบวนเกษตรกับเพาะปลูกแบบพืชเชิงเดี่ยว ในพื้นที่กั้นชน
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สถานีวิจัยสัตว์ป่าฉะเชิงเทรา กองอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมป่าไม้. 2534. **ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาค
ตะวันออก**. ศรีสมานพรินแอนด์แพ็ค, กรุงเทพฯ.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2532. หลักวนศาสตร์ชุมชน, น. 43 - 55. ใน ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ผู้รวบรวม. **วนศาสตร์ชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้**.
อักษรสยามการพิมพ์, กรุงเทพฯ.

_____. 2538. ป่าชุมชน: ทางเลือกในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ
ข่าวสารป่ากับชุมชน 2 (เมษายน 2538): 28 – 31.

_____. 2543. คนกับป่าบนเส้นทางแห่งการอนุรักษ์, น. 25 – 36. ใน เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์,
บรรณาธิการ. อาจารย์สมศักดิ์ สุขวงศ์ “ผู้นำวิชาการป่าไม้สู่ชุมชน”. ศูนย์ฝึกอบรม
วนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

_____. 2549. ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม คู่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน, น. 13 - 28. ใน ศรีสุรางค์
มาศศิริกุล, บรรณาธิการ. **ชุมชนลูกโลกสีเขียว บทเรียนสู่ความยั่งยืน**. ห.จ.ก. สามลดา,
กรุงเทพฯ.

สิริลักษณ์ พัฒนพันธุ์. 2542. การวิเคราะห์โครงสร้างรายได้ และสภาพเศรษฐกิจและสังคมของ
ราษฎรในหมู่บ้านป่าไม้: กรณีศึกษา โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าในพื้นที่
ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด (ภาคตะวันออก) อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท
, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ส่วนป่าชุมชน กรมป่าไม้. 2541ก. การร่วมวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและป่าชุมชน
อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา. กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

_____. 2541ข. ป่าชุมชน. กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ. (เอกสารเผยแพร่ส่วนป่าชุมชน)

เสน่ห์ จามริก. 2548. ย้อนรอย 4 นักคิด ทำไมต้องป่าชุมชน. รวมข่าวเด่น (ปี 2548). แหล่งที่มา:
<http://www.thaiNGOs.org/Headnewskan/forest /250448.htm>, 1 พฤศจิกายน 2549.

ศูนย์วิจัยป่าไม้. 2538. แผนแม่บทการจัดการพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัด
ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว. คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองตะเกรา. 2548. ข้อมูลพื้นฐานของราษฎรตำบลคลองตะเกราและ
แผนที่. (อัดสำเนา)

อรรถพล ฉริยะพงศ์พันธุ์. 2542. การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
เขาอ่างฤๅไน เพื่อการพัฒนากระบวนการจัดการป่าไม้ที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของสังคม
ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุทิศ กุฎอินทร์. 2537. แนวทางการจัดการพื้นที่แนวกันชนรอบเขตอนุรักษ์ (ตอนที่ 1), น. 225 –
227. ใน ศูนย์วิจัยป่าไม้, ผู้รวบรวม. ร้อยบทความป่าไม้ 2538. คณะวนศาสตร์,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อายุทธ เนติธนากุล และโยธิน แสงวงดี. 2547. แนวคิดเพื่อการพัฒนาชุมชน ในมิติพลวัตทาง
ประชากร ทูทางสังคม ทูมนมนุษย์ และองค์ความรู้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ใหม่.
วารสารสุขุัยธรรมราช 17 (1): 56 – 66.

อำนวย คอวนิช. 2528. วนศาสตร์ชุมชน. FAO และกองทุนจัดพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. 2531. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างป่าชุมชนธรรมชาติ ในประเทศไทย, น. 1 - 7.
การประชุมการป่าไม้ประจำปี 2531. กรมป่าไม้, กรุงเทพฯ.

Srivardhana, R. 1988. "Utilization of Community Resources" pp. 24 (1-5). In Faculty of Forestry,
Kasetsart University. **International Training in Social Forestry**. Bangkok, Thailand.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

การเปรียบเทียบลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า
ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนระหว่างครัวเรือนในหมู่บ้านที่มี
และไม่มีป่าชุมชน

ชื่อผู้สำรวจ.....วันที่.....
บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

คำชี้แจง: โปรดกาเครื่องหมาย ลงใน ( ) หรือเติมข้อความลงในช่องว่างให้ตรงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด

ตอนที่ 1 ข้อมูลทางเศรษฐกิจ และสังคมของประชากร

- จำนวนสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมด ..... คน
สมาชิกในครัวเรือนของท่านออกไปทำงานนอกบ้าน จำนวน ..... คน โปรดระบุสมาชิก
ในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกบ้าน(หัวหน้าครัวเรือน,แม่บ้านหรือบุตร) .....
- อาชีพหลักของครัวเรือน (ที่ทำรายได้ให้มากที่สุด)
( ) ทำการเกษตร ( ) รับจ้าง (ระบุ).....
( ) อื่นๆ (ระบุ).....
- อาชีพเสริมของครัวเรือน
( ) ไม่มี (ข้ามไปข้อ 4) ( ) ทำการเกษตร
( ) รับจ้าง (ระบุนอก หรือในภาคการเกษตร).....
( ) อื่นๆ (ระบุ).....
- จำนวนพื้นที่ และจำนวนแปลงที่ดินทำกิน

ที่ดินที่เป็นของตนเอง	จำนวน	แปลง	พื้นที่รวม	ไร่
ที่ดินที่เช่าผู้อื่น	จำนวน	แปลง	พื้นที่รวม	ไร่
อื่นๆ (ระบุ)	จำนวน	แปลง	พื้นที่รวม	ไร่
รวมที่ดินทำกินทั้งหมด	จำนวน	แปลง	รวมเนื้อที่ทั้งหมด	ไร่

5. รูปแบบ และลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน

5.1 ที่อยู่อาศัย เนื้อที่ ..... ไร่

( ) ไม่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย (ข้ามไปข้อ 5.2)

( ) มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่อยู่อาศัย ด้วยรูปแบบ

 วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มันสำปะหลัง อื่นๆ (ระบุ) .....

5.2 ที่ดินทำกิน

( ) ไม่มีดินทำกิน (ข้ามไปข้อ 5.3)

( ) มีการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน ด้วยรูปแบบ

 วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ มันสำปะหลัง อื่นๆ (ระบุ) .....

6. รายได้ในภาคการเกษตร

6.1 รายได้จากการปลูกพืช

ลำดับ	ชนิดพืช	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	จำนวนครั้งที่ปลูก(ครั้ง/ปี)	จำนวนผลผลิตที่ได้(กก./ปี)	จำนวนเงินที่ได้จากการขายผลผลิต(บาท/ปี)
รวม					

6.2 รายได้ภาคการเกษตรอื่นๆ

รายได้จากค่าเช่าที่ดิน ..... บาท/ปี

รายได้จากค่าเช่าอุปกรณ์การเกษตร ..... บาท/ปี

รายได้จากการรับจ้าง ..... บาท/ปี

รายได้อื่นๆ (ระบุ) ..... บาท/ปี

6 รายได้นอกภาคการเกษตร

1. รายได้จากการรับจ้าง	บาท/ครัวเรือน/ปี	} รวมทุกคน
2. รายได้จากการค้าขาย	บาท/ครัวเรือน/ปี	
3. รายได้จากการเช่าถ่าน	บาท/ครัวเรือน/ปี	
4. รายได้จากการหาของป่าขาย	บาท/ครัวเรือน/ปี	
5. รายได้จากการจับสัตว์น้ำขาย	บาท/ครัวเรือน/ปี	
6. รายได้อื่นๆ (ระบุ).....	บาท/ครัวเรือน/ปี	
.....	.....	บาท/ครัวเรือน/ปี

7. รายจ่ายภาคการเกษตร

7.1 รายจ่ายในการปลูกพืช

ชนิดพืช	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	จำนวนครั้งที่ปลูก(ครั้ง/ปี)	ค่าพันธุ์พืช(บาท/ปี)	ค่าเตรียมพื้นที่ (บาท/ปี)	ค่าแรงปลูก (บาท)	ค่าปุ๋ยเคมี (บาท/ปี)	ค่าแรงงานใส่ปุ๋ยเคมี (บาท/ปี)	ค่าปุ๋ยอินทรีย์(ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก) (บาท/ปี)	ค่าแรงงานใส่ปุ๋ยอินทรีย์ (บาท/ปี)	ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช (โรค/แมลง/วัชพืช) (บาท/ปี)	ค่าแรงงานฉีดสารเคมีกำจัดศัตรูพืช (บาท/ปี)	ค่าแรงเก็บเกี่ยว (บาท)	ค่าขนส่ง (บาท/ปี)	รวม

7.2 รายจ่ายด้านการเกษตรอื่นๆ

ค่าซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือ / โรงเรือนเกษตร	.....	บาท/ปี
ค่าเช่าอุปกรณ์เครื่องมือ / โรงเรือนเกษตร	.....	บาท/ปี
ค่าเช่าที่ดิน	.....	บาท/ปี
ค่าดอกเบี้ยเงินกู้	.....	บาท/ปี
ค่าภาษีที่ดิน	.....	บาท/ปี
ค่าซื้ออุปกรณ์เครื่องมือการเกษตร	.....	บาท/ปี
ค่าก่อสร้างโรงเรือนการเกษตร	.....	บาท/ปี
อื่นๆ (ระบุ)	.....	บาท/ปี

8. รายจ่ายภายในครัวเรือน

8.1 ค่าอาหาร	.....	บาท/ปี
8.2 ค่าน้ำดื่ม	.....	บาท/ปี
8.3 ค่าน้ำประปา	.....	บาท/ปี
8.4 ค่าเครื่องดื่มน้ำต่างๆ (สุรา, เอ็ม100, น้ำอัดลม ฯลฯ)	.....	บาท/ปี
8.5 ค่าเครื่องนุ่งห่ม	.....	บาท/ปี
8.6 ค่าเครื่องแต่งกาย, เครื่องประดับ	.....	บาท/ปี
เครื่องสำอาง, เสริมสวย เป็นต้น		
8.7 ค่าเช่าบ้าน / ค่าซ่อมบำรุงบ้าน	.....	บาท/ปี
8.8 ค่าเชื้อเพลิง		
ค่าไฟฟ้า	.....	บาท/ปี
ค่าแก๊ส	.....	บาท/ปี
ค่าถ่าน	.....	บาท/ปี
ค่าฟืน	.....	บาท/ปี
8.9 ค่าสิ่งของเครื่องใช้ภายในครัวเรือน เช่น	.....	บาท/ปี
สบู่, ยาสีฟัน, ผงซักฟอก, แชมพูสระผม เป็นต้น		
8.10 ค่าเครื่องมือเครื่องใช้ภายในบ้าน / เฟอร์นิเจอร์	.....	บาท/ปี
8.11 ค่ายา และค่ารักษาพยาบาล	.....	บาท/ปี
8.12 ค่ากิจกรรมทางศาสนา, ประเพณี, วัฒนธรรม	.....	บาท/ปี

8.13	ค่าโทรศัพท์ และค่าบริการ	.....	บาท/ปี
8.14	ค่าเช่าซื้อรถจักรยานยนต์	.....	บาท/ปี
8.15	ค่าเช่าซื้อรถยนต์	.....	บาท/ปี
8.16	ค่าเช่าซื้อรถไถเดินตาม	.....	บาท/ปี
8.17	ค่าเช่าซื้อรถไถใหญ่	.....	บาท/ปี
8.18	ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงยานพาหนะ	.....	บาท/ปี
8.19	ค่ามหรสพบันเทิง	.....	บาท/ปี
8.20	อื่นๆ (ระบุ)..... (เช่นค่าหอย)	.....	บาท/ปี

9. ภาระหนี้สินของครัวเรือน ณ ปัจจุบัน

( ) ไม่มี (ข้ามไปข้อ)

( ) มี จำนวน ..... บาท

9.1 จำนวนครั้งที่ครัวเรือนมีการกู้ยืมเงินในรอบปี

( ) 1 ครั้ง

( ) 2-3 ครั้ง

( ) มากกว่า 3 ครั้ง

9.2 วัตถุประสงค์ในการกู้

..... ไม่กู้

..... กู้เป็นค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน

10. สถานะ การออมเงิน

( ) ไม่มี (ข้ามไป ข้อ 11)

( ) มี จำนวน..... บาท

11. กิจกรรมกลุ่มในชุมชน ท่านเข้าร่วมกิจกรรมใดบ้าง (ตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ)

กิจกรรมที่ท่านมีส่วนร่วม	จำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรมในรอบปี			
	ไม่เคยเข้าร่วม	1 - 4	5-8	9 - 12
( ) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์				
( ) กองทุนหมู่บ้าน				
( ) กลุ่มแปรรูป.....				
( ) อ.ส.ม.				
( ) กลุ่มสตรี				

12. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่น

12.1 แหล่งน้ำในท้องถิ่น

- ( ) ไม่มีการใช้ประโยชน์ (ข้ามไปข้อ 14.2)
- ( ) มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แหล่งน้ำธรรมชาติ (ตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ)
- ใช้เพื่อการเกษตร   แหล่งอาหาร: พืช
- แหล่งอาหาร: สัตว์น้ำ   อื่นๆ (ระบุ).....

12.2 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ท้องถิ่น (รวมถึงป่าสงวนแห่งชาติ ป่าหัวไร่ปลายนา ป่าริมน้ำ และป่าชุมชน)

( ) ไม่มีการใช้ประโยชน์ ( ) มีการใช้ประโยชน์ (ตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ และตอบต่อข้อ 13)

- เก็บหาอาหาร   เก็บหาสมุนไพร
- เก็บหาไม้ฟืน   เก็บหาไม้เพื่อจัดทำอุปกรณ์
- การเกษตร
- อื่นๆ (ระบุ).....

13. ใช้ทำอะไร

ใช้สมุนไพรในการรักษาโรคที่ไม่ร้ายแรง หรือการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

(ระบุ).....

การนำทรัพยากรที่มีมาทำเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ภาชนะต่างๆ เครื่องมือจับสัตว์น้ำ สุ่มครอบไก่ แข่ง เป็นต้น

(ระบุ).....

นำทรัพยากรท้องถิ่นมาบริโภคเป็นอาหาร เช่น ยอดหวาย ผักพาย ผักอีหนู อีบุก เป็นต้น

(ระบุ).....

อื่นๆ

(ระบุ).....

14. ปัญหาด้านสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (ตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ)

ปัญหาภายในชุมชน	ระดับความรุนแรง			
	ไม่มี	น้อย	ปานกลาง	มาก
1. ยาเสพติด				
2. ขโมยทรัพย์สิน				
3. ปล้นทรัพย์				
4. ทะเลาะวิวาท				
5. ละเมิดกฎระเบียบของชุมชน				
6. ความขัดแย้งทางความคิด แบ่งพรรคแบ่งพวก				
7. ชุมชนขาดความสามัคคี				
8. เยาวชน คนหนุ่มสาวอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้าน				
9. การพนัน (ไพ่, หวย ฯลฯ)				
10. การดื่มสุรา				
11. การบุกรุกที่ดินทำกิน				
12. การแย่งชิงน้ำเพื่อการเกษตร				
13. การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตร (ให้ระบุ: ป่าสงวนฯ, ป่าชุมชน หรือป่าอนุรักษ์).....				
14. อื่นๆ (ระบุ).....				

15. ทศนคติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

คำชี้แจง โปรดกาเครื่องหมาย ✓ ในช่องที่ท่านเห็นว่า ถูก ต้อง

ทัศนคติ	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง	ไม่เห็น ด้วย	ไม่มี ความ เห็น	เห็นด้วย	เห็นด้วย อย่างยิ่ง
15.1 การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไม่มีความจำเป็น					
15.2 ควรนำพื้นที่ป่ามาจัดสรรให้ชาวบ้านทำกิน					
15.3 ป่าไม้ที่สมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีอาหารมากขึ้น					
15.4 ป่าไม้ช่วยทำให้เรามีน้ำอุปโภค บริโภค และมี น้ำเพื่อทำการเกษตร					
15.5 ทรัพยากรป่าไม้สามารถลดรายจ่าย และเพิ่มพูน รายได้ให้แก่ครอบครัว					
15.6 การบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตร ไม่ เป็นการเอารัดเอาเปรียบใคร เพราะป่าไม้เป็น ของกรมป่าไม้					
15.7 ชาวบ้านมีหน้าที่ดูแลป่าชุมชนเท่านั้น					
15.8 การดูแลป่าอนุรักษ์ เป็นหน้าที่ของป่าไม้ ฝ่ายเดียวชาวบ้านไม่เกี่ยว					
15.9 ในพื้นที่วัด และโรงเรียนไม่ควรปลูกต้นไม้ เพราะไม่มีประโยชน์					
15.10 การอนุรักษ์สัตว์ป่าไม่จำเป็นเพราะสัตว์ป่ายัง มีอยู่จำนวนมากในป่า					
15.11 การอนุรักษ์สัตว์ป่า มีความสำคัญต่อการคงอยู่ ของพันธุ์สัตว์ป่า					
15.12 การปลูกยางพาราบนภูเขา กับการรักษาป่าบน ภูเขา ไม่มีความแตกต่างกันทางสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต					

ตอนที่ 2 การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่ป่าชุมชน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

1. พื้นที่ที่ท่านเข้าไปใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่า (บ้านสามพรานยังไม่มีการค้าเนินงานป่าชุมชน กรณีบ้านร่มโพธิ์ทองตอบได้มากกว่าหนึ่งข้อ

( ) ป่าชุมชนของหมู่บ้าน

( ) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

2. การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าในพื้นที่ป่าชุมชน (เรียงลำดับการใช้ประโยชน์จากมากไปหาน้อย)

ลำดับที่ /ชนิด	ปริมาณที่เก็บหา ได้(ตามความจริง)	ภูมิปัญญา / วิธีการ / เทคนิคในการเก็บหา	การใช้ประโยชน์			ความถี่ที่เข้าไปใช้ ประโยชน์ (ครั้ง/ปี)
			บริโภค/ใช้ ในครัวเรือน	ขาย	แปรรูป เพื่อขาย	
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						
9.						
10.						

3. การใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าใน

ลำดับที่ /ชนิด	ปริมาณที่เก็บหาได้(ตามความจริง)	ภูมิปัญญา / วิธีการ / เทคนิคในการเก็บหา	การใช้ประโยชน์			ความถี่ที่เข้าไปใช้ประโยชน์ (ครั้ง/ปี)
			บริโภค/ใช้ในครัวเรือน	ขาย	แปรรูปเพื่อขาย	
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						
9.						
10.						

พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน (เรียงลำดับการใช้ประโยชน์จากมากไปหาน้อย)

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ –นามสกุล	นายรัช เกียรติเสรี
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505
สถานที่เกิด	จังหวัดชลบุรี
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรีเทคโนโลยีการเกษตรบัณฑิต สัตวศาสตร์ (การผลิตสุกร) สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ พ.ศ. 2529
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	นักวิชาการเผยแพร่
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	ศูนย์ศึกษา และพัฒนานวนศาสตร์ชุมชนที่ 2 (สระแก้ว) หมู่ที่ 8 ต.หนองตะเคียนบอน อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว